

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ŞEYH MUHAMMED SAİD SEYDÂ
el-CEZERÎ'NİN HAYATI VE TASAVVUFÎ
GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Fatih Musa ELMALI

Danışman

Doç. Dr. Halil BALTACI

ERZİNCAN 2019

TEZ BİLDİRİMİ

“ŞEYH MUHAMMED SAİD SEYDÂ el-CEZERÎ'NİN HAYATI VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 01/07/2019

Fatih Musa Elmalı

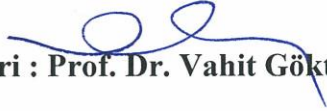
TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Fatih Musa ELMALI'ya ait ŞEYH MUHAMMED SAİD SEYDÂ el-CEZERİ'NİN HAYATI VE TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ adlı çalışma, jürimiz tarafından TEMEL İSLAM BİLİMLERİ .Anabilim Dalının TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Bilim Dalında **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri :Doç. Dr. Halil Baltacı

Jüri : Prof. Dr. Vahit GöktaŐ

Jüri : Doç Dr. Hadi Sağlam

ŞEYH MUHAMMED SAİD SEYDÂ el-CEZERÎ'NİN HAYATI VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Fatih Musa ELMALI

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2019

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Halil Baltacı

ÖZET

Bu tez çalışması Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yetişmiş Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî'nin hayatı ve tasavvufî görüşleri hakkında bilgi vermeyi amaçlamıştır. Bu çalışma bir giriş, iki bölüm ve bir sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde Cizre'nin tarihi ve coğrafi konumu ve bu coğrafyada yetişmiş önemli âlimler ve Nakşibendî Tarîkatı'nın Hâlidî kolunun oluşumu hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Seydâ el-Cezerî'nin doğumu, çocukluğu, medrese ve dergâh eğitimi, evlilikleri ve çocukları, talebe ve halifeleri ile kaleme aldığı eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Seydâ el-Cezerî'nin Tasavvufî hayat ve kavramlarıyla ilgili görüş ve düşünceleri hakkında bilgi verilmiştir. Sonuç bölümünde ise hakkında bilgi verilen Seydâ el-Cezerî'nin hayatı ve görüşlerinden istifade edilmesi gereken hususlar ve genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seydâ el-Cezerî, Halife, Dergâh, Hâlidî, Basret.

SHEİKH MUHAMMED SAİD SEYDÂ el-CEZERÎ'S LIFE AND SUFİSTİC VIEWS

Fatih Musa ELMALI

Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences,

Department of Basic Islamic Science

M. A. Thesis, May 2019

Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Halil Baltacı

ABSTRACT

This thesis aims to give information concerning the life and sufistic views of Sheikh Muhammad Saîd Seydâ al-Cezerî, whom has grown up in South-eastern Anatolia. This study consists of an introduction, two parts and a conclusion. In the introduction, the history, geographical location of Cizre and important scholars that have been brought up in this geography, and the formation of the Hâlidîye branch of the Naqshbandi sufy way are briefly given. In the first part, the birth of Seydâ al-Cezerî, his childhood, madrasah and dervish convent education, his marriages and children, students and caliphs and the work he has written has been given. The second part, has been formed of information concerning the views and opinions of Seydâ al-Cezerî on Sufy life and its concepts. In the conclusion, information that is thought to be beneficial to consider regarding Seydâ al-Cezerî's life and opinions has been stated.

Keywords: Seydâ el-Cezerî, Caliph, Derviş Convent, Hâlidî, Basret.

ÖN SÖZ

İslam'ı "ihsan" derecesinde ve her an ilâhî murakabe altında yaşamak olan tasavvufun amacı; insanları, yalnız Allah'a kulluk etmek ve O'nun rızasını kazanmaya teşvik etmektir. Bu yönüyle tasavvuf, toplumu ayakta tutan manevî dinamiklerden birini oluşturur.

Anadolu topraklarında tasavvuf düşüncesinin yayılması ve yaşanmasında coğrafi olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi, tarikat olarak da Nakşibendilik'in Hâlidî kolu önemli bir yer tutmuştur. Bu tez çalışmamızda 1890–1968 yılları arasında yaşamış, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yetişmiş Nakşibendî Tarikatı'nın Hâlidî koluna bağlı mutasavvıflardan olan Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Seydâ el-Cezerî'nin çocukluk ve gençlik yılları Osmanlı Devleti'nin yıkılmak üzere olduğu ve dünyada birçok devletin savaşlarla boğuştuğu, maddi manevi sıkıntılar çektiği zor zamanlara denk gelmiştir. Tasavvuf yolunun önderlerinden olan Şeyh Seydâ el-Cezerî, siyâsi, sosyal ve ekonomik açıdan tam bir toplumsal çöküşün meydana geldiği, Dünya ve Ortadoğu tarihinin oldukça zor bir döneminde yaşamıştır.

Ülkemizin ve Dünya'nın zorluklar yaşadığı bu yıllarda Seydâ el-Cezerî'nin yaşadığı Cizre-Botan bölgesi de bu durumdan etkilenmiştir. Ancak bu bölgede yapmış olduğu tarikat ve dergâh çalışmalarıyla kendi ailesini ve Cizre-Botan Bölgesinde yaşayan toplumun sosyal yapısını İslam Dininin birleştirici ve bütünleştirici gücü etrafında toplamıştır. Yetiştirdiği talebe ve halifeleri bu manevî mirası günümüzde de devam ettirmektedirler.

Günümüz dinî ve ictimâî hayatında derin etkileri olan Nakşî Hâlidî Seydâî ekolünün önemli yapı taşlarından biri olan Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşlerini ortaya koymadaki amacımız, kendimizin, ilim camiasının ve toplumun onun gibi yüksek değerlerden istifade etmesini sağlamak; müellifimizin ilim camiasına tanıtımı ve pek çok tasavvufî kavramla ilgili görüşlerini ortaya koymaktır.

Bu tez çalışmamız Türk kültür tarihimizin Mevlânâ ve Yunuslar'la başlayan Anadolu'daki tasavvufi yolculuğunun son dönemlerde aldığı şekli görmek ve yakın tarihimize ışık tutması için bir numune niteliğindedir. Bu çalışmada elimizden geldiği kadar ilmî objektifliği ön planda tutarak, gerçekleri ortaya koymaya gayret ettik.

Son yıllarda İslam düşüncesinin önemli bir yönü olan Tasavvuf alanında yapılmış çalışmaların artış göstermesi dikkat çekmektedir. Bu durum maneviyatla ilgili olduğu kadar, Tasavvuf hakkındaki gerçek bilgilere ulaşmak ihtiyacından da kaynaklanmaktadır.

Şeyh Seydâ el-Cezerî hakkında bilgi alabileceğimiz eserler az olmakla beraber; kendisinin kaleme aldığı mektuplar ve risâlelerden; hakkında yazılan akademik çalışmalardan, kendisini bizzat gören, tanıyan şahısların ifadelerinden ve aile fertlerinden istifade ederek bu çalışmayı hazırlamış bulunmaktayız.

“Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî 'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri” adlı yüksek lisans tezimiz bir giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Şeyh Seydâ'nın yaşamış olduğu coğrafya ve bu coğrafyanın târihî, siyâsî ve tasavvufî durumuna değinilmiştir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Şeyh Seydâ'nın hayatı, ilmî ve dinî şahsiyeti, kaleme aldığı mektupları ve eserleri, yetiştirmiş olduğu talebe ve halifeleri ele alınmıştır.

İkinci bölümünde ise Şeyh Seydâ'nın tasavvufî görüşlerine temas edilmiştir. Bu görüşler; tasavvuf ve tarîkat, mürid ve mürşid, râbîta, sohbet, keşf ve kerâmet, vahdet-i vücûd, zikir, dünya hayatı, nefis, teslimiyet, cezbe, sünnete ittibâ, seyr u sülûk, tevbe, âyin, semâ ve mûsikî gibi kavramlar üzerine olmuştur.

Çalışmamızın sonuç bölümünde, Şeyh Seydâ'nın hayatı, kişiliği, eserleri ve tasavvufî görüşleri hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri konulu yüksek lisans tezimi hazırlarken araştırmalarımın her aşamasında bilgi, öneri ve desteğini esirgemeyerek çalışmamı tamamlamamda katkıda bulunan danışman

hocam Sayın Doç. Dr. Halil Baltacı' ya, yüksek lisans dersleri esnasındaki yardımlarından dolayı Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki çok kıymetli ve saygı değer hocalarıma, çalışmalarım süresince fedakârlık göstererek beni destekleyen arkadaşlarım ve aileme de en derin duygularıyla teşekkürlerimi sunarım.

Fatih Musa ELMALI
Erzincan, 2019

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
TEZ BİLDİRİM.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
A. Cizre'nin Coğrafi Konumu ve Özellikleri.....	1
B. Cizre'de Tasavvufi Hayat.....	3
C. Basret Köyü ve Basret Dergâhı	4

I. BÖLÜM

ŞEYH MUHAMMED SAİD SEYDÂ EL-CEZERÎ'NİN HAYATI ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

A. Hayatı	7
1. Soyu ve Ailesi	7
2. Çocukluk ve Gençlik Dönemi.....	11
3. Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin Evlilikleri ve Çocukları	12
4. Tasavvufa İntisabı	14
5. İlmî ve Tasavvufi Faaliyetleri	16
a) Tekke ve Dergâhların Kapatılma Süreci	21
b) Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin İrşad Seferleri	23
c) Şeyh Seydâ el- Cezerî'nin Şahsının ve Tarikatının Toplumsal Hayata Etkileri.....	25
d) Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin Hizmetlerinden Bazıları	26
6. Şeyh Seydâ el- Cezerî'nin Vefatı.....	27
B. Şahsiyeti	28

1. Şemâili ve Şahsiyeti	28
2. Edebî ve İlmî Kişiliği	29
a) Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin Çağdaşı Olan Âlim ve Ârif Şahsiyetler İle Münasebeti	30
3. Dinî ve Tasavvufî Kişiliği	34
C. Eserleri	36
1. Kitap ve Risaleleri	36
2. Mektupları	41
3. Talebe ve Halifeleri	46
a) İlim ve Tarîkat İcâzeti Alan Talebeleri	47
b) Sadece İlim İcâzeti Alan Talebeleri	51
c) Kadınların Bîâtları ve İcâzetleri	52
d) Talebelerine Uyarı ve Tavsiyeleri	53

II. BÖLÜM

ŞEYH MUHAMMED SAİD SEYDÂ EL-CEZERÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

A. Tasavvuf ve Tarîkat	56
B. Mürid ve Mürşid	57
C. Râbita	59
D. Sohbet	66
E. Seyr u Sülûk ve Tevbe	68
F. Teslîmiyet	70
G. Tevhid	72
H. Sünnete İttibâ	73
I. Dünya Hayatı	76
J. Nefs	78
K. Zikir	79
L. Cezbe	84
M. Âyin, Semâ, Mûsıkî	87
N. Keşf ve Kerâmet	89

SONUÇ.....	92
KAYNAKLAR	95
EKLER	99
EK-1. Resimler.....	99

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhisselam
b.	:Bin, İbn.
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
m.	: Milâdi
mno.	: Mektup numarası
m.ö.	: Milâttan önce
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi vesellem
ss.	:Sayfadan sayfaya
trc.	: Tercüme
y.y.	: Yüzyıl

GİRİŞ

A. Cizre'nin Coğrafi Konumu ve Özellikleri

Cizre, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Dicle bölümünde; önceleri Mardin iline bağlı iken 16.05.1990 tarihinden sonra Şırnak iline bağlanmış bir ilçedir. İlçe merkezi, Suriye sınırına çok yakın bir noktadadır. İlçe, Dicle'nin eski bir bükümü içindedir. Dicle Nehri'nin sol sahilinde, güneye uzak bir tepenin üzerindedir. Bu tepenin etrafı Dicle ile yarım ay şeklinde çevrilmiş bir yarımada halinde olduğundan “Cezire” ismi verilmiştir.¹

Cizre'nin tarihi m.ö. 10. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Tufandan sonra, Nuh Peygamber'in (a.s) gemisinin Cudi Dağı'nda karaya oturduğuna ve dolayısıyla yeryüzündeki ilk yerleşimin burada başladığına inanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in Hûd Suresi'nin kırk dördüncü ayetinde geminin Cudi Dağı'na indiği ifade edilmektedir. Hz. Nuh kıssası ve tufanın ilâhî kitaplarda anlatılması ve Kur'an'da açık bir şekilde “Cudi” ibaresinin geçmesi; farklı inanç ve etnik gruplardan oluşan insanların bu dağa ve çevresine ilgi duymasına neden olmuştur. Tarih boyunca Cizre ve çevresi farklı millet ve dinden insanlara ev sahipliği yapmıştır.² Bu insanlar farklı hayat tarzları ve ötekileştirme yerine, yakın zamanlara kadar süren, birlikte yaşamaya dair bir model oluşturmuştur.³ Cizre, Hz. Ömer (r.a) zamanında Sasanîler'in eline geçmiş, İyâz b. Ganm⁴ tarafından fethedilmiştir. 1261 yılında Moğol istilasını, 1394 yılında da Timur İstilasını uğrayan şehir 1508 yılında Emir 2. Şeref tarafından alınmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde de İdris-i Bitlisî'nin desteği ile Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁵

¹ Metin Tuncel, “Cizre”, *DİA*, c. 8, s. 37, İstanbul 1993.

² İbrahim Baz, *Şeyh Muhammed Said Seydâ el- Cezîrî ve Hâlidî Seydâî Kolu*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2016, s. 15.

³ İbrahim Baz, “İnsanın Zaman ve Mekânla İlişkisi Bağlamında “Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2014, s. 287.

⁴ Asri Çubukçu, “Ebû Sa'd (Saîd) İyâz b. Ganm b. Zühreir el-Fihri”, *DİA*, c. 23, ss. 498, 499, İstanbul 2001.

⁵ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s.16.

İslam tarihi boyunca Cizre’de itikadî olarak Mutezile ve Eşârilik, fikhî olarak Şafîlik ve Hanefilikle beraber Şiiliğin Zeydî ve Alevî ekolleri, tasavvufî düşüncede ise Kâdirîlik, Rufâîlik ve Nakşîbendîlik görülmüştür. Kısaca bu coğrafya birçok ekol ve düşünceyi barındıran kadim bir medeniyet ve kültür merkezi olmuştur.⁶

İslam dini ve kültürü ile birlikte Cizre kökenli birçok âlim ve mücid yetişmiştir. Bu kişilerin birçoğunun isminin ardında “Cezerî” lâkabı bulunmaktadır. Bu lâkap, onların Cizreli ya da Cizre çıkışlı olduklarını ifade etmektedir. Bu duruma örnek olarak; Şeyh Ahmed el-Cezerî, İsmail Ebu’l İzz el-Cezerî, Şeyh Hâlidî Cezerî, Ebu’l Hayr Şemseddin Muhammed el-Cezerî adlı âlimlerin isimleri verilebilir.

Cizre tasavvufî yönüyle de ön plana çıkan bir merkez olmuştur. Şeyh Seydâ el-Cezerî başta olmak üzere; Şeyh Fahreddin Arnâsî, Muhammed Emin Er, Şeyh Halil Serdefî, Seyyid Ali Fındıkî, Abdullah Fırfelî gibi zâtlar bu irfan merkezinde yetişmiş mutasavvıf ve âlimlerden bazılarıdır.⁷

Sadece ilmî ve irfânî sahada değil vatanın korunması ve savunulması konusunda da Cizre’nin önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Zîra Milli Mücadele döneminde büyük başarılar gösteren Cizre’yi Fransızlar gelip savaşılmaz teslim almak istemişlerse de halkın direnişini ve silahlanmasını görerek işgalden vazgeçmişlerdir.⁸ Cumhuriyet kurulduktan sonra Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Cizre, Fransızlara karşı verdiği mücadeleden dolayı ödüllendirilmiş, bu hususta Mustafa Kemal Paşa bu çalışmada hayatını ele aldığımız Şeyh Seydâ el-Cezerî’nin dayısı olan Muhammed Nuri ed-Dırşevî’ ye sunulmak üzere, Akif Paşa aracılığıyla kıymetli bir cübbe ve bir beraat ile birlikte takdir ve hürmetlerini içeren bir mektup yollamıştır. Verilen bu bilgiler Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından yayınlanan “*Cumhuriyeti Kuranlar*” kitabında bulunmaktadır.⁹

⁶ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 19.

⁷ Baz, a.g.e. s. 16.

⁸ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Alimi*, Meed Yayınları, Ankara 2014, s.106.

⁹ Şeyh Abdussamed Bin Muhammed Saîd Halidî el-Farkînî, *Mektubat*, (çev. İbrahim Öztürk), 2. Baskı. Bursa 2015, s. 34.

B. Cizre’de Tasavvufi Hayat

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Anadolu tasavvuf tarihi açısından büyük öneme sahip olan bir coğrafyadır. 1258 tarihinde Bağdat’ın istilası sonrası zaman içinde Kâdirî, Rufâî ve Vefâî tarikatlarının bölgede etkili olduğu, Anadolu’ya geldikten sonra Nakşibendiliğin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla ve Bektaşî dergâhlarına Nakşî-Hâlidî şeyhlerin tayin edilmesiyle devlet ricâli ve sultanların da bu tarîkate ilgisi artmıştır. Böylece Hâlidîliğin önemi daha da fazla hissedilmiştir. 19. Yüzyıldan sonra Nakşîlik, Irak, Suriye, Anadolu ve Balkanlar’da Hâlidîlik şekline bürünmüştür. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (1826)’den sonra Nakşî-Hâlidîlik’e doğru bir dönüşüm yaşanmıştır.

Bugün Türkiye başta olmak üzere Ortadoğu ülkelerindeki en yaygın tarikat Nakşibendîyyenin Hâlidîyye kolu olmuştur. Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî ile (öl. İstanbul 1893) yeni bir ivme kazanan Hâlidîyye, bölgede hızla yayılmış ve İmam Rabbanî’ye (öl. Hindistan 1625) nisbet edilen Müceddidiyye’yi adeta içinde eritmiştir.¹⁰

Hâlidîlik’in bu kadar tutulmasında tarikat şeyhlerinin genellikle medrese eğitilmiş ve şeriata çok bağlı kişiler olmasının önemli bir rolü olmuştur. Hâlid-i Bağdâdî ilim ve irfânı birleştiren bir tasavvuf anlayışı ortaya çıkarmış bu iki unsurun aynı kişide toplanmasını sağlayan bir usul geliştirmiştir. Kendisinin yetiştirmiş olduğu iki yüze yakın talebesi hem ilimden mücâz hem de tasavvufî sülûku tamamlayıp icâzet almış kişilerdir. Günümüzde Türkiye’deki birçok tarikat, köken olarak Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî’ye dayanmıştır.¹¹ Tekkelerin kapanmasına yakın yıllarda İstanbul’da bulunan tekkelerin büyük bir kısmının Nakşî-Hâlidî olması da bunu teyit etmektedir.¹²

¹⁰ Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002, s. 46.

¹¹ Müfid Yüksel, “Tarihimizde Kürt Mutasavvıflar”, *Köşe Yazıları*, 3 Ocak 2013, <http://mufidyuksel.com/>

¹² Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî, (*Ed-Dabıta Fi’r-Rabıta*) *Rabıtada Usul*, (çev. Celal Yıldız), İstanbul 2009, s. 24.

Anadolu'daki Nakşî kollarının neredeyse tamamının merkezi Güneydoğu Anadolu Bölgesi olduğu görülmektedir. Şırnak ilinin Cizre ilçesi de bu bölgenin en önemli irfân merkezlerinden biridir.¹³

Nakşî Hâlidî kolunun kurucusu Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin de bu tarihî şehre irşâd ve ziyaret için sık sık geldiği anlaşılmaktadır. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Hindistan'daki şeyhi Abdullah Dehlevî'nin dergâhını ziyaretinden sonra Cizre üzerinden Şam'a dönerken Cizre'de Molla Hâlid-i Cezerî adındaki zât ile tanıştığı ve onu çok sevdiği nakledilmektedir. Bu sebeple Molla Hâlid-i Cezerî de Hâlid-i Bağdâdî ile beraber Şam'a gitmiş ve orada bir müddet kaldıktan sonra seyr u sülûku tercih etmiştir. Seyr u sülûkunu tamamladığında Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Molla Hâlid-i Cezerî'ye halifelik vermiş ve kendisi Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin sağlığındaki son halifesi olmuştur. Hâlid-i Cezerî halife olduktan sonra tekrar Cizre'ye gönderilerek burada irşâd ve hizmetle görevlendirilmiştir. Mevlânâ Hâlid'in onu Cizre'ye gönderirken şöyle dediği nakledilmektedir: “*Cizre halkı irşâd olmadan senin Cizre'den ayrılmana izin yoktur.*” Bu görevi gereği Hâlid-i Cezerî Cizre halkının irşâd olduğuna kanaat getirene kadar Cizre'den ayrılmadığı bilinmektedir.¹⁴ Hâlidîlik'in bölgede ilgi görmesi ve yaygınlaşması bu bölgedeki tarikatlaşma potansiyelini de artırmıştır. Hâlidîlik'i Cizre ve çevresinde tanıtan, yaygınlaştıran Şeyh Hâlid-i Cezerî olmuştur.¹⁵

C. Basret Köyü ve Basret Dergâhı

Şeyh Hâlid-i Cezerî, Cizre'de başlattığı irşâd hizmetlerinin tamamlandığına kanaat getirince¹⁶, Gabar Dağı'nın batısındaki Basret köyüne yerleşmiş, orada mescid, medrese, dergâh kurmuş ve böylece medrese ve dergâh hizmetlerini birlikte

¹³ İbrahim Baz, “Güneydoğuda Bir İrfan Merkezi: Serdahl Tekkesi ve Külliyesi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2 yıl: 2, cilt:2, sayı: 2, s. 16.

¹⁴ Farkınî, *Mektubat*, s.4.

¹⁵ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 22.

¹⁶ Cizre'nin kenarından akan Dicle Nehrini geçmek için kullanılan bir gemide günlerce sahipsiz olarak bekleyen bir heybenin Cizreli bir adam tarafından alınıp götürülmesini duyan Cizre halkı, bu adamı dışlayıp Cizre'den kovarak yanlış bir olay karşısında olumlu ve hassas bir duruş sergilemiştir. Bu olayı gören Hâlid-i Cezerî, Cizre halkının İslamî ahlak ve insanî duygularla irşâd olduklarını anlayarak Cizre dışına çıkabileceğine kanaat getirmiştir.

yürütmeye başlamıştır.¹⁷ Basret köyünde ilk dergâh ve medrese Şeyh Hâlid-i Cezerî ve kendisinden sonra postnişin olan ve aynı zamanda damadı olan Şeyh Salih-i Sıpkî tarafından kurulmuştur. Bu kurulan dergâha “Basret Dergâhı”, burada görev yapan müşidlere de “Basret Şeyhleri” denilmiştir. Şeyh Seydâ el-Cezerî’nin babası Ömer ez-Zengânî de bu Basret Dergâhı’nda görev yapmış Basret Şeyhleri’nden biridir.

Zaman içerisinde Basret köyü, bölgenin en önemli ilim ve irfan merkezlerinden biri haline gelmiştir. Dergâhta yetişenlerin ilmî ve tasavvufî yetkinlikleri, köyün tanınmasına ve ilim talep edenlerin dikkat ve ilgisini çekmeye sebep olmuştur.¹⁸

Basret Köyü, Şırnak il sınırları içinde bulunun Gabar Dağı’nın üzerinde ve batı yakasındadır. Köyün yerleşim alanında Basret dergâhı şeyhlerinden Şeyh Hüseyin Basretî tarafından bir değişiklik yapılmış ve köyün içinden geçen küçük çayın Hacıaliye Aşireti’nde kalan kısım Eski Basret, Derşev Aşireti kısmında kalan alan yeni yerleşim alanı ise önceleri Yeni Basret daha sonraları ise sadece Basret olarak anılmaya başlanmıştır. Günümüzde basret ismi İnceler olarak değiştirilmiş ve Şırnak iline bağlanmıştır.¹⁹

Bölgede yaşanan bir takım sosyal olaylar nedeniyle 1994 yılında boşaltılmış ve iskâna kapatılmıştır. Basret köyünde Şeyh Hâlid-i Cezerî tarafından inşâ edilen bir büyük câmi, buna bağlı medrese ve dergâha fazla uzak olmayan bir nokta da “İbrahim b. Ethem Mağarası” denilen bir mağara bulunmaktaydı. Dergâhta mânevî eğitim gören müridler, itikâf ve bir takım zikir ve riyâzat²⁰ eğitimlerini burada görürlerdi. Basret Dergâhı her ne kadar Şeyh Hâlid-i Cezerî tarafından kurulmuş olsa da kendisinden sonra dergâhın postnişîni olan Şeyh Sâlih-i Sıpkî’nin meşîhat döneminde daha fazla tanınmıştır. Bu tanınma aynı zamanda bölgede Nakşibendiyye tarîkatının tanınması ve yayılması anlamına gelmektedir.²¹

¹⁷ İbrahim Baz, “Mevlânâ Hâlid-î Bağdâdî’nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-î Cezerî ve Basret Dergâhı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2013/2 yıl sayısı:32, s.140.

¹⁸ Baz, “Şeyh Hâlid-î Cezerî ve Basret Dergâhı”, s. 148.

¹⁹ Baz, “Şeyh Hâlid-î Cezerî ve Basret Dergâhı”, s. 148.

²⁰ Riyâzat, nefsin ve tenin isteklerini kesmek, asgarîye indirmek ve ona zor gelen şeyler yaptırmaktır.

²¹ Baz, “Şeyh Hâlid-î Cezerî ve Basret Dergâhı”, s. 148.

Cizre-Botan bölgesinde kurulan Basret Dergâhı'nda Mevlânâ Hâlid-i Cezerî'den kendisini tanıtmaya çalıştığımız Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî'ye kadar gelen silsile şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Şeyh Hâlid-i Cezerî, 1839 yılında vefat etmiştir. Botan'ın Basret Köyü'nde medfûndur.
2. Şeyh Salih-i Sıpkî, 1269/ 1852 yılında vefat etmiştir. Botan'ın Basret Köyü'nde medfûndur.
3. Şeyh Muhammed-i Aynî, 1276/1859 yılında vefat etmiştir. Botan'ın Aynî Köyü'nde medfûndur.
4. Şeyh Hâlid-i Zibarî, 1286 yılında vefat etmiştir. Botan'ın Basret Köyü'nde medfûndur.
5. Şeyh Ömer ez-Zengânî, 1307/1890 yılında vefat etmiştir. Hicaz'ın Cidde Şehri Havva Mezarlığı'nda medfûndur.
6. Şeyh Abdulhakim ed-Dirşevî, 1323/1905 yılında vefat etmiştir. Cizre'de medfûndur.
7. Şeyh Muhyiddin el-Cezerî, 1333/1914 yılında vefat etmiştir. Cizre'de medfûndur.
8. Şeyh Muhammed Nuri ed-Dirşevî, 1324/ 1924 yılında vefat etmiştir. Cizre'de medfûndur.
9. Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî 1388/ 1968 yılında vefat etmiştir. Cizre'de medfûndur.

Seydâ el-Cezerî yetmiş sekiz yıllık hayatının yaklaşık kırk dört yılını Nakşibendilik'in Hâlidî Seydâî kolunda tasavvufî ve ilmî irşâd görevinde geçirmiştir. Bu görevi esnasında çalışmamızda da bir kısmından bahsedeceğimiz pek çok icâzetli talebesi ve müridi olmuştur.

Tasavvufî, fikhî ve ahlâkî konularda eserler kaleme almış olmakla beraber; zaman zaman talebelerine yazmış olduğu mektuplar ve vermiş olduğu icâzetler de bulunmaktadır.

I. BÖLÜM

ŞEYH MUHAMMED SAİD SEYDÂ EL-CEZERÎ'NİN HAYATI ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî 1890-1968 yılları arasında yaşamış ve içinde bulunmuş olduğu toplumun ilmî ve tasavvufî eğitimiyle ilgilenmiş bir Nakşibendî-Hâlidî şeyhidir. Onun; ailesi, almış olduğu eğitimi, tasavvufa intisabı, sosyal hayatı hakkında bilgi sahibi olmak, kısacası hayat hikâyesini bilmek onu tanımanın ilk adımı sayılır.

A. Hayatı

1. Soyu ve Ailesi

Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî 1890-1891 yılında “Botân”²² diye bilinen Cizre’de dünyaya gelmiş, 7 Şevval 1387/ 7 Ocak 1968’ de cumartesiye pazara bağlayan gece sabaha karşı yine Cizre’de vefat etmiştir. Babası aslen Mardin’e bağlı Dargeçit (Kerboran) ilçesinin halk arasında Pîkureyş olarak söylenen Kureyşâ köyünden “Ummânü'l-Meâni” (ilimlerin ve manaların okyanusu) olarak bilinen Şeyh Ömer ez-Zengânî’dir ve seyyid-nesep oldukları kabul edilen bir ailedendir. Annesi, Şeyh Reşid ed-Dırşevî’nin büyük kızı Halime Hatun’dur. Ömer ez-Zengânî’nin eşi Halime Hatun da kendisi gibi seyyid-nesep bir ailedendir.²³

Şeyh Seydâ doğmadan önce babası hac yolculuğuna çıkmış ve dönüş yolunda vefat etmiştir. Bu nedenle babasını dünya hayatında hiç görememiştir.

Şeyh Ömer hac yolculuğuna çıkmadan önce hanımı Halime Hatun’a şu vasiyet ve tavsiyelerde bulunmuştur:

“Biz, Birkevân Köyü’nün hemen yakınında bulunan Pikurişa Köyü’ndeniz. Orada medfûn olup, seyyid olan meşhur Pîr-i Kureyş’in torunlarından olduğumuz için Rasûlullah (s.a.v)’in soyundanız. Bizim o köyde şu şu tarlalarımız ve su değirmenimiz vardır. Eğer ben dönemezsem, bazı kimseler gelip çocuklarımıza

²² Eskiden Cizre ve çevresine verilen isimdir.

²³ Farkınî, *Mektubat*, s. 39, 40; Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâi Kolu*, s. 36.

akraba olduklarını iddia ederse bunu kabul etmeyiniz. Zira taundan yani veba ve koleradan ne yakın ne de uzak bizim hiçbir akrabamız kalmamıştır. Sakın benden sonra çocuklarımız kendilerine “Seyyid” sıfatını takmasınlar!”²⁴ diyerek, seyyid olmalarının bu dünyada bir şan şeref getirmesi yerine ahirette kendilerine fayda vermesi arzusunu dile getirmiştir.

Şeyh Seydâ'nın soyu kendisinin de zaman zaman ifade ettiği üzere Hz. Peygambere dayanmaktadır. Kendisi bu durumu annesinden, annesi de eşi Ömer ez-Zengânî'den duyduğunu ifade etmiştir. Ancak riyâ ve gösteriş endişesiyle gizli tutulmaya çalışılmıştır.²⁵

Babası: Ömer ez-Zengânî'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Küçük yaşta babası Mustafa Efendi'yi kaybetmesiyle yetim kalmıştır. Babasının vefatından sonra annesinin de evlenmesi üzerine Ömer ez-Zengânî'yi büyütüp yetiştiren teyzesi Ayşe Hatun olmuştur. Babasını küçük yaşta kaybettiği için teyzesinin yaşadığı Zengânî (Karabayır) köyünde büyümüş ve Zengânî olarak tanınmıştır. Ömer Zengânî ilk eğitimini Zengân medresesinde aldıktan sonra Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerinden Şeyh Hâlid-i Cezerî tarafından kurulan Basret Dergâhı'na giderek bir yandan medrese eğitimini tamamlamış diğer yandan o dönemde dergâhın şeyhi olan Şeyh Hâlid-i Zibârî'ye intisab ederek tasavvufî eğitim almıştır.²⁶ Ömer ez-Zengânî'ye ilmî tahsili ve manevî eğitimini tamamlandıktan sonra icâzet verilerek Hoser (Düzova) köyüne gönderilmiştir. Orada Cizre, Şırnak, Silopi, Siirt, Midyat, Mardin, Nusaybin bölgelerinden çok sayıda talebe yetiştirmiştir.²⁷

Hâlid-i Zibârî vefat etmeden önce oğlu Hüseyin Basretî'yi ve tüm medrese ve dergâh görevlerini Ömer ez-Zengânî'ye bırakmıştır. Böylece Basret Dergâhı'nın altıncı postnişini olmuştur.²⁸ Ömer ez-Zengânî tarikat icâzetini şeyhi Hâlid-i

---

²⁴ Farkınî, *Mektubat*, s. 22.

²⁵ Farkınî, a.g.e. s. 78.

²⁶ Farkınî, a.g.e. ss. 3, 4, 10.

²⁷ <http://haberinkapisi.com/tr-TR/kose-yazilari/29259/bir-gonul-sultani-cizreli-seyh-seyda>, (07.11.2016).

²⁸ Farkınî, *Mektubat*, ss. 14, 15.

Zibârî'den almasının yanında Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî vefat etmeden önce vasiyeti üzerine kendinden sonra Şam'da bulunan ana dergâhın her türlü izin ve sorumluluğunu taşıyan heyetten hem Hüseyin Basretî'ye hem de Ömer ez-Zengânî'ye icâzet verilmiştir.²⁹

Bu heyette bulunan kişiler şunlardır:³⁰

- 1- Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin hanımı
- 2- Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin kızından olan torunu Şeyh Muhammed Hâlid
- 3- Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin vekili İkinci Hanî Şeyh Muhammed
- 4- Şeyh Ömer el-Hâlidî
- 5- Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin dergâhının sorumlusu Şey Yusuf en-Nakşibendî

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin hayattayken belirtmiş olduğu halifelik izni, onun emirleri doğrultusunda verildiğinden direkt Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halifeleri arasında kabul edilmektedir.

Ömer ez-Zengânî, 1890 yılında hac yolculuğu için tüm hazırlıklarını tamamlayıp Şeyh Abdülhakim'i de medrese ve dergâha vekil tayin ederek bir kısım müridânı ile birlikte hac ibadeti için yola çıkmıştır. Bu esnada hanımı Halime Hatun da ilerde "Muhammed Saîd" ismini alacak olan oğluna hamiledir.

Yolculuğun başından hac farızası bitinceye kadar Şeyh Ömer ile gelen kafileden çoğu kişi hastalık ya da başka sebeplerle vefat etmiştir. Kafileden sadece dört kişi hac görevini tamamlayıp memleketlerine doğru Mekke-i Mükere-me'den ayrılmıştır. Cidde şehrinde gemiye binecekleri zamanı beklerken Şeyh Ömer hastalanmış ve orada vefat etmiştir. Geriye kalan üç müridânı ve yol arkadaşı Şeyh Ömer'i Cidde'de bulunan "Havvâ Mezarlığı"na defnetmiştir.³¹

---

²⁹ Farkınî, a.g.e. ss. 20, 76.

³⁰ Farkınî, a.g.e. s. 18.

³¹ Farkınî, *Mektubat*, ss. 22, 23, 77.

Annisi: Ömer ez-Zengânî, Hâlid-i Zibârî'nin tavsiyesi üzerine Şeyh Reşid ed-Dırşevî'nin büyük kızı Halime Hatun'la evlenmiş ve bu evlilikten Muhyiddin, Siracuddin ve Muhammed Saîd isminde üç erkek ve Âmine adında da bir kız çocuğu olmuştur.³² Şeyh Ömer ez-Zengânî'nin kayınbabası olan Şeyh Reşide ed-Dırşevî³³ hac ibadetini yerine getirmek için gitmiş olduğu kutsal topraklarda vefat etmiştir. Gitmeden önce de çocuklarını Hâlid-i Zibârî'ye emanet etmiş ve o da bu emanetin sorumluluğunu şu ifadelerle belirtmiştir: “Ömer! Şeyh Reşid'in kızının mehri, yetim kalmış olan kardeşleri Abdülhakim ve Muhammed Nuri'yi okutmandır.”³⁴ Hayatını incelediğimizde de görüyoruz ki Şeyh Ömer bu vasiyeti hakkıyla yerine getirmeye çalışmıştır.

Adı, Nisbesi ve Soyadı: Tanıtmaya çalıştığımız Şeyh Seydâ'nın tam olarak adı, lâkabı ve nisbesi; “Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî”dir. Doğduğunda ailesi tarafından “Muhammed Saîd” ismi verilmiş ancak daha sonra bu isme lâkabı ve nisbesi eklenmiştir.

Ömer ez-Zengânî'nin talebesi Şeyh Hüseyin Basretî, hocası Ömer ez-Zengânî'nin vefatı üzerine taziye için Cizre'ye gelmiştir. Taziye sırasında hocası Ömer ez-Zengânî'nin küçük oğlu Muhammed Saîd'i görmek istediğini bildirmiştir. Bunun üzerine yetim olan Muhammed Saîd, Hüseyin Basretî'nin yanına getirilmiştir. İsmi sadece Muhammed Saîd olan küçük bebeği çok sever ve şöyle der: “*Bu benim büyük seydâmın son hatırasıdır, artık ona Seydâ denilsin.*”³⁵ Böylece Muhammed Saîd'e Kürçede, büyük hoca anlamına gelen “Seydâ” ismi ilave edilmiş ve artık çoğu kişi tarafından “Muhammed Saîd Seydâ” diye çağrılmıştır. Bu isim Muhammed Saîd'e o kadar yakışmıştır ki neredeyse gerçek isminden daha çok “Seydâ” ismi kullanılmıştır.³⁶

---

³² Farkınî, a.g.e. ss. 11, 12, 23.

³³ Şeyh Reşide ed-Dırşevî İdil Midyat yolu üzerinde bulunan Hoser (Düzova) köyünde yaşamış ve orada medrese ve tasavvufî hizmetler yürütmüştür.

³⁴ Muhammed Baki Seydâ, “*Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinleri*”, s. 14.

³⁵ Farkınî, a.g.e. s. 39.

³⁶ Farkınî, *Mektubat*, s. 39.

Bu konuyla ilgili Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî "*Tercemetu Lafz-ı Seydâ*" başlığıyla kaleme aldığı kısa bir yazıda "Seydâ" kelimesini bizzat kendisi açıklamakta ve özetle şöyle demektedir: "*Bil ki bana 'Seydâ' diyorlar, oysa bırakın Seydâ olmak talebe bile olamam. Seydâ kelimesi şu şekilde ortaya çıkmıştır: "Ya Seyyidi" (Ey Efendim!) hitabının ders sırasında talebeler tarafından çok sık kullanılması neticesinde önce ortasındaki "yâ" harflerinden birisi atılmış; ardından sonundaki mütekellim yâ'sı elife dönüşmüş, kendinden önceki harfin kesresi yerine fetha konmuş ve başındaki nida "yâ" sı da atılarak en sonunda seyidâ elde edilmiştir. Seyidâ kelimesi ders verme seviyesinde olan müderris âlimler için kullanılmaktadır. Bu kelime eğitim-öğretim ahlâkı açısından talebenin hocasına olan saygısının bir göstergesidir ve bu durum hocanın hakkıdır. Ancak bu kelime, şeyhlerimden birisinin benim ismim gibi söylemesi neticesinde bu miskinim özel ismi haline geldi. Ben de bu şeyhime hürmeten itiraz etmedim. Oysa önceden babam bana Muhammed Saîd adını koymuştu.*"³⁷

Şeyh Ömer ez-Zengânî'nin tüm çocukları Cumhuriyet Dönemi'nde "Varol" soyadını almışlardır. Şeyh Muhammed Saîd Seydâ'nın çocukları ve ailesi "Seydâ" ailesi olarak tanındığı için mahkeme kararıyla topluca "Seydâ" soyadını almışlardır.³⁸

2. Çocukluk ve Gençlik Dönemi

Şeyh Seydâ, dört yaşına kadar yürüyememiş, yedi yaşına kadar da konuşamamıştır. Rivayete göre bir gün, damdan düşmek üzere olan bir çocuğu görüp: "*koşun, koşun çocuk damdan düşüyor!*" diye seslenmesi üzerine o zamana kadar sağır ve dilsiz olduğu düşünülen Seydâ'nın konuştuğu anlaşılmıştır. Muhammed Said Seydâ'nın sağır ve dilsiz olmadığını anlayan aile onu ilk olarak Kur'an-ı Kerim eğitimine başlatmıştır. İlk Kur'an-ı Kerim dersini büyük dayısı olan Şeyh Abdülhakim ed-Dırşevî vermiştir. Babasını hiç görmediği için bu dayısını babası zannederek ona "baba" diye hitap etmiştir. Şeyh Seydâ Kur'an-ı Kerim

³⁷ Abdülhakim Yüce, "Cizreli Şeyh Seydâ", *Yeni Ümit Dergisi* yıl: 2012 Ocak-şubat-mart, sayı: 95, ss.43, 46.

³⁸ Farkınî, a.g.e. s. 25.

eğitimi aldıktan sonra cami ve medresede kalmaya başlamış ve ilk medrese eğitimini dayısı Abdulkakim Dirşevî'den almıştır.³⁹ Ancak dayısının vefatından sonra medrese faaliyetlerine devam eden ortanca abisi şeyh Siracuddin el-Cezerî'den ilmî derslerine devam etmiş ve on yedi yařında⁴⁰ ilmî icazetini almıştır.

şeyh Seydâ çocukluğundan itibaren hem sıkı bir medrese öğrenimi görmüş hem de tasavvuf terbiyesi almıştır. Gerek ilmî gerekse tasavvufi eğitimini en yakınları olan ağabeyleri ve dayıları sayesinde çok verimli bir ortamda tahsil etmiştir.

3. şeyh Seydâ el-Cezerî'nin Evlilikleri ve Çocukları

şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî, medrese ve dergâh eğitimini tamamladıktan sonra ilk evliliğini otuz yaşında yapmıştır.⁴¹ Geç sayılabilecek bu yaşta evlenmesini, ilmî hayatını evlilik hayatının önünde tuttuğunun bir göstergesi olarak düşünebiliriz. Evliliklerinin ilkini dördüncü postnişin olan dayısı şeyh Muhammed Nuri ed-Dirşevî ile şerife Hâtun'un kızı Rabia Hâtun ile yapmıştır. Rabia Hâtun h. 1309 yılında Cizre'de doğmuş, Ocak 1986 yılında da yine Cizre'de vefat etmiştir. Rabia Hâtun ile olan bu evlilikten dört çocukları olmuştur. Bu çocuklardan Ömer ve Salih isimlerinde olan iki oğulu küçük yaşta vefat etmiş diğer çocukları Tayyibet ve Muhammed Ataullah yaşamını sürdürmüştür.⁴²

Seydâ el-Cezerî ikinci evliliğini ise şeyh Hüseyin Basretî'nin dul olan kızı Mıryema (1. Meryem) Hâtun ile yapmış ve bu evlilikten çocukları olmamıştır.⁴³ 1930'larda Cizre'de vefat eden Mıryema Hâtun, vefatına yakın bir zamanda eşi şeyh Seydâ'ya şöyle bir vasiyette bulunmuştur: *“Ben ölünce benim yerime mutlaka ailemden biriyle evlenmeni isterim. Eğer ailemden biriyle evlenirsen bana ait olan Cizre'nin Sinati Köyü'nün yarısını ailemden evleneceğin hâtuna vermenizi*

³⁹ Farkınî, *Mektubat*, s. 40.

⁴⁰ Yüce, “Cizreli şeyh Seydâ”, ss.43, 44, 45, 46.

⁴¹ Yüce, “Cizreli şeyh Seydâ”, ss.43, 44, 45, 46.

⁴² Farkınî, a.g.e. s. 41.

⁴³ Farkınî, a.g.e. s. 41.

istiyorum.” Şeyh Seydâ bu vasiyet üzerine Mıryema Hâtun vefat edince, onun erkek kardeşi olan Celaleddin Efendi’nin kızı Tayyibet Hâtun ile evlenmiştir.⁴⁴

Seydâ el-Cezerî’nin Tayyibet Hâtun ile olan bu evliliğinden dördü kız, dördü erkek olmak üzere toplam sekiz çocuğu olmuştur. Tayyibet Hâtun’un annesinin Hz. Ömer’in soyundan geldiği bildirilmiştir.⁴⁵

Seydâ el-Cezerî’nin diğer bir evliliği de çok sevdiği ve değer verdiği halifelerinden biri olan Şeyh Muhammed Beşir-i Alakamişî’nin kızı Meryem Hâtun ile olmuş ve bu evlilikten bir erkek çocukları dünyaya gelmiştir.⁴⁶

Seydâ el-Cezerî’nin oğlu Şeyh Ömer Faruk Efendi ile yapmış olduğumuz mülâkatta almış olduğumuz bilgiye göre halen Cizre’de yaşamakta olan “Mümine” adında bir hanımı daha bulunmaktadır.⁴⁷ Bu bilgiler doğrultusunda Şeyh Seydâ’nın beş kez evlilik yaptığı anlaşılmaktadır.

Şeyh Seydâ el-Cezerî’nin Erkek Çocukları:

1-Muhammed Atallah Seydâ el-Cezerî, valideleri Şeyh Muhammed Nuri ed-Dırşevî’nin kızı Rabia Hâtun’dur.

2-Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî, valideleri Seyyid Şeyh Hüseyin Basretî’nin çocukları Şeyh Celâleddin Efendi’nin kızı Tayyibet Hâtun’dur. Babasının halifesi ve ondan sonraki 6. postnişindir. 1948 yılında dünyaya gelmiştir. Şeyh Seydâ oğlunun doğum müjdesini Botan bölgesinde irşâd faaliyetleri esnasında almıştır.⁴⁸

3-Şeyh Ömer Faruk Seydâ el-Cezerî, valideleri Seyyid Şeyh Hüseyin Basretî’nin çocukları, Şeyh Celâleddin Efendi’nin kızı Tayyibet Hâtun’dur. Ağabeyi Şeyh Muhammed Nurullah el-Cezerî’nin halifesi ve ondan sonraki 7. Postnişin olarak şu an hayattadır ve meşihat görevini devam ettirmektedir.

---

⁴⁴ Farkınî, *Mektubat*, s. 12.

⁴⁵ Farkınî, a.g.e. s. 12.

⁴⁶ Farkınî, a.g.e. ss. 47, 50.

⁴⁷ 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat

⁴⁸ Farkınî, a.g.e. s. 46.

4- Muhammed Bâki Seydâ el-Cezerî, valideleri Seyyid Şeyh Hüseyin Basretî'nin çocukları Şeyh Celâleddin Efendi'nin kızı Tayyibet Hâtun'dur. Ağabeyi Şeyh Ömer Faruk el-Cezerî'nin ilimdeki mücâzı ve halifesidir.

5- Abdullah Veli Seydâ el-Cezerî, valideleri Seyyid Şeyh Hüseyin Basretî'nin çocukları Şeyh Celâleddin Efendi'nin kızı Tayyibet Hâtun'dur.

6- Muhammed Safvetullah Seydâ el-Cezerî, valideleri Seyyid Şeyh Muhammed Beşir Alakamişî'nin kızı Meryem Hâtun'dur.⁴⁹

Ayrıca çok küçük yaşlarda vefat eden Ömer ve Salih adında iki erkek çocuğu daha olmuştur.⁵⁰

4. Tasavvufa İntisabı

Şeyh Seydâ ilk tarîkat iznini büyük ağabeyi üçüncü postnişin⁵¹ Muhyiddin el-Cezerî'den almıştır. Bu izinle beraber Şeyh Seydâ ilk ciddi mesuliyetini almış ve şeyhlik liyakatının ilk basamağına adımını atmıştır.⁵²

Büyük ağabeyi üçüncü postnişin Şeyh Muhyiddin el-Cezerî'nin 1333/ 1914'te vefatı üzerine dergâhın idaresi dördüncü postnişin olarak Şeyh Seydâ'nın küçük dayısı olan Muhammed Nuri ed-Dırşevî'ye intikal etmiştir. Bu dayısı tarafından seyr u sülûkten geçirilen Şeyh Seydâ, tarîkat icâzetini de almış ve tarîkat çalışmalarını dayısı Muhammed Nuri ed-Dırşevî ile beraber devam ettirmiştir.⁵³

Bu tarîkatta hilafet icâzeti sadece postnişin olan mürşid tarafından verilmektedir. Bir postnişin görevde olduğu sürece, ne mevcut postnişinin halifeleri ne de önceki postnişinlerin halifeleri, başka birine tarîkatta hilafet icâzeti verebilir. Ancak uygun gördükleri şahsiyetleri kendilerinin de bağlı buldukları o anki irşâd

⁴⁹ Farkınî, *Mektubat*, s. 47.

⁵⁰ Farkınî, a.g.e. s. 11.

⁵¹ Postnişin: tarîkatlarda ana dergâhların irşad makamında bulunan, o dergâhın gerek kendinden önce gerekse kendi zamanındaki hayatta olan hulefa ve müridanın bağlı oldukları dergâhın tek temsilcisi olup, müntesiplerin kendilerini dinlemeleri gereken zâttır.

⁵² Farkınî, a.g.e. s. 41.

⁵³ Farkınî, a.g.e. ss. 41, 42

makamında bulunan postnişine gitmelerini tavsiye ederler. Yani hiçbir halife başka bir kimseye halifelik görevi veremez sadece kendi halifeliklerinden sorumludur.⁵⁴

Şeyh Seydâ ilk tarikat iznini ağabeyi Muhyiddin el-Cezerî'den, ikinci tarikat iznini dayısı Muhammed Nuri ed-Dırşevî'den almıştır. Dördüncü postnişin Muhammed Nuri ed-Dırşevî'nin "*benden sonra yerime, halifem olan Muhammed Saîd Seydâ geçerek, postnişin ve irşâd makamında olacaktır.*" sözü üzerine 8 Zilkade 1342 / 10 Haziran 1924 tarihinde vefatından sonra beşinci postnişin, Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî olmuştur.⁵⁵ Artık medresenin sorumluluğunun yanında beşinci postnişin olarak dergâhın sorumluluğunu da üstlenmiştir.

Şeyh Seydâ ilim ve tasavvuf icâzetlerini ağabeyi ve dayılarından almıştır. Ayrıca Musullu âlim Şeyh Muhammed Sâlih el-Cevvâdî'den Kur'an-ı Kerim kıraatı ile ilgili tüm dersleri alarak kıraat, tecvid ve musâfaha icazetlerini almıştır.⁵⁶ Nakşî Hâlidî tarikatının haricinde Kâdirîyye ve Rıfâîyye tarikatlarından da icâzetleri bulunmaktadır.⁵⁷ Halifelerinden Şeyh Muhammed Beşir Halilî'ye Rıfâîyye Tarikatı'nın, Şeyh Musa el-Gudukî el-Umerî'ye ise Kâdirîyye Tarikatı'nın halifeliğini vermiştir.⁵⁸

Nakşibendî Tarikatı'nın Hâlidî Seydâî kolu Şeyh Ömer ez-Zengânî ile başlayıp günümüzde de Şeyh Ömer Faruk el-Cezerî ile devam etmektedir. Hâlidî Seydâî kolunu oluşturan postnişinler sırasıyla şu şekildedir:

1. Postnişin: Şeyh Ömer ez-Zengânî, halifelik görevini şeyhi Hâlid-i Zıbarî'den almış aynı zamanda Şeyh Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Ehl-i Beyt'inden icazetlidir. Şeyh Ömer ez-Zengânî, Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin babasıdır.

2. Postnişin: Şeyh Abdulhakim ed-Dırşevî, halifelik görevini şeyhi Ömer ez-Zengânî'den almıştır. Ömer ez-Zengânî aynı zamanda eniştesi, ablasının eşidir. Şeyh Abdulhakim ed-Dırşevî'de Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin büyük dayısıdır.

⁵⁴ Farkınî, Mektubat, ss. 55, 56, 67.

⁵⁵ Farkınî, a.g.e. s. 44.

⁵⁶ Farkınî, a.g.e. s. 53; Er, *Son Osmanlı Alimi*, s. 107.

⁵⁷ Yüce, "Cizreli Şeyh Seydâ", ss.43, 44, 45, 46; 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat

⁵⁸ Farkınî, a.g.e. s. 51.

3. Postnişin: Şeyh Muhyiddin el-Cezerî, halifelik görevini şeyhi ve büyük dayısı olan Abdülhakim ed-Dırşevî'den almıştır. Şeyh Muhyiddin el-Cezerî, Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin büyük ağabeyidir.

4. Postnişin: Şeyh Muhammed Nuri ed-Dırşevi, halifelik görevini şeyhi ve yeğeni olan Şeyh Muhyiddin el-Cezerî'den almıştır. Şeyh Muhammed Nuri ed-Dırşevî Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin küçük dayısıdır.

5. Postnişin: Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî halifelik görevini şeyhi ve küçük dayısı olan Şeyh Muhammed Nuri ed-Dırşevî'den almıştır. Bu çalışmada hayatını ele aldığımız Şeyh Seydâ el-Cezerî bu dergâhın beşinci postnişini olarak vefatına kadar görev yapmıştır.

6. Postnişin: Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî, halifelik görevini şeyhi ve babası olan Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî'den almıştır.

7. Postnişin: Şeyh Ömer Faruk el-Cezerî halifelik görevini şeyhi ve ağabeyi olan Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî'den almıştır. Şu an dergâhın postnişini olarak görevde bulunmaktadır.

Kısaca tanıtmaya çalıştığımız postnişinler Dırşevî ve Seydâ ailelerinden oluşan ve akrabalık bağlarıyla iç içe olan kişilerdir.

5. İlmî ve Tasavvufî Faaliyetleri

Genel itibariyle Nakşibendîlik'te ve özelde de onun Hâlidî yorumunda fikhî/şer'î ilme tâbi olmayan ve zâhir/bâtın dengesini koruyamayan bir tasavvuf anlayışına itibar edilmez. Hâlidîyye için tekke ve medrese eğitimini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu yolda medrese eğitimi en az tasavvuf eğitimi kadar önemli ve gereklidir. Bu yüzden Hâlidîyye için tekke ve medrese eğitimini cem eden bir anlayışa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber Hâlidî geleneği ilim ve irşâd çalışmalarında tekkeyi tek adres olarak görmez. Dolayısıyla bu

çalışmaların başta medrese olmak üzere pek çok yerde yürütülmesi mümkündür.⁵⁹ Hâlidîliğin yoğun olarak kabul gördüğü Doğu Anadolu coğrafyasında tekke ve medrese çatışması pek görülmez aksine oradaki sûfilerin büyük bir kısmının medrese eğitimleri vardır. Onlar hem sûfi hem de molla olarak yetişmiştir.⁶⁰ Nakşibendî-Hâlidî yolunu ve bu yolda yürüyen müridleri zülcenâheyn (çift kanatlı) olarak ifade etmek ve aynı zamanda hem bir âlim hem de bir ârif olarak değerlendirmek mümkündür.⁶¹

Bu yolda yürüyen ve adını gerek yaşarken gerekse vefatından sonra Anadolu coğrafyasında sıkça duyduğumuz müridlerden biri de Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî'dir. O da diğer Hâlidî Şeyhleri gibi çocukluğundan itibaren hem sıkı bir medrese öğrenimi görmüş hem de tasavvuf terbiyesi almıştır. Eserlerinde ve mektuplarında ilme verdiği önemi her zaman belirtmiştir.⁶²

İlme olan yeteneği ve bu konudaki isteği ile öne çıkan Şeyh Seydâ kendinden beklendiğinden çok daha hızlı ve büyük mesafeler kat etmiştir. Medresede ders aldığı büyük dayısı Şeyh Abdülhakim ed-Dırşevî'nin 1323/1905'te vefat etmesi üzerine dergâhta Şeyh Seydâ'nın ağabeyi Şeyh Muhyiddin-i Cezerî postnişin olmuştur.⁶³ Şeyh Muhyiddin el-Cezerî dergâhın ve ailenin durumlarıyla meşgul olurken ortanca kardeşi Şeyh Siracuddin el-Cezerî'de medresenin başında ilmî faaliyetleri yürütmüştür. Şeyh Seydâ medrese ilmini almaya başladığı büyük dayısı Şeyh Abdülhakim ed-Dırşevî'nin vefatından sonra medrese faaliyetlerine devam eden ortanca ağabeyi Şeyh Siracuddin el-Cezerî'den ilmî derslerine devam etmiş ve on yedi yaşında⁶⁴ ilmî icazetini almıştır. Bu icâzetin orijinali ailesi tarafından hâlâ muhafaz edilmektedir.⁶⁵ İlim icâzeti Şeyh Muhammed Nuri ed-Dırşevî'nin

---

⁵⁹ Ramazan Korkut, "Halidî Tasavvuf Geleneğinde Fıkıh Ve Tasavvuf İlişkisi: Seyda Muhammed Emin el-Hayderî Medresesi Örneği", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Elazığ2017, sayı: 53, ss.382, 383.

⁶⁰ Mühtan Sağlam, "Sadık Yalsızuçanlarla Tasavvuf Söyleşisi", İstanbul 2010, Kaynak: www.sadikyalsuzuçanlar.net, (Erişim Tarihi: 01/01/2018).

⁶¹ İbrahim Baz, "Şeriat ve Tarikatta Rehber: Şeyh Fethullah Verkanisi", *İlim ve İrfan Dergisi*, İstanbul 2015, yıl: 3, sayı:29, s. 27.

⁶² Farkınî, *Mektubat*, s. 138.

⁶³ Farkınî, a.g.e. s. 10.

⁶⁴ Yüce, "Cizreli Şeyh Seydâ", ss. 43, 44, 45, 46.

⁶⁵ Farkınî, *Mektubat*, s. 41.

huzurunda verildiğinden âdet gereği ve teberrûken onun mühürüyle mühürlenmiştir.⁶⁶

Şeyh Seydâ'nın hayatını incelediğimizde, onun hayatında ilmin ve ilim tahsil edenlerin öneminin büyük olduğunu görmekteyiz. Gerek şer'î ilimde gerekse tasavvufi ilimde çalışmalarına hayatı boyunca devam etmiştir.⁶⁷ Ancak medresedeki ilmî çalışmaları her zaman tarîkat çalışmalarının önünde olmuştur.⁶⁸ Şeyh Seydâ'nın talebelerinden Molla Abdurrahman-i Gundukî bir gün Şeyh Seydâ'ya şöyle bir soru sormuştur: “Efendim! *İntisap edenlere tezkiye-i nefis için ezkâr ve evrâd veriyorsunuz, acaba neden bana bir emirde bulunmuyorsunuz?* Şeyh Seydâ da cevaben şöyle demiştir: “*Evladım! Senin ezkârın kendi dersine çalışmandır. İlim tahsili yapanlara bu yeter.*”⁶⁹ Bu kısa diyalogda da tarîkat çalışmalarından önce medrese çalışmalarına önem verdiği görülmektedir. Yine halifelerinden Şeyh Muhammed Beşir'e yazmış olduğu bir mektupta; ilim talebelerinin yaramazlık ve öfke hallerinde kusurlarına bakmamasını çünkü ilim tahsilinde uygun zemin oluşması için böyle olması gerektiğini bildirmiştir. Allah'ın muhtaçlara ve hayır yerlerine yardım edilmesini istediğini ve ilim tahsiline yardımcı olmaktan daha üstün bir hayır bulunmadığını ifade etmiştir. Bunu yapanları da Allah'ın muhterem ve mükerrem kulları olarak adlandırmıştır.⁷⁰

Şeyh Seydâ'nın ilime teşvik için talebelerine yazmış olduğu bir kasidesi de şöyledir:

“İlimle uğraş, zıttı olan cehâlete onu tercih et. Zîrâ cehâlet, dil ve kalbin kabahatidir.

Onunla takvâ gözünü aydınlat, tâ ki ay ile güneş gibi parıldayasın.

İlim erbâbı gitti deme. Kim çalışırsa iki kaynaktan – ilim ve amel – bulur.

---

⁶⁶ Farkınî, *Mektubat*, s. 44.

⁶⁷ 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat

⁶⁸ Farkınî, a.g.e. s. 44.

⁶⁹ Farkınî, a.g.e. s. 57.

⁷⁰ Farkınî, a.g.e. s. 188.

İlmi tamamla; ameli ıslâh için öyle bir nurdan istifâde edersin ki; Meşrikayn'ı aydınlatır.

Allah'tan başka sevgiyi at; yüce sevgiyi kazanırsın.

Allah'tan başkasını sevmek, İki hasretten başkasını netîce vermez.

Nerede ashâb – altın nesil-? Gittiler. Nerede altın, gümüş toplayanlar?

Nerede gece gündüz çalışanlar? İbret al, ey dostum, kalb ve kalıp iki gözünle

Nerede altın ve gümüş sahipleri? Yanakları çürüten kabirlere girdiler.

Nerede kurtçuklar gibi durmadan âdî dünyalık için çırpınanlar?

Nerede dünya malını, altın ve gümüşü derleyenler?

Nerede başı çekenler, köşk ve saraylar inşâ edenler?

Hepsi ölüp – pişmanlık duygusuyla – parmak ısırıldılar.

Nerede hac için telbiye getirenler, kurban kesip tekbîr getirenler?

Nerede Ferkadân (Kutup) yıldızları gibi olan ashâb- ı safâ?

Nerede, nerede, nerede, nerede, nerede, nerede?

Ey sevgili dost, bütün bunları düşün ve Allah'ın dîvânına dur.

Hüsran – o zaman – senden iki kere (dünyâ ve âhirette) uzaklaşır.

Nasîhatten ibret al, belleyen bir kulakla dinle

Tâ ki gözün iki defa aydınlansın (biri dünyâda biri âhirette)

Hayır tamamlansın diye sakın bırakma

Gıpta et ki, keder ve hüznün senden uzaklaşsın.

İlâhî! Bizi afveyle, büyük fazlınla mağfiret eyle.

İki kürbeye, dünyâ ve âhîret darlığına yetecek bir rahmet eyle.

İmdâdımıza yetiş, bizi başkasına ismarlama.

Kimin imdadına yetişirsen başarır ve iki cennete yetişir.

İlâhî! Kâinaâtın Hayırlısı'na rahmet eyle.

Öyle rahmet ki, gece ve gündüzler sürdükçe devâm etsin.

Sonuçta Allah'a hamd ile duâ ederiz. Zîrâ hamd, cin – ins'in Rabbi olan Allah'a mahsustur.”⁷¹

Şeyh Seydâ Halifesi Muhammed Emin Er'e yazmış olduğu bir mektubunda “Mısırî” diye meşhur olan Ali bin Muhammed'in “*Tuhfetu'l-ekyâs fî husni'z-zannî bi'n-nâs*” kitabını tavsiye etmiştir. Bu zâtı velî ve ârif-i billâh olarak nitelendirmiştir. Yazmış olduğu eserde sadra şifa olacak bilgilerin olduğunu belirtmiştir.⁷²

Yine o, halifelerinden Şeyh Muhammed Beşir'e yazmış olduğu bir mektubunda; İbnu'l-Verdî adındaki büyük hekîmin “*Lâmiyye*” adındaki manzum şiirini tavsiye etmiştir. Bu eserde dinî ve dünyevî nasihatleri içeren bilgiler bulunmaktadır.⁷³

Şeyh Seydâ kış mevsimlerini Cizre'de, yaz mevsimlerini de annesi Halime Hâtun'dan kendilerine miras kalan Cizre'nin Serdahl (Bağlarbaşı) Köyünde geçirmiştir. Medrese, dergâh ve tasavvuf çalışmalarını çok yoğun bir şekilde devam ettirmiş, kısa sürede yurt içinde ve yurt dışında tanınan ve bilinen bir âlim ve mürşid olmuştur. Bütün bu hizmetler 1925 yılındaki tekke, zaviye ve türbeleri kapatan ve birtakım unvanların kullanılmasını yasaklayan 677 sayılı kanunun yürürlüğe girmesine kadar devam etmiştir.⁷⁴

---

⁷¹ Farkınî, *Mektubat*, s. 89.

⁷² Farkınî, a.g.e. s. 165.

⁷³ Farkınî, a.g.e. s. 184.

⁷⁴ Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, 30 Kasım 1925 tarihinde kabul edilip 13 Aralık 1925 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 677 sayılı kanun ile uygulamaya konmuştur.

a) Tekke ve Dergâhların Kapatılma Süreci

Şeyh Seydâ el-Cezerî 1925'te Şeyh Saîd olayının çıkması ve aynı yıl tekkelerin kapatılması üzerine diğer aile fertleri, yeğenleri ve bazı öğrencileriyle birlikte memleketinden mecburi olarak ayrılmıştır. Şeyh Hüseyin Basretî'nin ailesi ve Şeyh Reşid ed-Dırşevî'nin ailesi de İngilizler'in işgali altında bulunan Cizre'den göç etmek zorunda kalmıştır. İlk önce Cizre'nin doğusunda olan Çiftik Köyünde kalmışlar daha sonra Musul ülemasının istekleri üzerine Musul'a giderek oraya yerleşmişlerdir.⁷⁵ Aile ile kan bağları olmamalarına rağmen, Şeyh Seydâ'nın talebelerinden ve ilk ilim mücâzlarından olan Mele Ramazan-i Cilekî-i Botî ve Mele Süleyman-i Hoserî de muhabbet ve manevî yakınlıklarından olacak ki bu hicrete katılmışlardır.⁷⁶ Hicretlerinin ilk durağı Suriye, ardından Irak'ın Musul şehri olmuştur. Yaklaşık iki buçuk, üç sene kadar orada kalmışlardır.⁷⁷

Bu üç aile, çalışanlarının olmaması ve kıtlığın var olduğu bir dönemde yaşamalarına rağmen yoksulluklarını kimseye hissettirmemeye çalışmışlardır. Bazı Musullu hayırseverler Ramazan ayı geldiğinde onları iftara davet etmişlerdir. Şeyh Seydâ el-Cezerî bununla ilgili şu anılarını anlatmıştır: *“Bir gün Musullu bir hayırsever bizleri iftara davet etti. Bizde davete icabet ederek evine gitmek üzere adamı takip edip yürüdük. O kadar çok yürüdük ki ancak iftar vaktinde varabildik. Akşam ezânı okunduktan sonra sofraya serildi. Sofraya çok sayıda kapağı kapalı olan yemek tabakları getirildi. Kapakları kaldırdırınca baktık ki tüm tabaklarda sadece haşlanmış beyaz turp var. Sofrada haşlanmış beyaz turptan başka bir şey yoktu. Bunun üzerine herkes birbirine baktı durdu. İlk kez böyle bir yemekle karşılaşılıyorlardı. Fakat sırf adam mahcup olmasın diye iftarımızı zevkle yemeye başladık.”* Yine başka bir hatırasında aktardığına göre yine Musullu bir adam onları iftara davet ediyor. Adamın evine gidiyorlar. Bu adam her türlü ikramda bulunuyor ve çok hizmet ediyor. Öyle hizmet ediyor ki tüm misafirleri bu aşırı hizmetlerinden dolayı hayrette bırakıyor. İftardan sonra kapıda onları uğurlarken adam misafirlerine

⁷⁵ Farkınî, *Mektubat*, s. 45.

⁷⁶ Farkınî, a.g.e. s. 56.

⁷⁷ 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat.

diyor ki “verin bakayım yemek ve hizmet ücretlerimi!” Oysaki bu adam bu aşırı hizmet ve ikramlarını ücretli olarak yapıyormuş. Hiç kimsede de bir kuruluş bile yokmuş. Bunun üzerine Şeyh Seydâ adamı yanlarına alarak “gel, sana kaldığımız yerde ücretlerini veririz!” diye ikna etmiş. Beraberce eve vardıklarında Şeyh Seydâ annesinin tek kulağındaki altın küpesini istemiş ve adama yemek ve hizmet karşılığını böylece ödemiştir.⁷⁸ Bu hatıralardan da anlayacağımız gibi Şeyh Seydâ ve beraberindeki diğer aileler tekkeler ve dergâhların kapatılma sürecinde hem medrese ve tarikat çalışmalarına ara vererek hicret etmiş hem de birtakım maddi sıkıntılarla baş etmeye çalışmışlardır.

Şeyh Seydâ, Musul’da tanıştığı Şeyh Muhammed Salih el-Cevvâdî adındaki tanınmış kıraat âliminin kendisine intisap etmesi sonucunda ona hem ilmî hem de tasavvufî hilafet icâzeti vermiştir. Bunun yanında Şeyh Seydâ da adı geçen kıraat âliminden kıraat ve tecvid dersleri alarak “Kıraat-ı Seb’a” ve “Kıraatı Aşara” dan icâzet almıştır. Şeyh Seydâ’nın: “*Şark ulemasının müthiş ilimlerle mücehhez olmalarına rağmen, kıraat ve tecvid ilminde ne kadar noksan olduğumuzu Musul’daki bu zevatlarla tanıştıktan sonra hissettim.*” demesi üzerine kıraat âlimi Şeyh Muhammed Salih el-Cevvâdî’de: “*Ben tasavvuf ve manevî ilimlerin önemini ancak Şeyh Seydâ el-Cezerî ile tanıştıktan sonra anladım, hayatımın da onunla tanıştıktan sonra bir anlam kazandığını hissettim.*” Diyerek düşüncelerini dile getirmiştir.⁷⁹

Şeyh Muhammed Salih el-Cevvâdî’ye kaç yaşındasın diye sorulduğunda, demiş ki: “*Ben şu yaşıyım ancak şeyhim ve hocam olan Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî ile geçirmiş olduğum üç, üç buçuk seneyi yaşamış olarak düşünüyorum.*” Yine Şeyh Muhammed Salih el-Cevvâdî, Şeyh Seydâ’dan ders aldığı yeri demir parmaklıklarla çevirip fırsat buldukça da ziyaret etmiştir.⁸⁰

Bu iki âlim zâtın maddî ve manevî ilimlerin birlikte olmasının önemini kısaca anlatan bu ifadeler günümüzde de örnek alınması ve üzerinde düşünülmesi gereken

---

⁷⁸ Farkınî, *Mektubat*, ss. 45, 46.

⁷⁹ Farkınî, a.g.e. ss. 45, 54.

⁸⁰ Farkınî, a.g.e. s. 54.

bir konudur. Tarikat ehli olan insanın Kur'an-ı Kerim, Hadis ve Fıkıh gibi İslam dininin zahir ilimlerinden kendini soyutlamaması gerekirken, İslamî ilimlerle uğraşan kimselerin de kalb ve manevî tekâmülünü gereksiz görmemeleri kanaatindeyiz. Şeyh Seydâ el-Cezerî bu konuda gerek sözlü gerekse kaleme aldığı eserleriyle bu düşüncelerimizi tasdik etmektedir.

1928 yılında o zamanki hükümetin af çıkarması ve memleketlerinin sükûnete kavuşması sonucunda Şeyh Seydâ aile efrâdıyla Cizre'ye tekrar geri dönmüştür.⁸¹ Beraber gittikleri Basretî ve Dırşevî ailelerinden kimisi Irak ve Suriye'ye yerleşip orada ikamet etmiş kimisi de memleketleri Cizre'ye geri dönmüştür.⁸²

Şeyh Seydâ Cizre'ye döndükten sonra kışın Cizre'de, yazın Bağlarbaşı (Serdehl) köyünde veya civar beldelerde ders ve irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Bölgedeki benzer ihtiyacı karşılamak amacıyla çok sayıda kişiyi medrese ve dergâh faaliyetlerinde görevlendirmiştir.⁸³ Bu hizmetleriyle nâmı gerek yurt içinde gerekse yurt dışında geniş bir coğrafyada yayılmıştır.⁸⁴ Yetiştirdiği yüzlerce talebesiyle ve telif ettiği fikhî, tasavvufî ve ahlakî eserleriyle de birçok insana hizmette bulunmuştur.

b) Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin İrşad Seferleri

Şeyh Seydâ tasavvuf ve tarikât çalışmalarını hem bulunduğu merkezî dergâhta hem de farklı il ve ilçelere sefer düzenleyerek gerçekleştirmiştir. Bu irşad seferlerine genellikle bahar ve yaz aylarında çıkmıştır. Bu seferlerin başında babasının memleketi olan Dargeçit (Kerboran)'ın İzar köyü gelmiştir.⁸⁵ Burada diğer irşad seferlerinde olduğu gibi kısa süreli değil daha uzun süreli kaldığı bildirilmiş, hatta kendisi burayı ana dergâhın bir şubesi haline getirmiştir.⁸⁶ Bu bölge de yaşamış ve Şeyh Seydâ'nın seferlerine tanıklık etmiş Emine Aras o dönemle ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: “Benim gençlik yıllarımda yani evlenmeden önce ve

⁸¹ Farkınî, *Mektubat*, s. 136.

⁸² Farkınî, a.g.e. s. 46.

⁸³ Abdurrahman Adak, “Seydâ, Muhammed Said”, *DIA*, c.37, s. 21.

⁸⁴ Farkınî, a.g.e. s. 46.

⁸⁵ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 66.

⁸⁶ Baz, a.g.e. s. 198.

evlendikten sonraki dönemlerde hatırladığım kadarıyla insanlar pek dindar değildi. İbadetlerine dikkat etmez, namaz falan kılmazlardı. Ne zaman ki Şeyh Seydâ ve müritleri bu bölgeyi ziyaret etmeye başladılar, o zaman insanlar tövbe etmeye başladılar. Her gün kumar oynayan erişkin gençler, Şeyh Seydâ'nın önünde tövbe edip namaza başlıyorlardı. Şeyhin vaazları kadınlarıda çok etkiliyordu. Şeyh, kadınların bulunduğu odaya gelirdi ancak başını ve yüzünü bir örtü ile kapatırdı. Daha sonra sırtını kadınlara döner ve vaaz etmeye başlardı. Çoğu zaman Şeyhin hanımı biz kadınlara vaaz yapardı... Şeyh beyaz bir atın üzerinde insanların arasından geçerken Şeyhin müridleri onun önünde ve etrafında defler çalıp ilahiler söylerlerdi, salâvat getirirlerdi ve daha sonra bir yerde durup geniş zikir halkaları oluştururlardı. Yemek zamanı geldiğinde binlerce insanın yiyebileceği çok büyük sofralar kurulurdu.”⁸⁷

Müslüman ve Süryanilerin birlikte yaşamış olduğu bölgelerden biri olan Tor (Turabdin) bölgesinde de Şeyh Seydâ'nın etkisi görülmüştür. İrşad seferlerinde bu bölgeye de giden Şeyh Seydâ, bazı Müslümanların Hristiyan âdetlerini benimseyerek onların inanç ve kültürlerini uygulamaya başladıklarını görmüştür. Kendisi buraya yapmış olduğu irşad seferlerinde güler yüzlü ve yumuşak tavırlarıyla insanların gönlünü kazanmış, hayatlarında İslamî kültür ve inanca dâir köklü değişimlere sebep olmuştur.⁸⁸ Bu değişimleri bizzat o bölgede ve o dönemde yaşayan bir kişinin anlatımı ile aktarabiliriz: “Şeyh Seydâ gelmeden önce biz Müslümanlığımızın çok farkında değildik. Ne zamanki Şeyh Seydâ geldi ve onun vaazlarını dinlemeye başladık o zaman namazlarımızı ve diğer ibadetlerimizi daha dikkatli yapmaya başladık. Helal ve harama daha çok dikkat etmeye başladık. Şeyh Seydâ bütün bu bölgedeki insanları doğru yola getirmeye çalıştı. Mesela benim eşim Hristiyanların kahvehanesine gidip sürekli kumar oynardı ve namaz kılmazdı. Şeyh Seydâ'nın yanında tövbe ettikten sonra kumarı bıraktı ve düzenli namaza başladı.”⁸⁹

---

⁸⁷ Ramazan Aras, “Kürt Toplumunda Şeyhler ve Müslüman Hristiyan İlişkilerine Etkileri: Şeyh Seydâ Örneği”, *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, İstanbul 2012, s. 161.

⁸⁸ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 67.

⁸⁹ Aras, “Kürt Toplumunda Şeyhler ve Müslüman Hristiyan İlişkilerine Etkileri”, s. 162.

O, irşad için gittiği köylerde sohbet etmiş, hayatlarında dikkat etmesi gereken hususlar üzerine onlara vaaz ve nasihatlerde bulunmuştur. Sadece Müslümanları değil Hıristiyanları da irşad etmiş ve bazılarının Müslüman olmasına vesile olmuştur. Eğer oradaki insanlar soğuk ve mesafeli durursa ziyaretini kısa kesip daha sonra tekrar ziyaret etmek üzere oradan ayrıldığı bildirilmiştir.⁹⁰

Yaşlılığına kadar birçok köy ve beldeye sefere çıkan Şeyh Seydâ, bu seferlerinde birçok meşekkate tahammül etmiştir. Zaman zaman câhil, bidat ehli olan ve hıristiyan inancından birtakım kişilerin engellemeleriyle karşılaşmıştır. Ancak birçoğu tarikatına girmiş, kimisi de karşı çıkmaktan vazgeçmiştir.⁹¹

c) Şeyh Seydâ el- Cezerî'nin Şahsının ve Tarikatının Toplumsal Hayata Etkileri

Tarih boyunca peygamberler ve onların vârisleri olan kişiler, toplumsal düzen ve bireylerin toplum içindeki yerlerini belirleme ve yönlendirmede en önemli role sahip kişiler olmuştur. Bu kişiler toplumsal sorunların çözümünde ve anlaşmazlıklarda sözü dinlenen birer arabuluculuk görevi üstlenmişlerdir. Bu durum onların sadece dinî değil aynı zamanda sosyal ve politik etkilerinin de olduğunu göstermektedir. Şeyh Seydâ, adından da anlaşılacağı gibi tarikat liderliğinin gereği olan “Şeyh” sıfatını, medrese ilimlerini tahsil edip âlimlik sıfatını kazandığı “Seydâ” ismi gereği Şeyh Seydâ olarak anılmaktadır. Bu iki sıfat hem medrese çevresini hem de tarikat çevresini Şeyh Seydâ'nın etrafında toplamıştır. Bundan dolayı da etki alanı daha geniş ve kuşatıcı olmuştur. Gerek kendi zamanında gerekse günümüzde bu etkinin izleri görülmeye devam etmektedir.

Güneydoğu Bölgesi'nin yaygın âdetlerinden biri de; sevilen ve saygı gösterilen kimseler adına yemin etme geleneğidir. Günümüzde de hâlâ Şeyh Seydâ'nın adıyla yemin edildiğini görmekteyiz. Toplumun Şeyh Seydâ'ya verdiği önemi bilmek açısından bu âdetin hâlâ devam etmesi önemli bir işarettir. Sevdiği kişileri şahit

---

⁹⁰ Farkınî, *Mektubat*, s. 214.

⁹¹ Farkınî, a.g.e. s. 214.

göstermek adına yapılan bu yemin; Şeyh Seydâ'nın başına yemin olsun ki anlamına gelen "Ser e Şeyh Seydâ" olarak söylenir.⁹²

Şeyh Seydâ'nın medrese ve dergâhı, nikâhların kıyıldığı, aile ve aşiretler arasında çıkan kavga ve ihtilafların giderildiği, mahkemelik bazı sorunların bile çözümlendiği, sosyal hayatı da kapsayan dinî bir kurum olarak hizmet vermiştir.⁹³

Tanıyanlar onu âlim, ârif, mütevazı, diğergam ve misafirperver kişiliğiyle anlatmış ve toplumun büyük kesimini etkilemiş bir kişilik olarak tanımıştır.⁹⁴ Daha çok Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde var olan kan davalarında da Şeyh Seydâ'nın barışı sağlayan ve birleştirici rolünü görmekteyiz. Onun bir kan davasını sona erdirmesinin ardından taraflardan birinin; "Ben onları Allah'ın emri ve Şeyh'in hatırı için affettim."⁹⁵ demesi Şeyh Seydâ'nın toplumsal barışa etkisini net bir şekilde göstermektedir.

d) Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin Hizmetlerinden Bazıları

Şeyh Seydâ, bazı miskînlere, felçlilere, âmâlara ve ihtiyaç sahiplerine maaş bağlamıştır. Uzaktan gelip parası biten kimseler için de bir fon ayırıp onların memleketlerine dönmelerini sağlamıştır.⁹⁶ Akıl hastası, kimsesiz, bakıma muhtaç kimseler onun dergâhına gelmiş, karınları doyurulmuş ve ihtiyaçları giderilmiştir. Hasta ve bakıma muhtaç birçok kimseye Şeyh Seydâ bizzat yemek yedirmiş ve ilgilenmiştir.⁹⁷ Tekke ve dergâh hizmetlerinin yanında çeşitli yerlerde özellikle cami yapımına da destek olmuştur. İdil'de inşa edilen ilk cami onun öncülüğünde yapılmıştır. Serdahl köyünde, Cizre merkezde, Beşiri köyünde, Kerboran'ın İzar köyünde medrese, cami yapımı ve onarımında destek ve öncü olmuştur.⁹⁸ Yine o; "Hangi hayır camilerin hayrından daha büyüktür!" diyerek şu ayet-i kerimeleri

⁹² Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 68.

⁹³ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 193.

⁹⁴ 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülakat.

⁹⁵ Farkınî, *Mektubat*, s. 110.

⁹⁶ Farkınî, a.g.e. s. 213.

⁹⁷ Baz, a.g.e. s. 64.

⁹⁸ Farkınî, a.g.e. s. 211

örnek vermiştir:⁹⁹ “Allah’ın mescidlerini ancak Allah’a ve âhiret gününe îmân edenler imâr eder.”¹⁰⁰ ve “Mescidler şüphesiz Allah’ındır.”¹⁰¹

6. Şeyh Seydâ el-Cezerî’nin Vefatı

Şeyh Seydâ el-Cezerî 8 Şevval 1388/ 7 Ocak 1968 Pazartesi günü Cizre’de vefat etmiştir. Cenazesini yıkama ve kefenleme suretiyle teçhiz işlemleri, ilk ilim mücâzlarından Mele Süleyman-i Hoserî tarafından yapılmıştır.¹⁰² Cenazesi, Cizre’de aile mezarlığına defnedilmiş ve kabrinin üzerine bir kubbe inşâ edilmiştir.¹⁰³

Şeyh Seydâ, çocuklarına şu vasiyette bulunmuştur: "*Benden sonra şeyhiniz Nurullah'tır. Çünkü onu hem zâhir hem de bâtında imtihan ettim. İmtihani başarıyla kazandı.*" Bu vasiyetten sonra hane halkı dağılmıştır. Hizmet maksadıyla yanında bulunan Hacı Muhammed Bûzi'ye evine dönmesi için izin vermiştir. Yanında yalnızca Hacı Kasım kalmıştır. Kibleye karşı namaz kılıyormuş gibi oturan Şeyh Seydâ'da hiç ölüm alâmeti yokken Hacı Kasım'ın dokunmasıyla vefat ettiği anlaşılmış ve aile fertlerine bildirilmiştir. Ertesi sabah cenaze işlemleri yapıp evinin içine defnedilmiştir.¹⁰⁴

Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin vefatından önce belirttiği üzere, vefatından sonra yerine halifesi ve büyük oğlu Şeyh Nurullah Seydâ el-Cezerî 6. postnişin olarak görevi üstlenmiştir. Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin tüm halifeleri ve müridleri ona bîât etmişlerdir.¹⁰⁵

---

⁹⁹ Farkınî, *Mektubat*, s. 189.

¹⁰⁰ Tevbe sûresi, 8/18.

¹⁰¹ Cin sûresi, 72/18.

¹⁰² Farkınî, *Mektubat*, s. 42.

¹⁰³ Adak, “Seydâ”, s. 21.

¹⁰⁴ Yüce, “Cizreli Şeyh Seydâ”, ss.43, 44, 45, 46.

¹⁰⁵ Farkınî, a.g.e. s. 60.

B. Şahsiyeti

1. Şemâili ve Şahsiyeti

Şeyh Seydâ, uzun boylu ve heybetli bir görünüşe sahip olmakla beraber çok yumuşak, nurlu ve mütebessim bir çehreye sahiptir. Yüzünün parlak ve nurlu olmasından dolayı “ay yüzlü” diye adlandırılmıştır.¹⁰⁶ Heybet ve celâl sahibi Şeyh Seydâ'nın yüzüne uzun süreli bakılmadığı da ifade edilmiştir. Cehrî namazlarda Fâtiha ve zamm-ı sûreyi de sahip olduğu Dâvûdî bir sesle okuduğu bildirilmiştir. Oturuşu hep teverrük hâlinde olmuştur.¹⁰⁷

Şeyh Seydâ, kaba ve sert davranışlardan kaçınmış, herkese karşı yumuşak ve naif davranmaya çalışmıştır. Ziyaretine gelen insanlara çoğu zaman yemek ikramında bulunmuştur. Kendisi de yemeği gayet az yer ve yemek seçmezmiş.¹⁰⁸ Âdeti üzere gelen misafirlerini kapıya kadar uğurlamıştır. Yine, gelen ziyaretçilerinden “*gereken yapılmamış*” diyerek özür dilemesi de bir başka âdeti olmuştur.¹⁰⁹ Maddi farklılık gözetmeksizin zengin, fakir herkese eşit davranıp, eşit ilgi göstermiştir. Kendisine eziyet edilse bile kimseye kin besleyip, eziyet etmemiştir.¹¹⁰ Talebeleri ve sevenleri tarafından kahramanlık, tevâzu ve affedicilikte üst mertebede bir ahlâka sahip olduğu bildirilmiştir. Kendi ihtiyacı olsa bile kimseye minnet etmeden ve başa kakmadan diğergam ile hareket etmiştir. Çoğu zaman hediye kabul etmeyip hediye veren kişiye “*en güzel hediyenin kendileri olduğunu*” söyleyerek gönüllerini almıştır. Aşiret liderlerinden gelen hediyeleri ise almadığı hatta şüpheli olarak gördüğü için yemeklerini de yemediği bildirilmiştir. Ancak gönlünden koparak hediye getirenlerin Allah ve kul hakkı şüphesi olmadıkça hediyelerini reddetmemiştir. Hediye ile ilgili halifesi Şeyh Abdüssamed'e yazmış olduğu mektupta en özet ifadeyle şunları bildirmiştir; “*Biz istemeyiz, reddetmeyiz,*

¹⁰⁶ 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat.

¹⁰⁷ Farkınî, *Mektubat*, ss. 210, 214.

¹⁰⁸ Baz, Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu, s. 78.

¹⁰⁹ Farkınî, a.g.e. ss. 97, 217.

¹¹⁰ Seyda el-Cezerî, *Rabitada Usul*, ss. 30, 31.

hapsetmeyiz.” Günümüzde birtakım tarikat şeyhlerinin müridlerin ellerine bakarcasına aylık ya da yıllık aidata bağlar gibi gelir sağlamalarının tam zıttı bir anlayışa sahip olmuştur. Hatta Şeyh Seydâ bu görüşünü şu sözlerle açıklamıştır: “Eğer bir şeyh, milletin elindekine tamah ederse, o şeyhte hayır yoktur, ondan istifâde de edilmez.” Kimseden bir şey istememesi ve elinde olanı biriktirmemesi de yine Şeyh Seydâ’nın âdetlerinden biri olmuştur.¹¹¹

İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak istediğinde bunu yumuşak ve tatlı bir şekilde uygulamış, zorbalıktan kaçınmıştır. Diğer Müslümanlara da böyle davranmayı öğütlemiştir. Makam ve mevki sahibi kişilerin yapmış olduğu hatalardan dolayı onları uyarmaktan çekinmemiştir. Olağanüstü bir hâl olmadıkça uyarılarında da sert olmamıştır.¹¹² Sohbetlerinde yapıcı ve yumuşak bir dil kullanarak gönülleri kazanmaya çalışmıştır.¹¹³

2. Edebî ve İlmî Kişiliği

Edebî yönü kuvvetli olan Şeyh Seydâ’nın, tasavvufi şiirleri, nağmeleri, ilahileri ve mesnevîyi büyük bir zevk ve vecd ile dinlediği de belirtilmiştir. Şeyh Seydâ’nın huzûrunda ilâhi söylenmesinden hoşlandığı özellikle de Hz. Peygamber’i öven Arapça kasîdeleri sevdiği aktarılmıştır. Halifeleri ve âlim zâtlarla beraberken Kur’an dinlemekten de ayrıca mutlu olduğu bildirilmiştir.¹¹⁴ Arap dilini ve şiirini iyi bildiği ifade edilmiştir. Mektuplarında da Arap dilini kullanmıştır.¹¹⁵

Şeyh Seydâ bazı mektuplarında kendisine rüyalarını aktaran talebe ve müridlerinin rüyalarını yorumlamış ve bu konuda ehil olarak kabul edilmiştir. *Mektubat*’ında Şeyh Fahreddin Arnâsî’nin üç rüyasına yorum yapmış, Şeyh Muhammed Emin Er başta olmak üzere bazı talebe ve müridlerinin rüya tabirlerinde

¹¹¹ Farkınî, *Mektubat*, ss. 205, 212, 209,135.

¹¹² Farkınî, a.g.e. ss. 206, 208.

¹¹³ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 63.

¹¹⁴ Farkınî, a.g.e. ss. 215, 93.

¹¹⁵ Baz, a.g.e. s. 63.

bulunmuştur.¹¹⁶ Muhammed Emin Er Şeyh Seydâ'ya intisap etmesini görmüş olduğu iki rüyaya bağlamıştır.¹¹⁷

Şeyh Seydâ, bulunduğu coğrafya ve toplumun da gereği olarak günlük hayatta ana dili olan Kürtceyi konuşmuştur. Ancak kaleme aldığı eserlerin ve mektupların çoğunu Arapça olarak yazmıştır. Kürtçe ve Arapça'nın yanında Farsça'yı da bilir. Bununla birlikte Türkçesinin çok zayıf olduğu bilgisi aktarılmıştır.¹¹⁸ Bu nedenle Türkçe konusunda kendisine tercümanlık yapan kişilerden bahsedilmektedir.¹¹⁹ Bu kişiler şunlardır:

- 1-Ubeydullah Efendi
- 2-Seyyid Abdurrahman Erzen
- 3-Hacı Vehbi Efendi.

a) Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin Çağdaşı Olan Âlim ve Ârif Şahsiyetler İle Münasebeti

Şeyh Seydâ kendi zamanında yaşamış birçok ilim adamı ve tarikat şeyhi ile irtibat halinde olmuştur. Bunlardan bazılarını aşağıda belirtmeye çalışacağız. Yüzyüze karşılaşmamış ancak manen ya da aracılar vesilesiyle irtibat halinde olduğu âlimlerden bir tanesi Bediüzzaman Saîd Nursî'dir.¹²⁰

Şeyh Seydâ'nın halifelerinden, Şeyh Muhammed Emin Er, Isparta'da bulunan Bediüzzaman'ı ziyarete gitmiştir. Bu ziyarette ona Şeyh Seydâ'dan hilafet aldığı ancak kendisini bu göreve ehil görmediğini belirterek ne yapması gerektiğini sormuştur. Bunun üzerine Bediüzzaman'da; "Ehl-i tarikat daha ziyâde îmanla

---

¹¹⁶ Farkınî, a.g.e. ss. 182, 186, 189.

¹¹⁷ Şeyh Seydâ'yı ziyaret etme ihtiyacı hissederek ona bu rüyaları anlatmış ve onun yorumlarını almıştır. İlk rüyası Hz. Musa'dan aldığı birtakım mesajlar olmuştur. İkinci rüyasında ise bizzat Şeyh Seydâ'nın kendisini görmüştür. Şeyh Seydâ'nın bu rüyalardan ilkinde yapmış olduğu yorum; Hz. Musa'nın Muhammed Emin Er'in tarikat ehliyle beraber olmasına işaret ettiğini belirtmiştir. Daha sonra Şeyh Seydâ "*ben seni kardeş olarak kabul ettim*" diyerek tarikatına kabul etmiştir.

¹¹⁸ Er, a.g.e. s. 128; 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seydâ ile yapılan mülâkat

¹¹⁹ Er, a.g.e. s. 112; Farkınî, *Mektubat*, s. 59.

¹²⁰ 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat.

alâkadardırlar. Ben Şeyh Seydâ ile iki cihette alâkadarım. Hem selâm ederim hem de tebrik ederim. Sana vermiş olduğu vazifeyi yap. Fakat hediye kabul etme. Hediye hilâf-ı şeriat değildir. Fakat ihlâs yoktur.”¹²¹ Diyerek cevap vermiştir.

Şeyh Muhammed Emin Er, Bediüzzaman ile geçen bu diyalog ve selâmı Şeyh Seydâ’ya bir mektupla bildirmiş ve Şeyh Seydâ’dan da şu cevaplar gelmiştir:

“Üstadın selâm ve tebrikini ve ihsânını belirten mektubunuz ulaştı. O üstad ki; fazileti meşhur, kadri kıymeti büyük, ilmi derin, yüce imâm-ı hümmâm ve şeyh olan, vasıfları belirtilen zât-ı kerim’in selâmı, bizim için bayram olur. Allah izzetini, şerefini, yükseklik ve derecesini artırsın. Ziyâdesi olmayan bağışlayıcılığını her iki dünyada da versin, âmin.

Selâmına karşılık; Aleynâ ve aleyke ve aleyhisselâm (bize, sana ve ona selâm olsun) diyerek cevap veririz.

Tebrîke gelince, bu onun faziletidir ve ondan kaynaklanmaktadır. Her iki halde de fazîlet onundur.

“Benim onunla her iki cihetten alâkam var” sözüne gelince; bu hayırlı bir kelimedir. Hoş bir sözdür. Hoş kelime ise sâdıktır. Onun için ikrâm etti. Çok değişik manaları ve ihtimâlleri vardır ki, duyan kişi, dilediği mânâyâ ve ihtimâle yorsun. Lakin muvafık ve makbul olan, muhâlifî bulunmayan mânâ budur, vesselâm...

“Benim onunla her iki cihetten alâkam var.” sözünden şu miskinün ümidi şudur: O son derece faziletli zâtın bu miskinün hem dünyasına hem de âhiretine duâ etmesi, aynı zâhir ve bâtında nazargâhı olması, gözünün bu miskin üzerinde bulunmasıdır. Allah ona bol mükâfatlar versin, âmin. Yinede en iyisini bilen Allah’tır.”¹²² Sözleriyle karşılık vermiştir.

Şeyh Muhammed Emin Er, Şeyh Seydâ’yı ziyarete bilâhare kendi gittiğinde de bu konu açılır ve bazı müridlerin Bediüzzaman ve Risale-i Nur eserleri ile ilgili sorularına cevaplar verir. Sorulardan bir tanesi Bediüzzaman’ın bazı talebeleri

¹²¹ Er, *Son Osmanlı Alimi*, ss. 127, 128.

¹²² Farkınî, *Mektubat*, s. 159; Er, *Son Osmanlı Alimi*, s.131.

tarafından “mehdi” olarak kabul edilmesinin doğruluğu üzerine olmuştur. Bu soruya Şeyh Seydâ şu cevabı vermiştir: “*Hadislerin zâhirine göre Mehdi-i Muntazar değildir. Fakat selefi salihin ulemaları gibi bir âlimdir. Cenâb-ı Hak asrımıza onu göndermiştir. “Bazı firavunların Musa’sıdır.” Biz de sizin gibi imanlılara “Mus”*¹²³ gibiyiz. Biz namaz kılmayanlara: “Namaz kılın” içki içenlere: “İçmeyin” deriz. Muhataplarımız mü’mindirler. Bizim vazifemiz böyledir. Onun vazifesi ise öyledir. Herkes vazifesini yapmış olur.”¹²⁴ Böylelikle o zamanın tanınmış âlimi Bediüzzaman hakkında, müridlerin aklındaki sorular cevaplarını bulmuştur. Şeyh Seydâ’nın talebelerinden olan Molla Bahaddin Ayyıldız’ın anlattıklarına göre; Adıyaman’dan bir grup insan Bediüzzaman’ı ziyarete gitmiş ve ondan tarîkat dersi istemiştir. Ancak Bediüzzaman Cizre de Şeyh Seydâ adında bir şeyh efendi var, ona gidin ve tarîkatına intisap edin diyerek cevap vermiştir.¹²⁵

Şeyh Seydâ ve Bediüzzaman’ın ruhî irtibât ve alâkalarını kuvvetlendiren bir olay da Bediüzzaman’ın vefatıdır. Şeyh Seydâ bir irşad seferine çıktığında âdetlerinin dışında olarak kimseye haber vermeden ve her zamankinden daha çabuk dönmüştür. Şeyh Seydâ’nın yakınında olan Seyyid Ali adında ki zât bunun sebebini sorunca şu cevabı almıştır: “*Bediüzzaman’ın ruhunu mevtalar içinde gördüm. Vefat ettiğini anladım. Kendimi tutamadım. Onun için böyle dolaşıp döndüm.*”¹²⁶ İrşad seferinde Bediüzzaman’ın vefât haberini alan Şeyh Seydâ ve yanındakiler, cemâat hâlinde öğlen namazını eda ettikten sonra, Bediüzzaman’ın gıyabî cenaze namazını kılmışlardır.¹²⁷

Şeyh Seydâ’nın muhabbet ve irtibatının olduğu bir diğer zât da İstanbul Erenköy’de tasavvuf ve tarîkat hizmetlerinde bulunan Mahmud Sami Ramazanoğlu’dur. Birbiriyle yüz yüze görüştükleri bilgisine erişemedik. Ancak Şeyh Seydâ’nın oğlu Ömer Faruk Efendi ile yaptığımız mülâkat ve yine bizzat aradaki

¹²³ Mus, ustura, saç tıraş eden ve temizleyen araç anlamındadır.

¹²⁴ Er, *Son Osmanlı Alimi*, ss. 129, 130.

¹²⁵ İrşad Seydâ, “Şeyh Seydâ el-Cezerî ve Bediüzzaman Said Nursî ile Münasebetleri”, <http://haberinkapisi.com> (10.04.2016)

¹²⁶ Er, *Son Osmanlı Alimi*, s. 135.

¹²⁷ Farkmî, *Mektubat*, s. 112.

selam ve mesaj akışını sağlayan kişilerin ifadeleriyle bu iki mutasavvıf arasında sevgi ve muhabbet bağının olduğunu görmekteyiz.

Uzun yıllar Türkiye'nin farklı yerlerinde savcılık yapmış olan Mehmet Temiz, vermiş olduğu bir mülâkatta; Sami Efendi'nin Şeyh Seydâ'ya selam gönderdiğini ve bununla ilgili bir hatırasını da nakletmiştir.¹²⁸

Ömer Faruk Seydâ Efendi, Şeyh Seydâ ve Sami Efendi'nin gıyaben tanıştıklarını bildirmiştir. Ayrıca Sami Efendi'ye ait de bir hatıra paylaşmıştır: “Bir kış mevsiminde Sami Efendi, Cizre'ye gitmek isterler ve ihvanlarıyla yola çıkarlar, Mardin'e kadar yolculuk sürer ve Mardin'e geldiklerinde üç kişiyle karşılaşırlar. Bu kişiler; Şeyh Seydâ'nın selâmını iletir, ziyaretlerini kabul ettiklerini ve buradan geri dönmelerinin uygun olacağını bildirirler. Bunun üzerine Sami Efendi ve ihvanları Diyarbakır'a geçerek ziyaretlerini bitirirler. Sami Efendi ihvanlarına bunda bir hayrın olduğunu söyler ve onlardan kalplerine kötü bir düşünce getirmemelerini ister.” Ömer Faruk Efendi de bu olayla ilgili şu yorumda bulunur: “O dönem kış mevsimi olduğu için; yaşanan hava muhalefetleri ve ağır kış şartlarıyla beraber yolların kapanması orada bulunan kişilerin haftalarca belki aylarca geri dönememesine sebep olmaktadır. Sami Efendi'nin oradan ayrılmasından kısa bir süre sonra o bölgenin yolları hep kapanmıştır” diyerek ziyaretin yarıda kesilmesinin hikmeti olarak bu yorumu yapmıştır.¹²⁹

Ülkemizin yetişmiş âlimlerinden biri olan Emin Saraç'ın da Şeyh Seydâ ile şöyle bir hatırası olmuştur: Emin Saraç ve yanındaki arkadaşlarının 1948 yılında Bağdat'a yaptıkları yolculukta uğradıkları güzegâhlardan biri de Cizre olmuştur. Burada bir vesile ile Şeyh Seydâ'nın evinde 3-5 gün kadar konakladıklarını bildirmiş ve kendilerinin hafız olduğunu öğrenen Şeyh Seydâ'nın çok sevindiğini belirtmiştir. Kendileri önünde kurban kestiren Şeyh Seydâ çok izzeti ikramda bulunmuş ve

---

¹²⁸ Y. Selman Tan, “Sami Efendi'den Hukukçuya Dört Öğüt”, *Altınoluk Dergisi*, Aralık 2017, sayı:382, s.43.

¹²⁹ 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat.

Bağdat'a gidecekleri yol güzergâhını da anlatmıştır. Emin Saraç Şeyh Seydâ ve ihvanının Ehl-i Sünnet üzere kimseler olduğunu bildirmiştir.¹³⁰

3. Dinî ve Tasavvufî Kişiliği

Şeyh Seydâ, akâidde Ebû Hasan el- Eş'arî'nin görüşlerini benimsemiştir. Bunu da yazmış olduğu eserler ve risâleler de beyan etmiştir. Müteşâbih olan manâlarda yorumdan kaçınarak Allah'a ve Rasûlüne havâle etmiştir.¹³¹ Fıkhî mevzularda da Şafii Mezhebi'nin görüşlerine göre amel etmiştir. Ancak diğer üç mezhebe de mümkün oldukça riâyet etmiştir. “*Şafî Mezhebi, mezheplerin en nefis olanıdır.*” diyerek Şafii Mezhebi'ni methetmiştir. Kendi mezhebinin de görüş bakımından en güvenilir olanına tabî olmuştur. Zarûret durumunda farklı mezheplerin görüşlerinden de istifade etmiştir.¹³²

Vahhabî mezhebine karşı tavır almış ve bu mezhebi hoş karşılamadığını belirtmiştir. Vahhabîlerin çoğalmasi ile onlara muhalif hareketlerde bulunmuştur. Ancak Vahhabî düşüncesindeki insanların kalbinin ıslahı için de Allah'a dua etmiştir.¹³³

Kendisi fıkıha çok önem vermiştir. Ancak kendisine fetva için gelenlere bizzat fetvâ vermemiş, fetvâ vermeye ehliyetli olan âlimlere yönlendirmiştir. Özellikle talâk (boşama) ve hukuk konularında kimseye fetva vermemiştir. Fetva soranlara, “*Fetvaya en cesaretli olanlarınız, ateşe atılmaya en cesaretli olanlarınızdır.*”¹³⁴ hadîsini belirterek fetvâ vermekten uzak durmuştur.¹³⁵ Her zaman takvâyı fetvâya tercih etmiştir. Halifesi Şeyh Fahreddin el-Arnasî'ye yazmış olduğu bir mektupta; takvâyı bırakıp fetvâya tutunmaktan, içi ve dışı başka olmaktan, hatalı şeyleri süslü

¹³⁰ M. Fatih Kaya- Ömer Faruk Tokat, “Emin Saraç Hocaefendiyle Yakın Geçmişe Dair Mülakat-2”, *Rihle Dergisi*, Nisan-Haziran 2010. s. 123-124.

¹³¹ Farkınî, *Mektubat*, s. 204.

¹³² 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat; Farkınî, a.g.e. s. 205.

¹³³ Farkınî, *Mektubat*, s.108.

¹³⁴ Farkınî, a.g.e. s.205; Kaynak: Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, c. 1, s. 158.

¹³⁵ 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat; Farkınî, a.g.e. s.205.

püslü göstermek ve dünyayı ahirete tercih etmekten Allah'a sığındığını belirtmiştir.¹³⁶

Şeyh Seydâ, takvâyâ önem vermiş ve bunu birçok ameline uygulamaya çalışmıştır. Bunun bir örneği de abdest hususunda olmuştur. Namaz kılmak için ya bol suyla abdest almış ya da gusletmiştir.¹³⁷ Ancak mümkün oldukça her namaz vakti gusletmeye çalışmıştır. Evinin avlusunda küçük bir havuz yaptırmış ve namaz için genellikle bu havuza girerek gusletmiştir.¹³⁸

Şeyh Seydâ genellikle namazlarını çorapsız kılmış ve yüzük takmayı ihmâl etmemiştir. Şafi mezhebindeki sünnetlere dikkat etmeye çalışmıştır.¹³⁹ Gecelerini zikir ve murâkabe ile geçirir, uykuya yenik düştüğünde namaz kıldığı yere uzanmış çoğu zamanda oturduğu yerde uyumuştur.¹⁴⁰

Şeyh Seydâ'nın gece uyuma süresinin gayet az olduğu bildirilmiştir. Gece ibadetine teheccüd namazıyla başladığı, ardından murâkabeye oturduğu ve sonrasında da Kur'an-ı Kerim tilâvet ettiği ifade edilmiştir. Sabah namazı vaktinin girmesiyle cemaat hâlinde sabah namazını edâ eden Şeyh Seydâ, sabah namazlarını gales¹⁴¹ vaktinde kılmış ve kıldırmıştır. Sabah namazından sonra, işrâk¹⁴² vaktine kadar zikir, murâkabe ve hatmeye yöneldiği belirtilmiştir.¹⁴³ Nafile namazlardan teheccüd ve işrak namazını da mümkün olduğunca terketmediği ifade edilmiştir.¹⁴⁴

Şeyh Seydâ'nın h. 1367 tarihinde te'lif etmiş olduğu bir salavât-ı şerif vardır. O da şöyledir: *“Allah'im, kulun ve Rasûlün, ümmî ve kerim Peygamberin olan Efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashâbına salât ve selâm eyle. (öyle bir salât ve selâm ki) saygı ve hürmetle okunmuş, bolca salât ve salâmla donatılmış olsun. (Bu*

---

¹³⁶ Farkınî, a.g.e. s. 144.

¹³⁷ Farkınî, *Mektubat*, s. 206.

¹³⁸ 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat.

¹³⁹ Farkınî, a.g.e. ss. 107, 108.

¹⁴⁰ Farkınî, a.g.e. ss. 214, 215.

¹⁴¹ Erken vakitte, hava henüz karanlıkken.

¹⁴² Sabah, kerahat vaktinin çıkmasıyla başlayan zaman dilimi, aydınlanma vakti.

¹⁴³ Farkınî, *Mektubat*, s. 215.

¹⁴⁴ 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat.

yüce salavât ile) beni hidayete erdirsin, islâh edesin, kapıları açasın, muhâfaza edesin, selâmete erdirsin. Nefisce, din ve dünyaca, mal, evlat ve âilece âfiyete kavuşturasın. Rahmetinden bağışlayasın, cânibinden rahmet veresin. İşlerimde beni doğruya, reşâda erdirsin. Beni setr-i cemîl'in ile örtesin. Sen ey Rabbim, Cemil'sin, Celil'sin. Büyük fazlın ve alabildiğine geniş rahmetinle, ey Celâl ve ikram sahibi! Ey Selam, ey Rahmân, ey Rahîm, ey Raûf, ey Kerîm, ey Hannân, ey Mennân, ey Hayy olan, ey Kayyûm olan, ey Allah.” Diğer bir salavâtı da şöyledir: “Allah'ım, kalplerin doktoru ve ilacı olan, bedenlerin âfiyeti ve şifâsı olan, gözlerin nuru ve ziyâsı olan Efendimiz Muhammed'e, onun âline ve ashâbına salât ve selâm eyle.”¹⁴⁵

Şeyh Seydâ, halifesi olan Şeyh Muhammed Emin Er'e yazmış olduğu bir mektupta, vird esnasında okunması gereken salâvat ile ilgili de şöyle demiştir: “Yüz defa Peygamberimize ve âline salavât çekmek gerekir. Hangi sîga ve şekille olursa olsun ama İbrahimiyye ile olanı (tahiyyattan sonra okunan salli barik duaları) daha faziletli ve daha mükemmeldir.”¹⁴⁶

Şeyh Seydâ hayatı boyunca bizâtihi hac ve umre ziyaretlerinde bulunamamıştır. Ancak halifesi olan Şeyh Halil es-Serdifi'ye 1966 yılında kendi yerine vekâleten hac farizâsını yaptırmıştır.¹⁴⁷

C. Eserleri

1. Kitap ve Risaleleri

Bilindiği gibi tasavvufu tenkit eden kişilerin dile getirdiği konulardan birisi de tasavvuf ehlinin, başta müspet ilimler olmak üzere, ilmin hemen her çeşidinden uzak kaldıklarını, dünya ile pek ilgilenmediklerini ve kendi köşelerine çekilerek sadece ibadet ve zikirle meşgul olduklarını söylemek olmuştur. Tarihte bu münekkitle

---

¹⁴⁵ Farkınî, *Mektubat*, ss. 203, 204.

¹⁴⁶ Farkınî, a.g.e. s. 152.

¹⁴⁷ Farkınî, *Mektubat*, s. 51; 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat.

haklı çıkararak örnekler olmakla birlikte, Şeyh Seydâ gibi tersini ortaya koyan âlimler de az olmamıştır.¹⁴⁸

Zaman içinde müspet ilimler okullarda, dinî ilimler medreselerde, tasavvufî ilim ve neşve de tekkelerde tahsil edilmiştir. Genel olarak durum böyle olmakla beraber, Doğu'da hem medreselerde tasavvufî neşve hem de tekkelerde dinî ilimler hep beraber yürütülmüştür. Talebe okutup icâzet veren âlim ve müderrisler olduğu gibi, tasavvufî ilimleri talebelerine aktararak onları mânevî açıdan da yetiştiren âlim ve ârif medrese hocaları da olmuştur. Bunlar arasında eser kaleme alan ve birikimlerini gelecek nesillere bırakanlar da olmuştur. İşte Şeyh Seydâ el-Cezerî'de bunlardan birisidir.

Şeyh Seydâ'dan söz eden kişiler, onun gerek medreselerde okutulan ilimler de gerekse İslamî ilimlerin hemen hemen hepsinde derin bir bilgiye sahip olduğu ve bunun yanında, Arap edebiyatına ve diline olan vukûfiyeti üzerinde âdetâ ittifak etmişlerdir. Talebe ve müridlerine yazmış olduğu mektuplardaki belâgat, edebî sanat ve ilmî derinlik bunun açık bir göstergesidir. Bu özelliği vaaz ve sohbetlerine de yansıtarak ona ayrı bir seviye kazandırmış ve kendisi birçok kişinin hidâyet yoluna girmelerine vesile olmuştur.¹⁴⁹ Sahip olduğu edebî yönünü gerek risâleleri gerek mektupları ve gerekse şiirlerinde göstermektedir. Şiiri seven ve şiir kaleme alan bir mutasavvıftır.¹⁵⁰ Kaleme aldığı eserlerinde genellikle kolay ve akıcı¹⁵¹ ibâreler kullanmıştır. Yazmış olduğu şiirlerden bir tanesini halifesi Şeyh Muhammed Emin Er'e göndermiş olduğu bir mektupta görmekteyiz. O şiir şu şekildedir:

-İnsanlar hüsn-i zan ediyorlar amma ben,

-En şerlisiyim, affetmezsen beni sen.

-Sû-i zan ile, amel etme, umumî olarak;

-Karıştır, fakat ekseriya hüsn-i zan yaparak

¹⁴⁸ Yüce, "Cizreli Şeyh Seydâ", ss. 43, 44, 45, 46.

¹⁴⁹ Yüce, "Cizreli Şeyh Seydâ", ss. 43, 44, 45, 46.

¹⁵⁰ 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat.

¹⁵¹ Farkınî, *Mektubat*, s. 206.

- Müslüman kullara ve kardeşlere
- Değil benim gibi açık habîslere
- Söyle, benimle ilgili aybı, ne dilersen
- Benden taraf helâldir, ne söylersen.
- Amma başkaları, makâma göre.
- Başkaca dilini tut, hâcet yoktur tekrara
- Şüphesiz Allah, fazl sahibidir ve minnet
- Ye'se kapılma bu konuda, bana ittibâ et.
- Peygamberimize salât ediyorum, selâmla
- Güzellik yalnız O'nundur, bunu dedim, sen anla.¹⁵²

Yetiştirmiş olduğu çok sayıda talebenin yanı sıra irili ufaklı bazı eserler de yazmıştır. Bunlardan ulaşabildiklerimizi kısaca tanıtmak istiyoruz.¹⁵³

1- *ed-Dâbita fir-râbita*

ed-Dâbita fir-râbita, (Râbitada usul) adını taşıyan on üç sayfalık risâle Molla Muhammed Şerif adında bir zâta yazılan uzunca bir mektup görünümündedir. Eserin ilk sayfasında yazılış sebebi şu şekilde açıklanmıştır: “*Molla Muhammed Şerif’e selam ederiz. Râbita-i Şerifenin Nakşibendiyye tarikatında yeri çok önemli ve ehlinin nezdinde meşhur olup, kaynaklarda yeterince açıklanmıştır. Fakat biz burada kalbinize sebat ve itminanı kazandırmak ve şüphelerinizi dağıtmak üzere bazı eserlerden faydalanmak suretiyle kısaca anlatmaya çalışacağız.*”¹⁵⁴

Şeyh Seydâ, risâlesine Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin kardeşinin oğlu olan Şeyh Es'ad Sahip tarafından yazılmış “*Nûru'l-hidaye ve'l-irfan*” eserinden yararlanarak konuya girmiştir. Şeyh Seydâ el-Cezerî bu risâlede özetle, râbitanın bilinen bir mesele olduğunu ve hakkında müstâkil eserler yazıldığını ifade ettikten

¹⁵² Farkınî, *Mektubat*, s. 165.

¹⁵³ Yüce, “Cizreli Şeyh Seydâ”, ss.43, 44, 45, 46.

¹⁵⁴ Seydâ el-Cezerî, *Rabitada Usul*, s. 37.

sonra meşhur bazı tasavvuf erbâbının eserlerinden nakillerde bulunmuştur. Bu nakillerde râbitaya delil gösterilen âyet ve hadîslere işaret etmiş ve özellikle tasavvuf ehlinin konuyla alâkalı görüşlerine yer vermiştir. Hem aklen, hem kıyas yoluyla, hem de tasavvuf ehlinin icmâsıyla râbitanın sabit ve tasavvufî eğitimde tecrübe edilen en faydalı metotlardan biri olduğunu da belirtmiştir.¹⁵⁵

Eser 1956 yılında yazılmış, 1957 yılında basılmış ve Celal Yıldız tarafından tercüme edilmiştir.¹⁵⁶

2- *Kitâbu't-te'lîf fit-te'lîf*

Hicrî 1376 tarihinde yazıldığı belirtilen yirmi altı sayfalık bir risaledir, Şeyh Seydâ'nın içinde yaşadığı topluma nasihatlerini ihtiva etmiştir. Birlik ve beraberliği bozulan, bu yüzden de güç kaybedip düşmanlarının oyuncağı haline gelen İslâm âleminin kanayan yaralarına vurgu yapan risâlenin adının, "ayrılan ve birbirine düşman kamplara bölünen toplum katmanlarının kalblerini telif etmek ve kalb vahdetini sağlamak" mânâsına gelmesi zaten konuyu iki kelimeyle özetlemiştir.¹⁵⁷

Eserde birlik ve beraberlik vurgusu yaparken takvânın da önemine işaret ederek; onu her hayrın başı ve çıkış noktası olarak nitelemiştir. Hakikatı anlamanın en güzel yolu olarak kabalık ve şiddetten uzak durup güzel ve yumuşak bir üslup kullanmayı tavsiye etmiştir.¹⁵⁸

3- *et-Tasavvuf*

Şeyh Seydâ'nın en hacimli çalışması olan bu eserin asıl adı '*Mâ Yetealleku bi't-tasavvufi mine'l- fetâvâ el-Halîliyye*'dir. Adından da anlaşıldığı gibi eser, Kudüs müftüsü ve dönemin Şeyhülislâm'ı olan Şeyh Muhammed el-Halil'in (h. 1147) *el-Fetâvâ el-Halîliyye* adlı hacimli eserinde bulunan tasavvufla ilgili fetvâların bir araya getirilmesiyle oluşmuştur.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Yüce, "Cizreli Şeyh Seydâ", ss. 43, 44, 45, 46.

¹⁵⁶ Seydâ el-Cezerî, *Rabitada Usul*, s. 11.

¹⁵⁷ Yüce, "Cizreli Şeyh Seydâ", ss. 43, 44, 45, 46.

¹⁵⁸ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâi Kolu*, s. 85.

¹⁵⁹ Yüce, "Cizreli Şeyh Seydâ", ss. 43, 44, 45, 46.

Eser elli beş sayfadan oluşmuştur. İçeriğinde kerâmet, tevessül, raks ve deverân, ayakta zikir yapmanın hükmü, sesli zikir yapmak ve zikir esnasında deverân yapmak, sûfilere evliya denilmesi, kutup ve evtâd kavramları hakkında olmuştur.¹⁶⁰

4- *Tenbîhü'l-müsterşidîn*

Bu eserin tam adı şu şekildedir: *Tenbîhü'l-müsterşidîn ale'l-menâfii ve'l-mehâliki ala meytin min elfiyeti İbn Malik*. Adından da anlaşılacağı gibi çalışma, meşhur dilbilimci İbn Malik'in (672/1274) gramer kaidelerini veciz bir şekilde işlediği *Elfiyye* adlı manzûm eserinin bir beytinin tasavvufi yorumudur. Toplam on sekiz sayfadan oluşmuştur.¹⁶¹ Gazâlî'nin *İhya* eseri başta olmak üzere klasik tasavvuf eserlerinden yararlanarak hazırlanmıştır.¹⁶²

5- *Kitabu ahkami'l-envat*

Altın ve gümüş olmayan paraya da zekâtın düştüğüne dair bir risâledir.¹⁶³ Genel olarak Şafii fihhına göre hazırlanmış eser 59 sayfadan oluşmaktadır. Eserin tam ismi *Kitabü ahkâmi'l-envât limen yürîdü'l-ittilâa alâ mâ fihi'l-verâu ve'l-ihdiyât* şeklindedir.¹⁶⁴

6- *el-Mecmeu's-sağîr*

1963 yılında Dımeşk'te Matbaatü't-terakkide basılmış, altmış üç sayfadan oluşan bir eserdir. Günlük hayattaki karşılaşılan soru ve sorunlarla ilgili Şafii fihhinin fetvâlarından oluşmaktadır. Hacminin küçük olması nedeniyle *el-Mecmau's-sağîr* isminin verildiği belirtilmiştir. Eser, telef edilen emanetler ve malın tazmini, ortaklık, karz (ödünç verme), hibe akdi ve hediye, bey akdi (alışveriş), nezir (adak), helal ve haram gibi konuları içermektedir. Günümüz meselelerinden olan sigara ve hükmü hakkında şu ifadeler yer almaktadır: "*Hakkında haram olduğuna dair bir*

¹⁶⁰ Baz, a.g.e. ss. 85, 86.

¹⁶¹ Yüce, "Cizreli Şeyh Seydâ", ss. 43, 44, 45, 46.

¹⁶² Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâi Kolu*, s. 86.

¹⁶³ Farkînî, *Mektubat*, s. 47.

¹⁶⁴ Baz, a.g.e. ss. 86-87.

delil olmadığı için içilmesi mubahtır ve bu cihetle alınıp satılan bir şey olduğu için kendisi müntefeun bihtir ve satışı sahihtir.”¹⁶⁵

7- *et-Tıbbu'n-nebevî*

Rasulullah (s.a.v) Efendimizin tıpla ilgili hadislerinden bahseden bir risâledir.¹⁶⁶ Toplam yirmi üç sayfadan oluşan eser 1966 yılında İstanbul'da basılmıştır.¹⁶⁷

Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin bu risâle ve kitaplarının dışında şiirleri ve manzûmeleri mevcuttur. Bunlardan birinde, tasavvuf sistematığı içinde önemli bir yere sahip olan ve kısaca *Ricâlu'l-gayb* diye isimlendirilen, başta kutup olmak üzere üçler, yediler, kırklar şeklinde sıralanan mânevî şahsiyetlerden söz edilmiştir. Diğerinde ise, başta az yeme, az uyuma ve az konuşma olmak üzere, mânevî kemalât basamaklarını aşmak için uyulacak bazı temel prensipler ele alınmıştır. İki manzûmede de belâgat, dile hâkimiyet ve şiir kabiliyeti açık bir şekilde kendini göstermiştir.¹⁶⁸

2. Mektupları

Şeyh Seydâ'nın müridlerini irşâd etme yöntemlerinden biri de mektuplaşma yöntemi olmuştur. Çok sayıda talebe ve halifesi ile mektuplaşarak iletişim kurmuş ve irşâd hizmetlerinde bulunmuştur.¹⁶⁹ Bu mektupların bir kısmı, dünyayı horlayıp âhiretteki yüksek mertebeleri teşvik edici yönde olmuştur. Bir kısmı güzel nasihatler içermiştir. Bir kısmı sorulan sorulara cevap mahiyetinde olmuştur. Ancak çoğu, Şeriat-ı Muhammediyye'nin hakikatlerini ortaya çıkarmak ve Nakşibendî Tarîkatı'nın inceliklerini ortaya çıkarmakla ilgili yazılmıştır. Şeyh Seydâ'nın mektuplarında Arap Edebiyatı'na dayalı bilmece tarzı ve muğlâk ifadeler de dikkat çekmektedir. Mektuplarında düzgün yazıya önem vermiştir. Halifesi Şeyh

¹⁶⁵ Baz, a.g.e. s. 87.

¹⁶⁶ Farkını, *Mektubat*, s. 48.

¹⁶⁷ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 88.

¹⁶⁸ Yüce, “Cizreli Şeyh Seydâ”, ss. 43, 44, 45, 46.

¹⁶⁹ Seydâ el-Cezerî, *Rabitada Usul*, s. 33.

Muhammed Beşir'e yazmış olduğu bir mektubunda; "*Mektup yazdığınız zaman, güzel bir hat ile yazın; karıştırmayın. Karışık yazı işi karıştırır. Düzgün yazı ise açıklık kazandırır.*" diyerek Hz. Peygamberin şu hadisini örnek vermiştir: "*Güzel hat (yazı) hakkın anlaşılmasına katkıda bulunur.*"¹⁷⁰

Bu kısımda, yazılan mektupların hepsi olmasa da ulaşabildiğimiz bazı mektuplarından bahsedeceğiz. Şeyh Seydâ'nın halifelerinden olan Şeyh Abdussamed el-Fârkînî kendisine yazılan birçok mektubu 1960 yılına kadar korumuştur. Ancak 1960 yılında Türkiye'de yapılan askerî ihtilâlden sonra basılmamış birçok kitap ve mektuba el konulmuştur. Bir müddet sonra kitaplar iade edilmiş ancak Şeyh Seydâ'nın yazmış olduğu el yazması birçok mektup iade edilmemiştir.¹⁷¹

İnceleyebildiğimiz mektuplar Şeyh Seydâ tarafından talebe ve halifeleri olan şu kişilere yazılmıştır:

- 1- Şeyh Abdüssamed el-Farkînî
- 2- Şeyh Muhammed Nurullah (oğlu)
- 3- Şeyh Muhammed Salih el-Cevâdî
- 4- Şeyh Hasan el-Hasenî
- 5- Şeyh Fahreddin el-Arnasî
- 6- Şeyh Muhammed Emin er
- 7- Molla Ramazan Butî
- 8- Şeyh Muhammed Beşir
- 9- Molla Şükrü
- 10- Şeyh Kutbeddîn el-Batmânî
- 11- Şeyh Mûsâ el-Mardînî
- 12- Hacı Abdullah Efendi

---

¹⁷⁰ Farkînî, a.g.e. ss. 130, 71, 186.

¹⁷¹ Farkînî, a.g.e. s. 131.

13- Şeyh Muhammed Emin ed-Diyârbekirî

Bu kişiler içinde Şeyh Seydâ'nın en çok mektuplaştığı kişi, halifesi Muhammed Emin Er olmuştur. Ona yazılan mektupların çoğunluğu tasavvufî içerikli olup, usûl ve esasları anlatmaktadır. En çok mektup gönderdiği talebe ve halifeleriyle, mektup sayıları şu şekildedir: Muhammed Emin Er'e yirmi altı mektup, Fahreddin Arnâsî on dört mektup, Muhammed Beşir Halilî'ye on iki mektup, Musa Mardinî'ye on mektup, Abdussamed Farkınî'ye dokuz mektup ve oğlu Muhammed Nurullah Seydâ'ya yedi mektup yazmıştır.

Bu mektuplarda İslam dininin şerî hükümlerini, İslam ahlâkını, tasavvuf ve tarîkat anlayışlarını anlatmıştır. Kimi mektuplarında da bayram tebriği, cenaze nedeniyle başsağlığı, doğan bir çocuğun hayırlı olması gibi konulardan bahsetmiştir. Ayrıca bazı mektuplarında da halife ve talebelerinin görmüş oldukları rüyaları yorumlamıştır.¹⁷² Bu nedemle rüya tâbirinde de mâhir olduğu anlaşılmaktadır.

Halifesi Şeyh Abdüssamed'e yazmış olduğu bir mektubunda Allah'ın emir ve takdîrine karşı sabırlı olmayı bildirmiştir. Tıpkı gassal elindeki cenaze gibi teslimiyet sahibi olmayı tavsiye etmiştir. Oğlu ve halifesi Şeyh Nurullah'a yazdığı bir mektubunda da, cehaletin çok zor ve kötü bir hastalık olduğunu ve ilmin tadını ise ancak onu tadanların bileceğini ifade etmiştir. Yine aynı mektubunda vefanın öneminden ve her Müslümanın vefâ sahibi olması gerektiğinden bahsetmiştir. Ancak bu zamanda vefâ sahibi kişilerin yok denecek kadar az olduğunu belirterek bu duruma nasıl gelindiğini üzülenek sorgulamıştır. Kendi zamanındaki insanların durumunu ifade etmek için Arapça bir mısra da “*çoğu körlükte, ekseriyeti net görmeyen bulanık haldedir.*” demiştir. Kürtçe bir mısra da ise “*Ey hoca, zamanımız insanların çoğu insan mı ki!*” ifadeleriyle durumu anlatmaya çalışmıştır.¹⁷³ Birçok mektubunda karşılıklı dua etme talebinde bulunmuştur. Duaları hem dünya hem de ahiret için olmuştur.

¹⁷² Farkınî, *Mektubat*, ss. 182, 186, 189.

¹⁷³ Farkınî, a.g.e. ss. 133,138, 139.

Şeyh Seydâ'nın mektuplarının sonunda kendi ismini kullandığı görülmekle beraber çoğu zaman da “miskin” ifadesini kullanmaktadır.¹⁷⁴ Mektuplarında kendini öne çıkaran ya da öven ifadeler bulunmamaktadır. Aksine çoğu mektubunda kendini yeren ifadeler kullanmıştır. Tevâzûdan dolayı bu ifadeleri kullandığını düşünmek yerinde olacaktır.

Vatan ve memleket sevgisi ve değerini de mektuplarında anlatan Şeyh Seydâ, “*Memleket memleketimizdir; vatan vatanımızdır. Hamd ve minnettarlığımız da Allah'a dır*” diye ifade etmiştir. Oğlu Şeyh Nurullah'a yazdığı mektuplarda oğlu için “ciğerpârem” ifadesini sıkça kullanmıştır. Yine oğluna yazdığı bir mektubunda tahsil ve eğitim vazifesinin çok önemli olduğunu söyleyerek çok çalışıp cehd ve gayret göstermesini istemiştir. Devamlı hareket halinde olup tembel, hevâ ve heves sahiplerine uymamalarını tavsiye etmiştir. Çünkü dünya ve ahiret kazancının bunda olduğunu bildirmiştir.¹⁷⁵

Halifesi Şeyh Muhammed Emin Er'e bir mektubunda tarîkatta mürîde “el verme” uygulamasını şu şekilde anlatmıştır: “Şeyh bir kimseye el verip, ahd-u Peymân¹⁷⁶ almak istiyorsa, karşısına geçip, namazdaki teverrükün¹⁷⁷ aksine oturmasını emreder. Sonra ona kalbin yerini, sol memenin iki parmak altında olduğunu açıklar. Sonra şeyh yirmi beş kere “estağfirullah” der, mürîd de onu takip eder. Sonra şeyh Fâtiha'yı bir kere İhlâs'ı da üç kere okur ve sevabının mislini başta Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e ve tarîkat büyüklerinden Şâh-ı Nakşibend'e bağışlar ve mürîdine gözlerini kapayıp, hayâlen kalbe bakmasını emreder. Şeyh mürîde yönelir ve istîdâdine göre zikir telkin eder. Mürîde teveccüh edeceği zaman kapıyı kilitler. Bu onlarca en önemli ve en büyük şartlardandır.” der. Bu tarifin özellikle Hâlidî Nakşibendî meşrebine en uygun şekil olduğunu da bildirmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Farkınî, a.g.e. ss. 137, 139.

¹⁷⁵ Farkınî, *Mektubat*, ss. 140, 141.

¹⁷⁶ Ahd-u peymân diğer bir ifade ile el verme şeklidir.

¹⁷⁷ Şafii mezhebine göre namazın son oturuşunda teverrük edilir. Teverrük ise, sol yanı üstüne oturup iki ayağını sağ tarafından çıkarmaktır. El alırken bunun aksine oturulur.

¹⁷⁸ Farkınî, a.g.e. s. 151.

Nakşî Hâlidî meşrebinde önem verilen konulardan birtanesi de erkekler de başı örtmedir. Şeyh Muhammed Emin Er'in Şeyh Seydâ'ya bu konuyu bir mektubunda sorduğu ve şu cevabı aldığını belirtelim: “Başını örtmeye gelince; o, müstehab bir iştir. Bu konuda nefsinin emîrisin. Muhayyersin. Gücün ve imkânların nisbetinde ihtimâm göster. Husûsiyle Hâlidî meşrebimizde bunu ihmâl etmemeli.”¹⁷⁹ diye ifade etmektedir. Bu cevapla Hâlidî meşrebinde başı örtmenin önemi belirtilmiştir. Yine bu konuyla ilgili Şeyh Muhammed Emin Er, halifelik icâzetini Şeyh Seydâ'dan alacağı zaman, Şeyh Seydâ'nın cübbesini çıkarıp kendisine giydirdiğini, başına bir sarık bağlayıp başını örttüğünü ve “her zaman başınız örtülü olsun” dediğini hâtıralarında bildirmiştir.¹⁸⁰ Ayrıca bu meşrepte yüzü örtme geleneği de mevcuttur. Bu gelenek Şeyh Hâlid-i Cezerî ile başlamaktadır. Şeyh Hâlid-i Cezerî'nin, yüzüne bakıldığında hayrete düşürecek kadar yakışıklı olmasından dolayı şeyhi, Mevlânâ Hâlid-i Zülcenaheyn yüzünü örtmesini emreder. Bu emir üzerine, “taylasan” adı verilen bir mendil ile yüzünü tamamen kapatacak şekilde örtmüştür. Böylece bu gelenek ilk kez Şeyh Hâlid-i Cezerî ile başlamıştır. Şeyh Seydâ'nın da yüzünü bir peçe ile kapattığı ifade edilmiştir.¹⁸¹ Gavs-ı Hizânî Seyyid Sıbgatullah Arvâsî taylasanla ilgili şunları söylemiştir: “İki çeşit taylasan vardır. Biri maddi bilinen taylasan, diğeri manevî taylasandır. Manevî taylasan müridin kendisinden tarikât aldığı şeyhinin suretini, kenarları sarkan bir örtü gibi başının üzerini kapladığını ve mübarek vücudunun yüzünü sardığını hayal etmesidir. Müridin mürşidini bir taylasan gibi tasavvur etmesi, maksuda ulaşma hususunda maddi taylasan örtmesinden daha faydalıdır.” İmam Suyûtî, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in farklı tarzda bir taylasan giydiğini söylemiştir. Bunu ispat etmek için de “el- Ehâdîsü'l-hisân fî fazli't-taylasân” adlı bir risâle kaleme almıştır.¹⁸² Günümüzde de bu gelenek Anadolu'nun doğu ve güneydoğu bölgelerinde bazı mutasavvıflar tarafından devam ettirilmektedir.¹⁸³

¹⁷⁹ Farkınî, *Mektubat*, s. 153.

¹⁸⁰ Er, *Son Osmanlı Alimi*, s. 115.

¹⁸¹ Tan, “Sami Efendi'den Hukukçuya Dört Öğüt”, s. 43.

¹⁸² Seyyid Sıbgatullah Arvâsî, *Minah*, çev: Siraceddin Önlüer, Semerkand Yayınları, İstanbul 2014, ss. 54, 36.

¹⁸³ Farkınî, *Mektubat*, s. 7.

Başka bir mektubunda da borçların edâsı için okunan duaların çok olduğu ancak en iyisi ve en güzelinin Hz. Peygamber (s.a.v.)’den sahih olarak rivâyet edilen şu duâ olduğunu bildirmektedir: “*Allah’ım! Hüzün ve kederden, korkaklık ve cimrilikten, borçların ağır basmasından ve düşmanların üstün gelmesinden sana sığınırım.*”¹⁸⁴ Bu duanın Allah’ın izniyle borç ödeme konusunda en süratli duâ olduğunu belirtmiştir. Bu duâyı her farz namazdan sonra ve sâir vakitlerde okumayı tavsiye etmiştir.¹⁸⁵

Mektuplarındaki tavsiyelerinden biri de dünya hayatından sıyrılıp âhiret hayatına yönelmek olmuştur. Halifesi Muhammed Emin Er’e yazdığı bir mektubunda; dünyanın bitip tükenen bir yer olduğunu ve asıl hazırlığın ebedî olan âhirete yönelik olması gerektiğini belirtmiştir. Bu hazırlığın ise kâmil iman ve sağlıklı akîdeden sonra sâlih ameller ile gerçekleşeceğini bildirmiştir.¹⁸⁶ Şeyh Seydâ mektuplarında irşâd göreviyle beraber “emri bi’l-ma’ruf nehyi ani’l-münker” sorumluluğunu da yerine getirmiştir.

3. Talebe ve Halifeleri

Tarîkatlarda mürşidlerin kaleme aldıkları eserler kadar insan-ı kâmil yetiştirmek sûretiyle bıraktıkları eserlerinde o derece önemli olduğunu düşünmekteyiz. Bu nedenle kendisine hilâfet verdiği kimselerden kısaca bahsetmek istiyoruz.

Nakşibendî Tarîkatı’nın Halidî Seydâî kolunda iki türlü icâzet verilmektedir. Bu icâzetler ilmî icâzet ve tarîkat icâzeti olmak üzere iki çeşittir. Şeyh Seydâ el-Cezerî tasavvuf ve dergâh eğitimine önem vermekle beraber ilmî olarak medrese eğitimine de önem vermiştir. Bu yüzden müridlerine ilmî ve tasavvufî eğitimi beraber vermeye çalışmıştır.

---

¹⁸⁴ Buhârî, Cihâd, 74, Deavât, 35, 40; Ebû Dâvud, Vitr, 32; Tirmizî, Deavât, 70; Nesâî, İstiâze, 7,8,45.

¹⁸⁵ Farkınî, *Mektubat*, s. 155.

¹⁸⁶ Farkınî, *Mektubat*, s. 161, 162.

Şeyh Seydâ ilimde ilk icâzetini meşhur talebeleri Mele¹⁸⁷ Süleyman-i Hoserî ile Mele Ramazan-i Cilekî-i Botî'ye vermiştir. Bu iki talebe Şeyh Seydâ'nın Musul'a hicretinden önce icâzetlerini almış ve daha sonra hicrette Seydâ ailesine refâkat etmişlerdir. Bu iki talebenin icâzetleri Muhammed Nuri ed-Dırşevî'nin huzurunda verilmiş ve hürmeten onun mührüyle mühürlenmiştir.¹⁸⁸ Şeyh Seydâ'nın kendisinden icâzet alan yaklaşık yüz elli talebesi ve yüz kadar halifesi bulunmaktadır. Talebe ve halifelerinin çoğunu Suriye, Irak ve Arabistan gibi memleketlere göndermiştir.¹⁸⁹

a) İlim ve Tarîkat İcâzeti Alan Talebeleri

1-Şeyh Muhammed Beşir Alakamişî (DÜZGÜN), ilim icâzetini de Şeyh Seydâ'dan almıştır. Bu zât aynı zamanda, dördüncü eşi ve oğlu Muhammed Safvetullah el-Cezerî'nin annesi olan Meryem Hâtun'un babası olması nedeniyle Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin de kayınpederi olmaktadır.

Şeyhine aşırı muhabbet ve bağlılığı olan, tarîkatın gereklerine titiz bir şekilde riâyet eden örnek bir mürid olmuştur. Şeyhine beslediği sevgi ve muhabbeti de Şeyh Seydâ tarafından karşılıksız kalmamıştır. Şeyh Seydâ bu halifesi için şu ifadelerde bulunmuştur: *“Dost dediğin Seyyid Şeyh Muhammed Beşir Alakamişî gibi olmalıdır, zira o hep dostunu dostuna götürür ve dostunu dostuyla dost eder ve ondan dolayı kendisini geride bırakan bir dosttur.”* Hatta bu zât, vasiyetinde kendisinin vefatından sonra taziyesinin şeyhine yapılmasını istemiş ve böyle de olmuştur. Şeyh Seydâ, taziyeye için gelen kalabalığa şöyle demiştir: *“Şeyh Muhammed Beşir Alakamişî bize öyle yakındı ki asla benlikte bulunmazdı, hiçbir zaman bir müridin veya intisap edenin yönünü kendine çevirmedi, hep bize çevirdi ve sonuçta bunun en güzel ispatı olarak da taziyesini de bize yönlendirdi ki kendi benliğini asla görmediğini bu fedâkarlığına şahit kıldı.”*¹⁹⁰

¹⁸⁷ Mele, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusunda gayri resmi olarak imamlık görevi yapan çoğunlukla Kürt din âlimi. Molla sözcüğü ile akraba olan mele isminin mele veya mala şeklinde telaffuzlarına da rastlanır.

¹⁸⁸ Farkınî, *Mektubat*, ss. 42, 56.

¹⁸⁹ Er, *Son Osmanlı Alimi*, s. 107.

¹⁹⁰ Farkınî, a.g.e. s. 49.

Beşir Alakamişî, şeyhine o kadar muhabbet ve hürmetle bağlıdır ki, kendi köyüne ara sıra gelmekte olan miskin bir çerçi vardır, bu çerçinin geldiğini ya da geleceğini haber alınca onu köyün girişinde karşılayarak ona izzet ikramda bulunmaktadır. Bu hâlin sebebini soranlara da çerçinin, şeyhi olan Seydâ el-Cezerî'nin köylüsü olduğunu ve oradan geldiğini söylemiştir.¹⁹¹

Şeyh Seydâ, bu zâta yazdığı bir mektubun giriş kısmına “Sahriy ve Zahriy” (Kayınpederim ve sırtım) anlamında bir ifadeyle başlamıştır. Bu ifadeden de Şeyh Seydâ'nın yanındaki yeri ve önemi anlaşılmaktadır.¹⁹²

2- Şeyh Fahreddin el- Arnasî (YILDIZ), ilim icâzetini de Şeyh Seydâ'dan almıştır. Aynı zaman da Şeyh Seydâ'nın ilk halifesidir.¹⁹³ Şeyh Seydâ'nın ilmine, bilgisine ve verdiği fetvalara çok güvendiği halifelerindendir. Şeyh Seydâ; “Eğer fetvayı Şeyh Fahreddîn verdiyse kendimizde o fetvanın kaynağına bakmamız gerekmez” diyerek ilmine ve bilgisine son derece güvendiğini belirtmiştir. Şeyh Seydâ'nın tüm çocuklarına özel ders vermiştir. Altıncı postnişin Şeyh Muhammed Nurullah Seydâ, yedinci postnişin ve hâlâ görevde bulunan Şeyh Ömer Faruk Seydâ ile Şeyh Bâki Seydâ ilim icâzetini bu zâttan almıştır.¹⁹⁴ Şeyh Seydâ'nın özel işlerini yapan vekîli olmuştur. Nesebi seyyid olup Hz. Hüseyin'e dayanmaktadır.¹⁹⁵

3- Şeyh Halil es-Serdifi el-Bicırmanî (AKSOY), ilim icâzetini de Şeyh Seydâ'dan almıştır. Bu zât Şeyh Seydâ ve ailesine en yakın olan halifelerinden biridir. Şeyh Seydâ'nın en küçük oğlu Abdullah Veli'nin kayınpederi olması ile aynı zamanda Şeyh Seydâ'nın da dünürü olmaktadır.¹⁹⁶

---

¹⁹¹ Farkınî, a.g.e. ss. 49, 50.

¹⁹² Farkınî, *Mektubat*, s. 47.

¹⁹³ Farkınî, a.g.e. s. 93.

¹⁹⁴ Farkınî, a.g.e. s. 50; Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 49.

¹⁹⁵ Farkınî, a.g.e. s. 91.

¹⁹⁶ Farkınî, a.g.e. s. 50.

Şeyh Seydâ el-Cezerî hayatı boyunca bizâtihi hac ve umre ziyaretlerinde bulunamamıştır. Ancak halifesi olan bu zâta, 1966 yılında kendi yerine vekâleten hac farizâsını yaptırmıştır.¹⁹⁷

4- Şeyh Muhammed Beşir Halilî (ATAÇ), ilim icâzetini de Şeyh Seydâ'dan almıştır. Aynı zamanda Şeyh Seydâ'dan Rufâiyye Tarîkatı'ndanda hilâfet almıştır. Babası Molla Abdulhakim-i Halilî de Şeyh Seydâ'nın ilim icâzeti verdiği kişilerden biri olmuştur.¹⁹⁸

5- Şeyh Musa el-Gundukî el-Umerî (ATAN), Şeyh Seydâ el-Cezerî'den Kâdirî Tarîkatı'na da intisaplı olup ortanca oğlu Muhammed Bâki'nin kayınpederidir.¹⁹⁹

6- Şeyh Muhammed Emin Çermukî (ER), Doğu ve Güneydoğu'da birçok âlimden ders okumuş ve ardından Suriye'de Şeyh Ahmed el-Haznevî ve talebesi Molla Abdürrezzak Efendi'nin yanında ilim tahsil etmiştir. Bu sırada Ahmed Haznevî'ye intisap etmiştir. Şeyhinin vefatından sonra Türkiye'ye dönerek Norşin'de ilim tahsiline devam etmiştir.²⁰⁰ Peş peşe gördüğü iki rüya üzerine Şeyh Seydâ'yı ziyaret etme kararı almış ve ona rüyasını anlatmıştır. Şeyh Seydâ rüyanın tâbiri olarak; tarîkat ehliyle beraber olmasını belirtmiş ve “*Ben seni kardeş olarak kabul ettim, sensiz cennete girmeyeceğim.*” demiştir.²⁰¹ Bunun üzerine Muhammed Emin Er, Şeyh Seydâ'ya intisap etmiştir. Bediüzzaman ile Şeyh Seydâ arasında da iletişim ve selamlaşmayı sağlamıştır.²⁰²

7- Şeyh Abdussamed Ca'di-î Diyarbekrî el-Amedî, Şeyh Seydâ'nın ikinci halifesi olarak bilinmektedir.²⁰³

8- Şeyh Kutbeddin Kurukî Batmanî

9- Şeyh Cemil el-Antakî ed- Dânişmânî

---

¹⁹⁷ Farkınî, a.g.e. s. 51; 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat.

¹⁹⁸ Farkınî, a.g.e. s. 51.

¹⁹⁹ Farkınî, *Mektubat*, s. 51.

²⁰⁰ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâi Kolu*, s. 51.

²⁰¹ Er, *Son Osmanlı Alimi*, s.112.

²⁰² Er, a.g.e. ss.127, 130.

²⁰³ Farkınî, *Mektubat*, s. 93.

- 10- Şeyh Muhammed Ali es-Samandağı el-Antakî
- 11- Şeyh Ali Fındıkî (ERZEN)
- 12- Şeyh Abdulhamid Urfevî
- 13- Şeyh Yusuf-î Kefsuri (ÖZ)
- 14- Şeyh Fahreddin Hıdırilyasî (YÜKSEL)
- 15- Şeyh Muhammed Mehdi Hıdırilyasî (YÜKSEL)
- 16- Şeyh Ali Bakustanî
- 17- Şeyh Abdullah Fırfelî
- 18-Şeyh İbrahim Karsî (GÜNEŞ), Şeyh Seydâ'nın oğlu ve yedinci postnişin Şeyh Ömer Faruk el-Cezerî'nin kayınpederidir.
- 19- Şeyh Süleyman Bepinî (CİRO), Cezbeye girerek kendinden geçen ve lisan-ı hal diliyle konuşan tek halife olarak bilinmektedir.
- 20- Şeyh Abdurrahim Bismilî
- 21- Şeyh Muhammed Üveys Derikî (EKİNCİ)
- 22- Şeyh Muhammed Şerif Surucî (GENÇ)
- 23- Şeyh Tahir Karsî
- 24- Şeyh Mustafa Doğubeyazıdî (TANRIVERDİ)
- 25- Şeyh Muhammed Nuri Doğubeyazıdî (TANRIVERDİ)
- 26-Seyyid Şeyh Hasan (KİNO), Şeyh Seydâ'nın medrese (ilim) icâzeti almayan tek halifesidir. Medresede okuduğu ancak icâzet almadığı belirtilmiştir. Seyyid nesep olması ve çevrede büyük ilgi ve hürmet görmesinden dolayı hilâfet verildiği düşünülmektedir.²⁰⁴
- 27-Şeyh Ma'ruf Gercûşî Batmanî
- 28-Şeyh Muhammed Dereci (ÖZÇELİK)

---

²⁰⁴ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâi Kolu*, s. 193.

29- Şeyh Cemil el-Antakî

30-Şeyh Zübeyir Gıtteyi (METE)

31-Seyyid Şeyh İhsan Bulanıĝî (YUCA)

32- Şeyh Muhammed Salih el-Cevvâdî, Şeyh Seydâ el-Cezerî'den ilmî ve tasavvufî icâzetini almakla beraber, Şeyh Seydâ el-Cezerî ve altıncı postnişin olan oĝlu Şeyh Muhammed Nurullah'a kıraat, musafaha ve kendisinde bulunan sâir icâzetlerin yetkilerini icâzet olarak da vermiştir.²⁰⁵

b) Sadece İlim İcâzeti Alan Talebeleri

Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin sadece medrese eğitiminde talebesi olarak ilim icâzetini almış çok sayıda kişi olduğu için hepsinin adı bilinmemektedir.²⁰⁶ Bu talebelerden bir kısmının adını belirterek tanıtmaya çalışacağız.

1-Molla Ramazan-i Boti-i Celekî, Şeyh Seydâ'nın ilk ilim icazeti verdiği talebelerinden biridir. Suriye'ye hicret ettiklerinde Seydâ ailesine eşlik eden ve aileye yakın kişilerden biri olarak bilinmektedir. Türkiye'ye döndükten sonra 1933 yılında ailesiyle birlikte Suriye'ye göç etmiştir. Aynı zamanda Suriye'de yetişen ünlü âlimlerden Prof. Dr. Muhammed Said Ramazan el-Bûtî'nin babasıdır. Bu meşhur âlimin adını, kendi adıyla aynı adı veren babasının hocası Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî olmuştur.²⁰⁷

2-Molla Süleyman-i Hoserî (BAYAR), Şeyh Seydâ'nın ilk ilim icâzeti verdiği talebelerindendir. Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin cenazesini yıkama ve kefenleme işlemleri bu talebesi tarafından yapılmıştır.²⁰⁸

3-Şeyh Salih el-Hüseynî, Şeyh Hüseyin Basretî'nin Musul'da vefat eden oĝludur.²⁰⁹

4-Molla Muhammed Emin Aslan

---

²⁰⁵ Farkınî, *Mektubat*, ss. 52, 53.

²⁰⁶ Farkınî, *Mektubat*, s. 56.

²⁰⁷ Farkınî, a.g.e. s. 42.

²⁰⁸ Farkınî, a.g.e. s. 42, 56.

²⁰⁹ Farkınî, a.g.e. s. 56.

5-Seyyid Molla Abdulvehhab-i Derisbinî (ERİN)

6- Molla Abdurrahmanî Cezerî Hendekî (AKSOY)

7- Molla Abdurrahmanî Gundukî (ALKIŞ)

8-Molla Masumî Batmanî Kurukî (YILDIZ), Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin medresedeki en son icâzet verdiği talebesi olmuştur. İcâzet tarihi H. 1385/18 Rebiülevvel, M. 17 Temmuz 1965'dir.²¹⁰

9- Molla Ahmedî Hazruyî (BİLİCİ), Ergani eski müftüsüdür.²¹¹

10-Seyyid Molla Abdülaziz Gundıkî (TURAN)

11- Molla Sadullah-i Basiskî (TANRIVERDİ)

12-Molla Abdurrahman-i Heshî-yi (AKDAĞ)

13- Molla Ali-yi Zercelî (BOZYİĞİT)

14- Molla Ahmed-i Zınarihî (NAS)

15-Molla Tahir-i Mıjijuki-i Hespistî (GÜL)

16-Seyyid Molla İbrahim Arabanî (GÜLEÇ), bu zât Şeyh Seydâ'nın oğlu 6. postnişin Şeyh Muhammed Nurullah ile beraber 12 Mayıs 1985 tarihinde geçirmiş oldukları trafik kazasında vefat etmiştir.²¹²

17-Birinci Molla Abdülhakîm-i Halilî (ATAÇ)

18-Molla Abbas-i Stavrî-i Şurî (ÖNCÜ)

c) Kadınların Bîâtları ve İcâzetleri

Şeyh Seydâ'nın kadınlar arasında da müntesipleri olmuştur. Kadınlardan bîâtı yalnızca sözlü olarak almıştır. Kadınların eğitimlerini de hanımına bırakmıştır.²¹³ İrşad seferlerine çıktığında kadınlardan oluşan cemaatlere de vaaz etmiştir. Bu vaazlarda kadınların bulunduğu odaya gelince başını ve yüzünü bir örtü ile kapattığı

²¹⁰ Farkınî, a.g.e. s. 57.

²¹¹ Farkınî, *Mektubat*, s. 57.

²¹² Farkınî, a.g.e. s. 57.

²¹³ Farkınî, a.g.e. s. 209.

ve sırtını kadınlara dönerek vaaz ettiği belirtilmiştir. Bu vaazların çoğunu hanımı yapmıştır; ancak zaman zaman Şeyh Seydâ'da bu şekilde vaaz etmiştir.²¹⁴

Kadınlara tarikat dersi verme konusunda İmam-ı Rabbânî'ye sorulan bir soruya şu cevabı vermiştir: “*Tarikat dersi isteyen hanımlar mahrem iseler, bir engel yoktur. Onlara tarikat verebilirsin. Yabancı iseler, perde gerisinde otururlar ve öyle tarikat dersi verirsin.*”²¹⁵

Hanımlarından biri olan Mıryema Hâtun ile ilgili Şeyh Seydâ'nın talebelerinden ve aynı zamanda Şeyh Muhammed Nurullah el-Cezerî'den hem ilmî hem de tasavvufî icâzet almış, Silopi'de ikamet eden Şeyh İsmetullah Efendi'den şu ifadeler nakledilmiştir: “Bir gün Şeyh Seydâ'nın kütüphanesinde bir araştırma yapıyordum. Bir kitap arasında Şeyh Seydâ'nın milâdi 1930'larda vefat eden Şeyh Mıryema isimindeki hanımına verdiği ilim ve tasavvuf icâzetlerine rastlayıp okudum ancak her nedense bu bilgiyi kimse ile de paylaşmadım ve bir daha da o belgelere rastlayamadım.”²¹⁶ Bu rivayetten Şeyh Seydâ'nın sadece erkeklere değil hanımlarından birisine de ilim ve tasavvuf icâzeti verdiği ve onun da kadınlar arasında bu görevi yürüttüğü anlaşılmaktadır.

d) Talebelerine Uyarı ve Tavsiyeleri

Şeyh Seydâ halifesi Molla Ramazan el-Bûtî'ye yazmış olduğu bir mektubunda uyarı ve tavsiyelerinin amacını şu şekilde açıklamıştır: “*Miskînden bir şey sâdır olduysa, sadece uyarmak ve atıfta bulunmaktan ibarettir. Yoksa azarlayacak, zorluklar çıkartacak cinsten değildir. Benim ve efendimin misâli, elbisesi pâk, kalbi muttaki olan bir kişinin maddi veya manevî bir necâsetin yanından geçerken herhangi birisinin delâleti veya kendi duyuları ile bu necâsetin farkına varmaması halinde bir uyarıcının; bu muttaki ve pâk zâta: “Ey efendim! Ey nefsi pâk olan zât! Bu fikir ve necasetten sana bir şey bulaşmasın.” demesi gibidir. Yoksa, sizin gibi edep sahibi ve hayırseverlere edep öğretmek ve azarlamak nerede, ben nerede!”*

²¹⁴ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 66.

²¹⁵ Muhammed B. Abdullah el-Hânî, *Behcetü's Seniyye*, çev: Siraceddin Önlüer, İstanbul 2012, s.172.

²¹⁶ Farkınî, *Mektubat*, s. 41.

ifadeleriyle hem gönül alarak hem de tevâzu göstererek talebe ve müridlerini uyarılmış ve irşad etmiştir.²¹⁷

Yazmış olduğu mektuplarında, sabır, vefâ ve tevâzu konularında hassas olduğu görülmektedir. Sabredip, sabra teşvik edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Kulpların en sağlamı olan takvaya yapışmayı tavsiye etmiştir. Her Müslümana gerekli olan vefâ ahlâkına sahip olmayı tavsiye etmiş ancak vefânın zamanımızda yok denecek kadar az olduğu fikrini aktarmıştır.²¹⁸

Kendisi takvâya önem verdiği gibi müridlerinin de önem vermesini istemiştir. Müridlerine; Hz. Peygamberin, “*Şüpheliyi bırak, şüphesiz olana bak.*”²¹⁹ hadisini hatırlatarak her konuda takvâyı elden bırakmamayı tavsiye etmiştir. Takvâ sahibi olmanın önemli yollarından birinin de zikir ehli olmaktan geçtiğini belirtmiştir.²²⁰ Ancak müridlerine zikir ehli olurken mesleklerinden ve ilim tahsillerinden geri kalmamaları ve uzaklaşmamaları tavsiyesinde bulunmuştur. Zikir ehlinin, mesleğini takvâ sahibi biri olarak devam ettirmesini uygun görmüştür.²²¹

Yiyecek ve içeceklere dikkat edilmesinin de altını çizmiştir. Çünkü “*O her şeyin başıdır.*” diyerek alınan gıdaların helal ve temiz olmasının önemini belirtmiştir. Kendisinin de haramdan kaçır gibi şüpheli şeylerden kaçındığı bildirilmiştir.²²²

Önem verdiği ve bizzat üzerinde durduğu hususlardan biri de tevâzu meselesidir. Hasta, miskin ve fakir kimselerden uzaklaşmamayı bilâkis onlara yardımcı olmayı ve onlarla birlikteliği tavsiye etmiştir. Bir kişinin müslüman kardeşine karşı ilminin azlığı ve aklının kıtlığı hususunda ithamda bulunmamasını istemiştir. Velevki böyle bir ithamda bulduysa da “*Ey akli Allah’ın işlerine ermeyen*” cümlesine niyet etmesini tavsiye etmiştir. Çünkü akılların tümünün Allah’ın hükümlerine, işlerine ermekte yetersiz kalacağını bildirmiştir.²²³

---

²¹⁷ Farkınî, a.g.e. s. 170.

²¹⁸ Farkınî, *Mektubat*, ss. 132, 133, 138, 139.

²¹⁹ Tirmizî, *Kıyâmet*, 60.

²²⁰ Farkınî, a.g.e. s. 217, 209.

²²¹ Farkınî, a.g.e. s. 213.

²²² Farkınî, a.g.e. s. 212.

²²³ Farkınî, a.g.e. s. 213, 149.

Sohbetlerinde sıklıkla birlik, beraberlik ve kardeşliğin önemine değinmiştir. Oğlu Şeyh Muhammed Nurullah'a yazdığı bir mektupta ittifak ve ittihadı emretmiş ve bunun önemini anlatmıştır. Bu birlik ve beraberliğin sadece aile ve dergâhta değil bütün vatan toprağında olması gerektiğini bildirmiştir.²²⁴

Üzerinde durduğu başka bir konu da ölümü hatırdan çıkarmamaktır. Sadece dil ile ölümü anmanın, sık sık ölümden bahsetmenin fayda vermeyeceğini belirtmiştir. Asıl fayda verenin ölümü kalben hatırlayıp ona göre hareket etmek olduğunu bildirmiştir.²²⁵ Bununla ilgili Hazreti Peygamberin (s.a.v.)'in şu hadisini hatırlatmıştır: “*Lezzetleri yok eden ölümü sık sık hatırlayınız.*”²²⁶

Şeyh Seydâ, boş söz ve boş fiilden sakınmak gerektiğini de sık sık hatırlatmıştır. Çok sözün kalbi öldürdüğünü ve zikrin kalbe yerleşmesine engel olduğunu belirtmiştir.²²⁷ Yine o, sâdık müridlerine resmi görevde bulunmamalarını tavsiye etmiş ve “*Maaş muttaki*²²⁸ *insanlara haramdır.*” diyerek bu konudaki fikrini beyân etmiştir.²²⁹ Şeyh Seydâ'nın bu fikri helâl rızık karşı dikkatli ve titiz olduğunu göstermiştir.

---

²²⁴ Farkınî, a.g.e. s. 140.

²²⁵ Farkınî, *Mektubat*, s. 210.

²²⁶ Tirmizî, *Zühd*, 4.

²²⁷ Farkınî, a.g.e. s. 210.

²²⁸ Takvâ sahibi mü'minler.

²²⁹ Farkınî, a.g.e. s. 210.

II. BÖLÜM

ŞEYH MUHAMMED SAİD SEYDÂ EL-CEZERÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Şeyh Seydâ'nın tasavvufla ilgili bazı kavramlara bakışını ve düşüncelerini, gerek kendisinin kaleme aldığı yazılardan gerekse kendisini tanıyan ve onunla ilgili yazılar kaleme alan kişilerden istifade ederek anlatmaya çalışacağız. Şeyh Seydâ eserlerinde hem kendi tasavvufî düşüncelerini hem de daha önce yazılmış başka eserlerden alınan rivayetleri aktarmıştır.

A. Tasavvuf ve Tarîkat

Tasavvuf, İslam tarihi boyunca İslamî hayatın ve kültürün bir parçası olmuştur. Tasavvuf ilminin sosyal müesseseleri olan tekkeler ve eğitim kurumu sayılan tarikâtlar, her dönemde Müslüman halklar tarafından ilgi gören müesseseler olmuştur. Mevlânâ, İbn-i Arabî ve Yunus Emre gibi mutasavvıflar düşünce ve eserleriyle hem Doğu'da hem de Batı'da yoğun ilgi görmüştür. Tasavvuf, İslam dininin ruhî hayatını, Hz. Peygamber(s.a.v.)'in şahsiyet ve karakterinde harmanlayan sistemin adı olmuştur.²³⁰

Şeyh Seydâ tasavvufu, ilm-i bâtin ve ilm-i kalp olarak tanımlamış ve farz-ı ayn olan ilimlerden biri olarak kabul etmiştir. O, tasavvuf ilmini, zâhirî ilimlerin zıddı olan zevkî ve vicdanî bir ilim olarak görmüştür. Ona göre tasavvuf kaleme satırlara yazılan bir ilim değil, zikirle sadırlara işlenen bir ilim olmuştur.²³¹

Şeyh Seydâ tasavvuf ve tarîkat ehlini savunurken aynı zamanda tasavvuf yoluna girdiği halde bu yolun gereğini yerine getirmeyenleri de eleştirmiştir. Ona göre tasavvuf yoluna giren kimselerin bu yolun nurlu makamını, şüpheli ve karanlık işlerle lekelememelidir. Takvâyı bırakıp fetvâyı tercih etmemelidir. Kısacası ahireti dünyaya tercih etmemelidir.²³²

²³⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, İstanbul 2004, s. 19.

²³¹ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 94.

²³² Farkmî, *Mektubat*, s. 144.

Şeyh Seydâ tasavvufî hayatı on temel prensipte açıklar. Bunlar: zikir, taat, îsâr, kanaat, tevhîd, tevekkül, teslimiyet, te'mîl, şükür ve fakr'dır. Tasavvuf yolunun erbâbı, bütün varlık ve zenginlikleri Allah'a atfedip kendi fakirliklerini kabul ettikleri için; Şeyh Seydâ tasavvuf ve fakr kavramlarını aynı manada kullanmıştır. Ona göre Sûfi demek, fakr ehli demektir. Şeyh Seydâ fakr kavramını şu ifadelerle açıklamıştır: “*Fakrın başı, Allah'ın kelâmıdır. Fakrın ruhu, Hz. Peygamberin hadisidir. Fakrın cismi, ârif şeyhin işaretidir. Fakrın kiblesi, hakikâttir. Fakrın guslü tarikât, namazı şeriat, aslı güzel ahlâk ve samimiyettir. Fakrın anahtarı doğruluk, semeresi marifet, hazinesi ise miskinliktir. Fakrın cevheri ise nefsini bilmektir.*”²³³

Şeyh Seydâ, tasavvuf ve tarikâtı kötüye kullananları ya da ona layık olmayanları eleştirmiştir. Takvâ yaşantısından uzak ancak tarikat ehli olduğuna söyleyen kimseleri de zâhirden bâtına, bedenden rûha geçememiş görüntüden ibaret kimseler kabul etmiştir.

B. Mürid ve Mürşid

Mürşid Arapça'da irşad eden anlamında kullanılan bir kelimedir. İrşad etmekse r-ş-d kökünden türetilmiş olup doğru yolu göstermek anlamında kullanılan bir kelimedir.²³⁴ Terim olarak mürşid, şeyh kavramıyla eş anlamlı kullanılır. Bu kavram, tasavvufta manevî bir eğitim görmüş; irşad, icâzet ve liyâkat sahibi, Hz. Peygamber(s.a.v.)'e kadar kesintisiz bir silsileye sahip kişiler için kullanılır.²³⁵

Muhammed B. Abdullah Hânî'ye göre üç çeşit şeyh vardır. Bunlar; hırka şeyhi, zikir şeyhi ve sohbet şeyhidir. Bunlardan tasavvuf ehlinin en hakiki olarak gördüğü şeyh, sohbet şeyhidir. Sebebini ise, zikir ve hırka şeyhlerinin müridi ile arasında vasıta olarak hırka ve zikri kullanmasını göstermiştir. Sohbet şeyhinin hakiki şeyh olmasını ise “müridin kalbi ile kendi kalbi arasına vasıta koymaz” diyerek açıklamıştır.²³⁶ Hakiki şeyh, müridi Allah'a götüren bir kılavuz ve doğru yolu

²³³ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâi Kolu*, s. 96.

²³⁴ Âsım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, c. 2, s. 1431.

²³⁵ Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, ss. 88, 89.

²³⁶ Hânî, *Behcetü's Seniyye*, ss. 135, 136.

gösteren bir rehberdir.²³⁷ Şeyh Seydâ'ya göre ise kâmil mürşid müridin dağınıklığını toparlar, vuslat yoluna ve yakîne erdirir.²³⁸ Ona göre mürşidlik makamı büyük bir sorumluluk gerektirmektedir. Bu sorumluluğu da şu sözlerle belirtir: “*Bu temiz ve nefis elbise, bereketinde şüphe olmayan bu mübarek hediyeyi, hiç kimse dünyevî necasetlerle, âdî ve alçak merasimlere bulaştırmasın. Aksi takdirde o libas, bin kere yıkama ve temizlemeyle dahi temizlenmez. Ancak sâdik ve nasûh bir tevbe ile yıkanırsa o başka.*”²³⁹

Şeyh Seydâ, müridlik davasında bulunan bir kişinin -hele ki şeyhlik makamına yükselirse -bu şerefli ve aziz makâmı şüpheli ve karanlık şaibelerle lekelememesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁴⁰

Şeyh Seydâ gerçek şeyh ve mürşidlerin üzerinde durdukları en temel konunun “Tevhid” olduğunu belirtmiştir. Ona göre mürşidin öncelikli görevi başta kendi içindeki daha sonra müridin gönlündeki tevhide aykırı hallerin ortadan kalkması için uğraşmaktır. Ancak o, her dönemde sayısı çokça olan bu mürşidlerin kendi döneminde azaldığını bildirmiştir. Var olan bu mürşidlerden bazılarında da bir eleştiri olarak; tevhide gerçek manasıyla bilmediklerini ve hatta her biri ayrı yol tutarak tefrikaya sebep olduklarını söylemiştir.²⁴¹

Şeyh Seydâ'ya göre, mürîd olan kişi, ibadetlerin zâhirî tarafını aşıp bâtın ve sırlarına erişemezse hakîkate ulaşamaz. Bu bağlamda Şeyh Seydâ, mürîdin amele başlamadan önce niyetini sağlama almasının şart olduğunu belirtmiştir. Ancak bunun zor olduğunu çünkü niyetin sağlamlığının kesbî değil vehbî bir durum olduğunu bildirmiştir.²⁴²

Şeyh Seydâ manevî kalp hastalıklarının tedavisi için bir mürşid-i kâmilin mürid için zarûri olduğunu söyler ve kalbin hastalıklarının tabibi olarak kabul eder. Yine o, ihsan makamında ibadet yapabilmek için bir mürşidin kontrolünde sülûka girmek

²³⁷ Hânî, *Behcetü's Seniyye*, s. 137.

²³⁸ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 97.

²³⁹ Farkınî, *Mektubat*, s. 145.

²⁴⁰ Farkınî, a.g.e. s. 144.

²⁴¹ Baz, a.g.e. s. 97.

²⁴² Farkınî, a.g.e. s. 215.

gerektiğini belirtir.²⁴³ Mürid ile müşhidin ilişkisi açısından da şu konulara dikkat çekmiştir; Müşhid, müridin bağlılığını kendi için değil Allah için, onun yolu ve rızasına ulaştırmak için almalıdır. Müride karşı bir babanın şefkati ve merhameti ile yaklaşmalıdır. Zorlaştırıcı değil, bilakis kolaylaştırıcı olmalı, hata ve kusurlarında ona nasihatte bulunmalıdır. Mürid de müşhidine karşı edep ve saygı içinde olmalı, gerekmedikçe konuşmamalıdır. Yine müşhidine karşı hizmetten geri durmamalı ve ona karşı muhalefet edecek hareketlerde bulunmamalıdır. Şeyh Seydâ, müridin müşhide karşı muhalefetini sahibine zarar veren bir zehir yahut onu öldüren bir katile benzetmiştir.²⁴⁴ Yine o, “*müridin yemeği ilmî meseleleri dinlemek, zikir meclislerinde hazır bulunmak ve hatmelere katılmaktır. Bunlardan başka endişesi olmamak gerektir.*” demiştir.²⁴⁵

C. Râbîta

Râbîta Arapça r-b-t kökünden türetilmiş ve “rabt eden” anlamına gelen bir kelimedir. Rabt ise “bağlamak” manasına gelir.²⁴⁶ Kurân’da aynı kökten “*ribât*”, “*murâbata*”, “*rabt-ı kalb*” şeklinde muhtelif kavramlar yer almaktadır. Ribât ve murâbata, “nöbet beklemek, cihada hazırlıklı olmak ve nöbet bekleme yeri” gibi anlamlara gelmektedir. Kelimenin sözlük anlamı dışında ıstılahî ve tasavvufî anlamları da mevcuttur.²⁴⁷ Tasavvufî bir terim olarak râbîta “müridin ruhî terbiyesi için feyz alacağına inandığı kâmil bir şeyhin sûretini ve sûretini hayal gücünü kullanarak zihninde tasavvur etmesidir.”²⁴⁸ Bu uygulamadan maksat şeyhin râbîtası yapılarak diğer dünyevî râbîtalardan kurtulmak ve müridin dâimâ huzûr-i ilâhîde bulunduğu duygusunu sağlamaktır.²⁴⁹ Tasavvuftaki terbiye yollarından biri olan râbîta, insân-ı kâmil konumundaki şeyh ile kalbî irtibat kurmaktır. Şeyh, kendisine bağlanan mürîdi, önce Hz. Rasûl’de fâni olmaya sonra da asıl gâye olan Allah

²⁴³ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 98.

²⁴⁴ Baz, a.g.e. ss. 199, 200.

²⁴⁵ Farkınî, *Mektubat*, s. 214.

²⁴⁶ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, c. 4, s. 3117.

²⁴⁷ Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, s. 124.

²⁴⁸ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2009. s. 507.

²⁴⁹ Yılmaz, a.g.e. s. 125.

Teâlâ'da fâniliğe ulaştırır.²⁵⁰ Bu noktalar göz önüne alındığında râbîta, tasavvufta bir amaç değil, Allah'a ulaşmakta bir araç ve eğitim metodu olarak kullanılmaktadır.

Râbîta; geçmişten günümüze, üzerinde yoğun tartışmalar yapılmış ancak hakkında bir türlü ortak kanaate varılamamış bir konudur. Ehl-i Sünnet âlimlerinin büyük bir kısmı müsbet yaklaşımda bulunsa da küçük bir kısmı da muhalefet etmiştir. Kimileri için vazgeçilmez bir terbiye metodu kimileri için de şirke götürecek kadar tehlikeli bir uygulamadır. Etrafında kıyametler koparılan bu tasavvuf meselesi, ilk devir sûfilerince pek kullanılmayan bir kavram olduğu için bu kavrama bid'at gözüyle bakıldığı anlaşılmaktadır.²⁵¹

Râbîtanın şeriate göre hak olduğunu ve uygulanabilir olduğunu doğrudan ya da dolaylı olarak gösteren çok sayıda âyet-i kerîme ve hadîs-i şerif vardır. Bunlardan biri “*Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun.*”²⁵² ayetidir. Ayetteki “beraberlik” mutlak olarak ifade edildiğinden burada hem fiilî (gerçek) hem de hükmî beraberlik söz konusudur. Fiilî beraberlik sâdıklarla fizikî olarak aynı ortamı paylaşmak, aynı mecliste bulunmaktır. Hükmî beraberlik ise, onlarla aynı mekânda bulunmanın mümkün olmadığı zamanlarda sûret ve sûretlerini hayal ve düşünce yoluyla algılayıp fikrî, zihnî ve kalbî olarak onlarla birliktelik sağlamaktır. İşte bu ikinci birliktelik râbîta olarak yorumlanır.²⁵³ Müridin şeyhinden istifadesi için sürekli onunla aynı mecliste olması ve zâhirî olarak görüşmesi şart değildir. Yani hükmî birlikteliği sağlayan mürid, şekilden mânâyâ geçişi sağlayarak, mürşidiyle manen bir beraberliği ve râbîtayı yakalamış olur.²⁵⁴

Şeyh Seydâ'ya göre de tasavvuf ve tarîkat eğitiminde râbîta uygulamasının önemi büyüktür. Onun kaleme aldığı “*Ed-Dâbîta Fi'r Rabîta*” adlı risâle de bu konuyu detaylı olarak açıklamıştır. Şeyh Seydâ, risâlesine Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin kardeşinin oğlu olan Şeyh Es'ad Sahip tarafından yazılmış “*Nûru'l-*

²⁵⁰ Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, ss. 125, 126.

²⁵¹ Yılmaz, a.g.e. s.124.

²⁵² Tevbe suresi, 9/119.

²⁵³ Hâlid el-Bağdâdî, *Mektubât-ı Mevlâna Hâlid*, der.: Esad Sahib, haz.: Dilaver Selvi, Kemal Yıldız, Ümran Yayınları, İstanbul 1993 mno: 4, s. 116.

²⁵⁴ Hânî, *Behcetü's Seniyye*, s. 198.

hidâye ve 'l-irfân” eserini kaynak göstererek konuya girmiştir. Şeyh Seydâ, râbîta için hem aklî hem de naklî delillerin mevcut olduğunu ve bununla ilgili âyet, hadis ve tasavvuf ehlinin icmâsının da olduğunu bildirmiştir.²⁵⁵

Şeyh Seydâ, Kuran-ı Kerim’den râbîtaya delalet eden delilleri şu şekilde açıklamaktadır: Maide suresinin 35. Ayet-i kerimesinde: “*Allah’a ulaşmak için her türlü vesileyi/sebebi arayınız*” ifadesinde geçen vesile kavramının umûmi olduğunu ve bütün vesile, sebep ve araçların bu kavramın içine girdiğini belirtmiştir. Allah’a varmak için şüphesiz en büyük vasıtanın Hz. Peygamber ve onun yolunu takip eden vârisleri ve insan-ı kâmil olan evliyâlar olduğunu belirtmiştir. Yusuf suresinin 108. Ayet-i kerimesinde: “*De ki insanlara benim yolum şudur. Ben ve bana ittiba edenler açık ve net delillerle insanları Allah’ın dinine davet ederiz.*” İfadesiyle Allah Teâlâ, başta Peygamber ve onun yolundan giden salih kulların takip ettiği yoldan gidilmesi gerektiğini emretmiştir.²⁵⁶

Şeyh Seydâ, sünnetten râbîtaya delâlet eden delilleri şu şekilde açıklamaktadır; Sahabeden Abdullah bin Amr bin el-As tarafından nakledilen sahih bir hadiste Hz. Peygamber mealen şöyle buyurmuştur: “*Müminlerin ruhları bir günlük mesafe kadar birbirinden uzak da olsalar ve daha önce birbirlerini görmemiş de olsalar yine birbirlerini bulup kaynaşırlar.*” (Müsned-i Ahmed bin Hanbel). Şeyh Seydâ, bu hadisin ifade ettiği anlamı, kalbî muhabbet ve ruhanî birliktelik olarak açıklamış ve tarîkat dilinde buna “râbîta” denildiğini ifade etmiştir.²⁵⁷

Şeyh Seydâ, icmâdan râbîtaya delalet eden deliller için şu açıklamada bulunmaktadır: “*Râbîta tasavvuf ehlinin çoğunluğunun karar ve görüşüdür. Çünkü bunların cumhuru ve özellikle Nakşî tarîkatının önderlerinden Müceddidiye-Hâlidîye kolunun manevi liderlerinin tamamı icmâ halindedirler.*” diyerek ifade etmiştir.²⁵⁸

Râbîta da son şer’î delil olarak ele aldığımız kıyas metodu için Şeyh Seydâ, şunları beyan etmektedir; vesile açısından abdest ile râbîta arasında ortak bir payda

²⁵⁵ Seydâ el-Cezerî, *Rabıtada Usul*, ss. 38, 39

²⁵⁶ Seydâ el-Cezerî, *Rabıtada Usul*, s. 45.

²⁵⁷ Seydâ el-Cezerî, a.g.e. ss. 50, 51

²⁵⁸ Seydâ el-Cezerî, a.g.e. s. 51.

bulduğunu ve râbitanın abdeste kıyas edilmesinin gayet yerinde bir düşünce olacağını belirtmiştir. Tecrübe ve deneyimlerin fıkhıta önemli bir delil olduğunu da ifade eden Şeyh Seydâ, râbita ile ilgili olarak daha fazla bilgiye ihtiyaç duyanların Şeyh Es'ad Sahip Efendi'nin "Nûru'l-hidâye ve'l-irfân" adlı eserine başvurmalarını tavsiye etmiştir.²⁵⁹

Nakşibendî Tarîkatı önderlerinden Ebu'l Beha Diyauddin Şeyh Hâlid en-Nakşibendî el-Müceddidî, dostlarına gönderdiği bir mektubunda râbita ile ilgili şu ifadelerde bulunmuştur: "Kulağıma ilişmiştir ki, hakikat sırlarından gafil olan bazı kimseler Nakşî tarîkatında râbitanın yeri olmadığını ve sonradan, sözü edilen tarîkate bidat olarak sokulduğunu iddia ediyorlar. Yani râbitanın aslı ve hakikati yoktur diye tamamen inkâr ediyorlar. Hayır, hayır öyle değildir. Onun aslı ve esası bizce çok büyüktür. Nakşî tarîkatının vazgeçilmez kurallarından birisidir. Kur'an-ı Kerim'e ve Resul-i Ekrem'in sünnetine bağlılıktan sonra Allah'a ulaşmanın en büyük sebeplerindendir. Önderlerimizin bir kısmı müridin seyr u sülûkunda sadece râbitaya yer vermişlerdir. Bir kısmı da râbitayla birlikte başka kuralları da devreye koymuşlardır. Ama hepsi ortak kanaat olarak; Fenâfillâh makamının mukaddimesi sayılan Fenâfişşeyh makamına ulaşmanın en yakın yolunun râbita olduğunu beyan etmişlerdir."²⁶⁰

İstiğase (sığınma) ve istimdat (yardım) konularında olduğu gibi râbita konusunda da şirke sebep olacağı yönünde iddia da bulunup yayınlar neşredenler de olmuştur. Gerekçe olarak müridin şeyhini zihninde canlandırması ona ibadet ediyormuş gibi algılanmakta olup, o kişiyi şirke ve küfre soktuğu düşünülmektedir. Ancak Şeyh Seydâ'nın da ifade ettiği gibi râbita, tasavvuf dilinde bir vesile ve sebep olup asla ibâdet değildir.²⁶¹

Râbita ile tarîkat pirleri ve Hz. Peygamberi derece derece düşünmek ve zihnî olarak tasavvur etmek, vesile açısından yapılmaktadır. Allah'ın huzuruna varmaya uygun bir hale gelinmesi ve kalbin temizlenmesi için bu sebeplere tevessül

²⁵⁹ Seydâ el-Cezerî, *Rabitada Usul*, s. 52.

²⁶⁰ Seydâ el-Cezerî, a.g.e. ss. 63, 64.

²⁶¹ Seydâ el-Cezerî, a.g.e. s. 10.

edilmiştir. Fıkıh kaynaklarında “Vesileler (araçlar ve sebepler) maksatların hükmünü kazanırlar” kuralı gereği, râbitada maksat Allah’a ulaşmak ise -ki öyledir -buna vesile olan unsur olarak râbitanın önemi ortaya çıkmaktadır. Vasıtalar da amaçlar kadar önem kazanmaktadır. Yine, tarikat önderlerinden olan Şeyh Abdulgani en-Nablusî; “Mürîd, şeyhinin suretini hayal ettiğinde ondan gerekli medet ve yardımı sağlama noktasında azami gayret göstermelidir. Çünkü mürîdin bağlı bulunduğu mürşid-i kâmil onunla Allah arasında vasıta ve vesilesidir.” diyerek râbitanın yapılışı ve maksadıyla ilgili açıklama da bulunmuştur.²⁶² Şu da var ki, ilâhî feyizleri doğrudan alan kimselerin mürşid râbitasını terk etmesi vaciptir, yoksa bu onun terakkisine engel olur. Vuslata erdikten sonra da artık vasıtaya ihtiyaç kalmamaktadır. Fakat râbitayı terk etmekle beraber mürşidine olan sevgi ve muhabbetini terk etmemelidir. Ona mensubiyetini devam ettirmelidir. Zira mensubiyet ve muhabbeti korumak; müşahedeyi artırarak Allah’la mükâleme (konuşma) ve ünsiyet makamına erdirir.²⁶³

Râbita her ne kadar Nakşibendîyye Tarîkatı’na özgü bir uygulama olarak dikkat çekiyorsa da, aslında bütün tarîkatlarda uygulanan bir yöntemdir. Hatta insanın olduğu her yerde râbita vardır diyebiliriz. Çünkü râbita fitrî ve tabîî bir olgudur. Tasavvufta râbita, kâmil ahlâk sâhibi kişilerle kurulması istenen bir sevgi bağıdır. Sevenle sevilenin manevî birlikteliğidir.²⁶⁴ Mürîd bu yolla suretten sîrete ulaşır ve şeyhinin hâliyle hâllenir. Nakşibendî Tarîkatı’nın, diğer tarîkatlardan daha fazla önem verdiği râbita, “şeyhin gıyabında şeyhle beraber olma” şeklinde özetlenebilir.²⁶⁵

Şeyh Seydâ’ya göre; râbita Allah’a varmak için bir sebep ve vasıtaadır. Hiçbir zaman amaç ve gaye olmamıştır. Maksat, Allah’a varmak için râbita ile kalbi gaflet ve havatırdan kurtarmaktır.²⁶⁶ Râbita yapılırken ağıyardan, mâsivadan ve Allah’ın dışındaki her şeyden arınma gerçekleşir. Ancak silsile yoluyla Hz. Peygambere kadar

²⁶² Seydâ el-Cezerî, *Rabitada Usul*, ss. 41, 58.

²⁶³ Hânî, *Behcetü’s Seniyye*, s. 187.

²⁶⁴ Yılmaz, a.g.e. ss. 125, 126.

²⁶⁵ Seydâ el-Cezerî, a.g.e. s. 22.

²⁶⁶ Seydâ el-Cezerî, a.g.e. s. 39.

uzanan tarikat pirlarını hayal etmek ve düşünmek bu mâsivaların dışında kabul edilmiştir. Bir müddet sonra bunlardan da uzaklaşarak Allah Teâlâ'ya ulaşma gerçekleşir. Böylelikle vasıta ve aracı olan her şey ortadan kalkar ve Allah'ın dışında hiçbir şey düşünülmeden tevhid inancının gereği meydana gelir. İlk etapta tarikat pirlarının zihinde canlandırılması kalbi gaflatten temizlemek amacıyla yapılmaktadır. Bu amaca ulaştıktan sonra görevleri biter ve asıl gaye olan Allah Teâlâ'ya yakınlık ve kurbiyet gerçekleşmiş olur. Eğer hedef Allah Teâlâ'dan başka bir varlık olursa o zaman bu uygulama şirke dönüşür. Tevhid inancına sahip olan bir kimseden asla böyle bir düşünce beklenemez. Râbita uygulamasında tarikat pirları ve Hz. Peygamberin hayali bile vasıttan öteye geçmemektedir. Râbitanın, sağ ya da ölü olsun, bütün peygamberlerin ve evliyâların arasında mevcut olduğu ve devam ettiği de bildirilmektedir.²⁶⁷ Râbita uygulamasının süresi, tarikat önderlerinin belirttiği gibi en az beş dakikadır ancak daha uzun da yapılabilir.²⁶⁸

Râbitanın başlangıç, gelişme ve sonuç evrelerini Şeyh Seydâ şu ifadelerle anlatmaktadır: *“Her kim Allah’u Teâlâ’ya ulaşmak için, O’nun son Peygamberi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v)’yi vesile kılsa ya da sahabelerini, vekillerini veya varislerini vesile kılsa mutlaka, hedefindeki eve pencere ya da dam tarafından değil de normal ana kapıdan girmiş ve amacına ulaşmış sayılır. Kim hedefteki eve girmişse maksudu gerçekleşir. Maksudu hâsıl olan kişinin de vuslatı gerçekleşir. Vuslatı gerçekleşenin de mahbubuyla birleşmesi hâsıl olur. Birleşmesi hasıl olan da ana yörüngeye girmiş olur. Bu sefer ana yörüngeden sapmadan yücelmeye başlar ve makamları kat eder. Makamlara ulaştıkça da Allah’u Teâlâ’dan feyiz almaya başlar.”*²⁶⁹

Şeyh Seydâ, deneyim ve tecrübelerini belirterek, *“Râbitada her ne kadar tarikat pirları ve Hz. Peygamber zihnen hayal edilse de, yaşayarak gördük ki bunların aracılığıyla mâsivadan sıyrılıp tamamen Allah ile birlikte olmaktayız, ruhumuz ve nefesimiz ondan başka hiçbir şey düşünmemekte ve hayal etmemektedir”*

²⁶⁷ Seydâ el-Cezerî, *Rabitada Usul*, s. 51.

²⁶⁸ Seydâ el-Cezerî, *Rabitada Usul*, s. 40.

²⁶⁹ Seydâ el-Cezerî, *Rabitada Usul*, ss. 49, 50.

diye ifade etmiş ve hedefe varmak için vasıta olan râbıtaya sarılmanın gerekliliğini bildirmiştir. Bu manada düşünüldüğünde, râbıtanın asla bir şirk, yani Allah'a ortak koşma eylemi değil, Allah'a ulaşmak için bir vesile olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁷⁰

Şeyh Seydâ râbıta konusunda İmam Şa'ranî'nin “*Nefahat*” adlı eserine atıfta bulunmakta ve zikrin adâbını anlatırken yirmi kuraldan bahsetmektedir. Bu kuralların dördüncüsünde; “*Mürîd, zikre başlarken şeyhinin ve mürişdidinin himmetini kalben talep ve istimdat etmelidir.*” der. Beşinci kuralda da; “*Mürîd, şeyhinden himmet talep ederken bu talebin hakiki manada Hz. Peygamber (s.a.v)'den olduğunu bilmelidir. Çünkü şeyh, müridin Peygamberle olan vasıtasıdır. Önce vasıttan başlar, maksut olan Peygambere ve onun vasıtasıyla da Allah'a ulaşmaktır.*” der. Yedinci kuralda ise; “*Mürîd, şeyhinin suretini düşünmeli ve gözü önüne almalıdır. Bu, Nakşî Tarîkatı nezdinde en kuvvetli zikir kurallarındandır.*” diye ifade ederek, râbıtanın tarîkattaki önemine ve zikir metodlarından biri olduğuna işaret etmektedir. Yine Nakşî Tarîkatı önderlerinden Şeyh Tacuddin en-Nakşibendî “*Risâle*” adlı eserinde; “*Mürîd, dünya işlerinden boşalınca yeniden abdest alıp halvetgâhına girip oturduğunda ilk yapacağı iş, şeyhinin suretini tasavvur etmelidir.*” diyerek râbıta konusunda açıklama yapmıştır.²⁷¹

Râbıta ve fenâ kavramları arasında doğrudan ve kuvvetli bir bağ bulunduğu söylenebilir. Vuslata ermek için şu üç mertebeye ulaşmak gerekir: fenâ fi'ş-şeyh, fenâ fi'r-resul ve fenâ fillâh.²⁷² Fenâ fillâh makamına ulaştıran ilk basamak fenâ fi'ş-şeyhtir.²⁷³ Fenâ fi'ş-şeyhe ulaşmanın aracı ve bu yolların en kısası da râbıtabır.²⁷⁴ Râbıtaya devam eden mürid “zamanla şeyhinin hal ve vasıflarının kendisine yansımaya” ve “şahsiyetinin onun şahsiyetinde erimesine” imkân sağlar.²⁷⁵

²⁷⁰ Seydâ el-Cezerî, *Rabıtada Usul*, s. 42, 43.

²⁷¹ Seydâ el-Cezerî, a.g.e. s. 58.

²⁷² Hâlid el-Bağdadî, *Risale-i Halidiye, Mecd-i Tâlid, Şemsü'ş-Şümus*, haz: Yakup Çiçek, Sey-Tac yay., İstanbul 2004, s. 22.

²⁷³ Bağdadî, a.g.e. s. 128.

²⁷⁴ Hânî, *Behcetü's Seniyye*, s. 197; Seydâ el-Cezerî, a.g.e. s. 64.

²⁷⁵ İrfan Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbıta”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1992, sayı: 7-10, s. 248.

Netice itibâriyle Şeyh Seydâ, râbitanın meşrû olduğunu savunan ve kabul eden, ehl-i sünnetten dört mezhebe bağlı birçok âlim ve fakih olduğunu belirtmiştir. Bunun sebebini de râbitanın delilini kitap, sünnet, icmâ ve kıyastan aldığını belirterek bildirmiştir.²⁷⁶ Râbîta uygulamasının, şirke sebep olduğunu düşünen kişilerin aksine tevhidî sağlayan ve tekâmül etmede en hızlı metod olduğunu düşünen bir mutasavvıftır.

D. Sohbet

Sohbet, “berâber bulunmak, bir kimseyle hemdem olmak, arkadaş ve dost olmak” anlamlarına gelmektedir. Birlikteliği ifade eden sohbet, Peygamber, mürşid, muallim ve üstâdla beraber olmayı da ifade etmektedir.²⁷⁷ İmânla Hz. Peygamber’i gören, onunla beraber bulunan ve bu imânla ölen kimselere verilen “sahabî” adı “sohbet” kökünden gelmektedir. Sohbet, Hz. Peygamberin eğitim metodlarından biridir. Sohbet hem sözlü eğitim, irşâd ve tebliğ vardır; hem de hâl eğitimi, manevî yansıma vardır. Tasavvuftaki eğitim, intisâp eden müridin meşrebine göre sohbet, hâlvet ya da seyahat gibi uygulamalarla yapılmaktadır.²⁷⁸ Terim anlamı içinde sohbetin şu şekilde tasnifi yapılmaktadır: cismânî sohbet, ruhani sohbet ve ilâhî sohbet. Cismânî sohbet, hayatta olan mürşid ile ülfet ve muhabbetle onun sözlerinden istifade etmektir. Tasavvuf ehlinin çoğunun bulunduğu sohbet çeşitlidir.²⁷⁹ Ruhânî sohbet, vefat eden ya da uzakta bulunan mürşidden mânen istifade etmektir. İlâhî sohbet ise vasıtasız bir şekilde Allah’ın terbiyesinden geçmek demektir.²⁸⁰

Allah’ın has kullarıyla sohbet etmeye ve onlarla birlikte olmaya teşvik eden çok sayıda âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf vardır. Bu âyetlerden biri “*Ey iman edenler; Allah’tan korkun ve sadıklarla beraber olun*”²⁸¹ âyetidir. Diğer bir âyet-i kerimede ise “*Rızasını isteyerek sabah akşam rabbine dua eden kimselerle beraber sabret...*”²⁸²

²⁷⁶ Seydâ el-Cezerî, *Rabîtada Usul*, s. 49.

²⁷⁷ Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, s. 111.

²⁷⁸ Yılmaz, a.g.e. s. 111.

²⁷⁹ Süleyman Uludağ, “Sohbet” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, c. 37, s. 350.

²⁸⁰ Uludağ, “Sohbet” s. 350.

²⁸¹ Tevbe suresi, 9/119.

²⁸² Kehf suresi, 18/28.

diye buyrulmaktadır. Konuyla ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: “Kişi dostunun dîni üzeredir. O halde kişi, kiminle dost olduğuna; sohbet ettiğine dikkat etsin.” Sohbet bir nevi duygu alışverişidir. Korku ve üzüntü içinde olan bir kişinin yanında bulunanlar, onun bu halinden olumsuz etkilenirken, sevinç ve neşe içinde olanların yanında bulunanlar da olumlu yönden etkilenirler. Nitekim Hz. Peygamberin (s.a.v.) in sohbetinde duyduğu vecd ve heyecânı başka zamanlar hissetmediğini söyleyen Hanzala (r.a.) durumu buna örnektir.²⁸³

Sohbet, tasavvuf klasiklerinin ilki sayılan Ebû Nasr Serrâc’ın yazdığı “*el-Luma*” adlı eserden itibaren birçok klasik tasavvuf eserlerinde özel bir yer ayrılan konudur. Sohbetin bir eğitim metodu olarak kullanılması, özellikle tarikâtların ortaya çıkışından sonraki döneme aittir. Nakşibendî Tarîkatı’nın kurucusu Şâh-ı Nakşibendî’nin “*bizim yolumuz, sohbet yoludur.*” sözü bu tarîkatta sohbetin önemi ve öne çıkan bir eğitim metodu olduğunu göstermektedir.²⁸⁴ Nakşibendî Tarîkatı’nda olan bazı sûfilerin sohbetle ilgili şu sözleri önem arz etmektedir. Sıbgatullah Arvâsî’ye göre sohbet “meyvesi müride mülk olan” terbiye usûllerindedir. Nazar ile kıyaslandığında daha kalıcı bir terbiye elde edilmektedir.²⁸⁵ Yine Arvâsî’ye göre sohbetkilerin birbirine dua ve niyaz etmeleri esastır.²⁸⁶ Abdurrahman Tâgî de müridlerini sohbeta teşvik etmek için şu ifadeleri kullanmıştır: “Sohbet peşinde koşmayı severim. Nerede sohbet ehli varsa oraya gitmeyi isterim...”²⁸⁷ Yine Abdurrahman Tâgî’ye göre, sohbet esnasında inen ilahî tecelli sufiler arasında dağıtılır ancak gâfil olmayanların kalbine iner.²⁸⁸ Burada da sohbet esnasında râbıtanın önemi ortaya konmaktadır.

Arvâsî’ye göre, Allah ile sohbet edenlerin vasfı; onların kalplerinde dağınıklık bulunmaması (mâsivâullaha ilgilerinin olmamasıdır) ve huzur-u ilâhîyi

²⁸³ Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, s. 115.

²⁸⁴ Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, s. 112.

²⁸⁵ Arvasî, *Minah*, s. 54.

²⁸⁶ Arvasî, *Minah*, s. 76.

²⁸⁷ Abdurrahman Tâhî, *İşaretler*, der.: İbrahim Çokreşi, haz.: Mehmet Ildıran, Sey-Tac Yayınları, Adıyaman 2000., s. 61.

²⁸⁸ Tâhî, *İşaretler*, ss. 64, 65.

hatırlatmalarıdır. Kendisi buna dayanarak meclisine katılanlara eğer manevî hallerinde bir farklılık görmüyorlarsa bir daha gelmemelerini söyler.²⁸⁹

Sohbetin amacı; insanların birbirinden uzaklaşmadan, sosyal hayat içinde toplumla beraberken tekâmül etmesidir.²⁹⁰ Tasavvufun sosyal yönü, ferdî yönü kadar olmasa da azımsanmayacak derecede önem taşımaktadır. Bu sosyal yönde müridin mürşidi ile birlikte olması ve sohbet meclislerine katılması esastır. Çünkü tasavvufî hayat tıpkı sanat dalları gibi egzersizler ve pratiklerle öğrenilmektedir.²⁹¹

Nakşîbendi tarikâtının önemli terbiye usullerinden biri olan sohbet metodunu Şeyh Seydâ el-Cezerî’de aktif olarak uygulamıştır. Haftalık periyodik düzende sohbetleri olmasa da fırsat buldukça müridlerine sohbette bulunmuştur. Sohbetin önemini her fırsatta belirtmiş ve tavsiye etmiştir.²⁹²

Şeyh Seydâ sohbetlerini sadece dergâh ve medresede değil irşad seferlerinde ve seyahatlerinde de gerçekleştirmiştir. Sohbet bir terbiye metodu olmuştur. Şeyh Seyda bu metodu kullanmış ve sohbetinde nazar ettiği cemaatte genellikle cezbe hâli gerçekleşmiştir. Bu cezbe ile de tarîkatta yol almak kolaylaşmış ve bu da tarîkatın önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir.²⁹³

Onun sohbet ve vaazları genellikle erkek cemaate olmuştur. Ancak zaman zaman kadınların bulunduğu cemaate de gelmiş sırtı onlara dönük ve yüzü örtülü bir şekilde sohbet etmiştir.²⁹⁴

E. Seyr u Sülûk ve Tevbe

Tasavvuf ilmi, bir nevi ahlâk eğitimidir. Bu eğitimin tasavvuftaki adı da seyr u sülûk olarak kabul edilmiştir. Bu eğitimin başlangıcı “tevbe” sonu da “vuslat” olarak görülmüştür. Bir başka ifadeyle seyr u sülûk, tasavvuf ve tarîkate giren kimsenin bu

---

²⁸⁹ Arvâsî, *Minah*, s. 54.

²⁹⁰ Seydâ el-Cezerî, *Rabitada Usul*, 47.

²⁹¹ Seydâ el-Cezerî, a.g.e. 15.

²⁹² 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat.

²⁹³ Farkmî, *Mektubat*, s. 214.

²⁹⁴ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 66.

yoldaki manevî mertebeleri tamamlayıncaya kadar ki almış olduğu eğitim safhalarının tamamına verilen addır.²⁹⁵

Seyr u sülûk bir şeyhe/mürşide “intisâb” denilen ve tevbe ile başlayan bir eğitim süreci olarak kabul edilmiştir. Bu eğitim sürecine giren müride “sâlik” adı verilmiştir.

Seyr u sülûk tarîkatlara göre değişik usuller ile yapılabilir. Şeyh Seydâ bir mürşidin gözetiminde sülûke girmeden ihsan derecesinde ibadet edebilmenin mümkün olmadığını bildirmiştir. Ona göre seyr u sülûk yolculuğunda hatmeyi ihmal veya terketmek Allah’a olan seyri geciktirir.²⁹⁶ Yine o, nefs-i emmâreyi, seyr u sülûk ile Allah’a ulaşmaktaki en büyük engel olarak görmüştür.²⁹⁷

Şeyh Seydâ, Nakşibendî Tarîkatı’nda uygulanan seyr u sülûktaki letâifin aslının kalp olduğunu söylemiştir. Ona göre, ruh, sır, hafî ve ahfâ gibi letâifler tafsîlat ve tamamlayıcıdır.²⁹⁸

Şeyh Seydâ, sülûka giren sâlikin günlük zikir edinmemesini ya da zikri azaltmasını seyr u sülûktaki ilerlemesini durduracak, hatta geriye götürebilecek bir durum olduğunu belirterek uyarıda bulunmuştur.²⁹⁹

Halifelerinden Muhammed Emin Er Serdahli köyünde bulunan dergâhta kaldığını ve burada sülûka (halvet) girdiğini hatıralarında anlatmıştır. Sülûka giren kişiler arasında perdeler olduğunu söylemiştir. Şeyh Seydâ’nın yanında kalan, Ubeydullah adında birisinin kendileriyle ilgilendiğini bildirmiştir. Bir hâl olduğunda onun kanalıyla Şeyh Seydâ’ya bilgi verilir ona göre letâifler değişmiştir.³⁰⁰ O, kırk gün sülûkta kaldığını ve ardından Şeyh Seydâ’nın istihareleri sonucunda halifelik icâzeti aldığını belirtmiştir. Şeyh Seydâ’nın icâzeti kendi eliyle yazdığını ve cemaatin huzurunda verdiğini aktarmıştır. İcâzet verirken cübbesini çıkarıp kendisine giydirdiğini ve başına bir sarık bağlandığını da anlatmıştır.

²⁹⁵ Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, s. 76.

²⁹⁶ Farkınî, *Mektubat*, s. 214.

²⁹⁷ Farkınî, a.g.e. s. 146.

²⁹⁸ Farkınî, a.g.e. s. 210.

²⁹⁹ Farkınî, a.g.e. s. 209.

³⁰⁰ Er, *Son Osmanlı Alimi*, s. 114.

Muhammed Emin Er sülûkun (halvet) şartlarından bazılarını şu şekilde ifade etmiştir:

1. Yemekte hayvansal yağ olmayacak.
2. Namazın farzı için safa girilecek, namazın sünnetleri sülûka girenlerin kendi yerlerinde edâ edilecek.
3. Ayak uzatılmayacak, uyku bastırıldığında oturarak uyunacak.³⁰¹

Sevr u sülûku tamamlayan müride mürşidi tarafından hilafet izni verilir ve hırka giydirilir. Şeyh Seydâ bu uygulamanın Hz. Peygamber (s.a.v.)’den bu zamana ulaşan bir gelenek olduğunu bildirmiştir. Bu hırkanın amacının Şeyh ile bağı korumak ve hatırda tutmak olduğu aktarılmıştır.³⁰²

F. Teslîmiyet

Teslîmiyet, Arapça’da “teslim olmak, boyun eğmek” anlamlarına gelir. Terim olarak “bir kimsenin Allah’ın emirlerine boyun eğmesi, hoşuna gitmeyen işler için itiraz etmemesi, kazâyı rızâ ile karşılaması” demektir.³⁰³ İslâm ve selâm ile aynı köktendir.

Bazı mutasavvıf ve sûfiler tasavvufun tanımını bile teslimiyet kavramıyla yapmışlardır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

Ruveym (ö. 303/915): “*Tasavvuf nefsi murâd-ı ilâhîye teslim etmektir.*”

Ebu’l-Hüseyn Müzeyyin (ö. 328/939) “*Tasavvuf Hakk’a boyun eğmektir.*”

İbn Hafif (ö. 331/942) “*Tasavvuf Takdîr-i ilâhîye sabır. Allah’tan gelen rızâ ile çöller ve yollar aşmaktır.*”³⁰⁴

Şeyh ile mürid arasındaki irtibatı sağlayan ilkelerden biri de teslîmiyettir. Bu teslîmiyeti açıklayan en önemli tâbirlerden biri “gassal önünde meyyit gibi olmak” tâbiridir.³⁰⁵

³⁰¹ Er, *Son Osmanlı Alimi*, ss. 114, 115.

³⁰² Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 99.

³⁰³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 654.

³⁰⁴ Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, s. 157, 158.

Şeyh Seydâ gerek kendi yaşadığı zaman da gerekse bütün zamanlarda en sağlıklı ve selâmetli yolun Allah’a sığınmak ve teslim olmaktan geçtiğini belirtmiştir. Dinî ve dünyevî işleri Allah’a ısmarlamak gerektiğini ifade etmiştir.³⁰⁶

Şeyh Fahreddin Arnâsî’ye yazmış olduğu bir mektupta; “açlık, nafaka ve rızık endişesi yasaklanan bir endişedir. Bu konu ancak ölünün kendisini gassalın eline teslim ettiği gibi kendisini Allah’a teslim eden kişilerce anlaşılmaktadır. Ancak bunu yapan kişiler de çok azdır.” diyerek teslimiyeti açıklamıştır.³⁰⁷

Tevekkül kavramı da teslimiyeti içine alan daha geniş ve kapsayıcı bir terimdir. Gerek âyet-i kerimelerde gerekse hadis-i şeriflerde tevekkül ve teslimiyet kavramları çokça tavsiye edilmiş ve hatırlatılmıştır. Mektuplarında da bu ayet ve hadislere yer veren Şeyh Seydâ: “takva, rızık sebeplerinin en kuvvetlisi, akıl edip tevekkül edenler için, en geniş kapısıdır.” diye belirtmiştir. Yine o; “Mü’minler ancak Allah’a tevekkül etsinler.” âyetini hatırlatmıştır. Hazreti Peygamber (s.a.v.)’in belirttiği gibi hakiki mânâda tevekkül edilseydi, kuşların rızıklandırıldığı gibi rızıklandırılacağımızı da belirtmiştir.³⁰⁸

Halifesi Şeyh Muhammed Beşir’e yazmış olduğu bir mektupta; teslimiyet konusunda terakkî etmeyi Allah’tan niyaz etmiş. Bunun derecesini de ölüm derecesi olarak belirtmiştir. Yıkayıcının elindeki meyyit gibi olmalı, itiraz edilmemelidir demiştir. Ancak bu derece teslimiyet ehlinin çok az olduğunu hatta yok denilse yanlış sayılmayacağını ifade etmiştir. Bu düşüncesine en kuvvetli delil olarak da bazı kişilerin iyilik ve takva üzere yardımlaşmaktan sakınmalarını dilencilığe meyletmelerini göstermiştir.³⁰⁹

Şeyh Seydâ, nasıl ki İslam dinine giren bir Müslümanın Allah’a teslimiyeti gereklilik arz ediyor ve dinin bir gereği olarak kabul ediliyor ise; tarikat yoluna giren, bir şeyhe intisap eden müridin de bu yoldan istifade edebilmesi için şeyhine teslimiyetinin şart olduğunu belirtmiştir.

---

³⁰⁵ Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, s. 160.

³⁰⁶ Farkınî, *Mektubat*, s. 133.

³⁰⁷ Farkınî, a.g.e. s. 145.

³⁰⁸ Farkınî, a.g.e. s. 146.

³⁰⁹ Farkınî, a.g.e. s. 188.

G. Tevhid

Tasavvufî düşünce ve gelenekte varlık konusu, her zaman önemli bir yer tutmuştur. İslam'ın tevhîd ilkesi de bu konunun belirleyicisi olmuştur. Tasavvuf ilminde de bu ilke gereği “vahdet ve cem” anlayışı ortaya çıkmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in “*Kaygılarını Tek'e indirenin diğer kaygılarına Allah Teâlâ'nın kefil olduğuna*”³¹⁰ dâir hadisi de cem' veya vahdet düşüncesinin temeline işaret etmektedir.³¹¹

Bir ile cem' olmak ya da tevhid ve varlığın birliği ilkesi şeklinde ifade edilen düşünce “vahdet-i vücûd” ya da “vahdet-i şühûd” adıyla meşhur olmuştur. Bu ifadelerden ilki, İbn Arabî (ö.638/1240)'ye ikincisi ise İmâm-ı Rabbânî (ö. 1034/1624)'ye izâfe edilmiştir. Her ne kadar bu düşünce İbn Arabî'ye izâfe edilmiş olsa da ilk dönem sûfilerinden de bu düşünceyi paylaşan ve kabul eden sûfiler de olmuştur. Muhammed b. Vâsi (ö. 127/744): “*Hiçbir şey görmedim ki onda Allah'ı görmüş olmayayım.*” Yine, Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 299/909)'de tevhîd için: “*Kadîm'i muhdesten ayırmaktır.*” Diye ifade ederek bu sûfilere örnek olmuştur. Gazzâlî'nin “*O'ndan başka varlık yoktur.*” İfâdesi de adı konmamış bir vahdet-i vücûddur. Tevhid ve vahdet düşüncesi diğer bir adla “fenâ fillâh” olarak da ifade edilip anlaşılmıştır.³¹² Ayrıca “vahdet-i vücûd”u sistematize ettiği öne sürülen İbn Arabî'nin kendisi de bu kavramı kullanmamıştır. Bu kavram İbn Arabî'den sonra ortaya çıkmıştır.³¹³

Manevî kemâlât ve rûhî tecrübe neticesinde ulaşılan vahdet düşüncesi, genellikle vecd ve sekr hâlinde müşâhede edildiğinden, şeriatın zâhiri ile îzâhî zor terennümler şeklinde ifâde edilmiştir. Nitekim Bâyezid Bistâmî'nin “*Ben kendimi tesbîh ederim, benim şânım ne yücedir.*” Ya da “*Cübbemin içinde Allah'dan başka bir şey yok.*” gibi ifadeleri ve yine Hallac-ı Mansûr'un: “*Ene'l Hak (Ben Hakk'ım)*” ifadesi bu türden ifadelerdir.³¹⁴ Şeyh Seydâ, vahdet-i vücûdu; vakit sekrinden ve hâl

³¹⁰ İbn Mâce, Mukaddime, s. 23.

³¹¹ Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, s. 190.

³¹² Yılmaz, a.g.e. ss. 191, 192.

³¹³ Yılmaz, a.g.e. s. 195.

³¹⁴ Yılmaz, a.g.e. s. 193.

galebesinden bilmiş ve bu hâl sahibini mazûr görmüştür. Ancak başkasının o kişiyi taklîd etmesini doğru bulmamıştır. Bu durumu sekr hâlinde bilip, şatahâttan etkilenmeyen kişiler haricinde olanların, konuya derinlemesine dalmasını uygun görmeyip haram olarak kabul etmiştir.³¹⁵ Ârifler sekr hâlinde söylenen sözlerin nakledilmemesi ve gizli tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Ârif sekr hâlinde sahv hâline döndüğünde gerçekleşen tecrübenin ittihâda benzer bir hal olduğu bildirilmiş, ancak gerçek bir ittihâd olmadığı belirtilmiştir. Bu sekr hâlinin mecazî adı “ittihâd” olsa da hakîki adı “tevhîd”dir. Âriflerin bir kısmı, vahdeti ilim ve mârifet olarak bir kısmı da hal ve zevk olarak müşâhede etmiştir.³¹⁶

Şeyh Seydâ, İmam Rabbânî'nin “*Yer ile her şeyin Rabbi arasında ne ilgi var.*” ifadesindeki düşüncüyü benimsemiştir. Yaratan ile yaratılanın arasında asla bir ilgi bulunmadığını ifade etmiştir. Müridlerine; Allah'ı mahlûka benzetmekten sakınmaları ve tek müessirin Allah olduğunu unutmamaları hususunda çokça hatırlatmada bulunmuştur.³¹⁷

H. Sünnete İttibâ

Sünnet sözlükte “tâkip edilen yol, örnek alınan davranış, âdet, gelenek” gibi anlamlara gelir. İstilahta ise “Hz. Peygamber'den sâdır olan söz, fiil ve takrirlere”³¹⁸ verilen ortak addır.³¹⁹ Tasavvufun temelinde Kur'an ve sünnet modeli vardır. Çünkü Hz. Peygamber yazılı emirlerden oluşan Kur'an kitabının en önemli ve en büyük uygulayıcısı olmuştur. Bu yüzden tasavvuf ehli kişiler, aslî kaynak olan Kur'an-ı Kerim'i sünnete ittibâ ederek anlamaya ve yaşamaya çalışmışlardır.³²⁰

Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: “*O Allah ki, ümmîlere kendi içlerinden bir peygamber göndermiştir. O peygamber, onlara Allah'ın*

³¹⁵ Farkınî, *Mektubat*, s. 204.

³¹⁶ Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, s. 195.

³¹⁷ Farkınî, *Mektubat*, s. 204.

³¹⁸ Takrir, bir konuda sukût ederek o işi sessiz bir şekilde onaylamak demektir.

³¹⁹ Murteza Bedir, “Sünnet”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, c. 38, s. 153.

³²⁰ Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, s. 50.

âyetlerini okur, onları tezkiye eder, onlara kitabı ve hikmeti öğretir.”³²¹ Yine başka bir ayet-i kerîme de “*Ey şanlı Peygamber, Rabbinin katından sana indirilen şeyleri tebliğ et!*”³²² buyurarak Hz. Peygamber’den Kur’an ayetlerini tebliğ etmesi ve hikmeti öğretmesi istenmiştir. Hikmetin ifâde ettiği manâ ise Hz. Peygamber’in ahlâkı, âdâbı, hâlleri yani kısaca sünnetidir. “*Allah’a ve Rasûlü’ne itâat edin!*”; “*Rasûle itâat eden Allah’a itâat etmiş olur.*” gibi ayet-i kerimeler, bütün insanlığın Allah Teâlâ’ya itâatini emrettiği gibi Peygamberine itâati de zorunlu kılmıştır.³²³ Hz. Peygamber’in getirdiğini kabul etmeyi, yasakladığından da kaçınmayı yine Kur’an ayetlerinden öğrenmekteyiz. “*Peygamber size neyi verirse alınız! O sizi neden men ederse ondan uzaklaşınız.*”³²⁴ ayet-i kerimesi de buna delil kabul edilmiştir.³²⁵

Allah Teâlâ inananlara, Hz. Peygamber’in ahlâkına (üsve-i hasene) uymayı, onun yolundan (sırât-ı müstakîm) gitmeyi ve izini tâkip etmeyi emretmiştir. Bunu birçok ayet-i kerime ile de delillendirebiliriz.³²⁶ Hz. Peygamber’in sünnetine ittibâ etmeyen kimse, Kur’an’a da ittibâ etmemiş, aykırı hareket etmiş sayılır.³²⁷

İmam Rabbânî’nin oğlu Muhammed Ma’sûm, sünnete ittibâ etmeyi, hak ile bâtılı ayıran bir ölçüt olarak kabul etmiştir. Ona göre tarîkat şeyhi olan birinin, sünnete ittibâsı söz konusu değilse ondan uzaklaşmak gerekir. Cüneyd el- Bağdâdî de sünneti terkeden ya da hafife alan bir kimsenin ârif ya da zâhid görünmesine itibâr edilmemesi gerektiğini bildirmiştir.³²⁸ Yine konuyla ilgili Muhammed b. Abdullah el-Hânî “*bir kimsenin havada bağdaş kurup oturduğunu görseniz onun bu hâline aldanmayın. Kendisinin Allah’ın emir ve yasaklarına nasıl uyduğunu ve ilâhî hududu nasıl koruduğunu görmeden bu tür hâllerine itibâr etmeyin.*” demiştir.³²⁹

---

³²¹ Cum’a suresi, 62/2.

³²² Mâide suresi, 5/67.

³²³ Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, ss. 50, 51.

³²⁴ Haşr suresi, 59/7.

³²⁵ Yılmaz, a.g.e. s. 50.

³²⁶ Ahzâb suresi, 33/21; Zuhuruf suresi, 43/43.

³²⁷ Yılmaz, a.g.e. s. 52.

³²⁸ Muhammed Ma’sûm, *Mektûbât*, c. 2, mno: 110, ss. 184, 185.

³²⁹ Hânî, *Behcetü’s Seniyye*, s. 153.

Hız. Peygamber'e tâbi olmadan uygulanan "zühđ, tevekkül ve tebettül"³³⁰ uygun değildir. Bu kavramlar Hız. Peygamber'e ittibâ etmedikçe müride fayda sağlamaz.³³¹

Gerek ilk devir sûfileri gerekse tarikat dönemi sûfilerinin sünnete ittibâ konusunda ortak bir fikir sahibi olduğu görülmektedir. Bu sûfilerin birçok olumlu söz ve tavsiyeleri aktarılmıştır. Çünkü tasavvuf yolunun esâsında sünnete ittibâ vardır.³³² Bu yolda şer'î kuralların dışına çıkarak hiçbir hedefe ulaşılamayacağı anlaşılmaktadır.

İnceleyebildiğimiz kadarıyla Şeyh Seydâ, mektup ve eserlerinde genellikle ayet ve hadis referanslı tavsiye ve ifadelerde bulunmuştur. Dualarını Hız. Peygamber (s.a.v.)'in yaptığı dualarla yapmıştır.³³³

Halifesi ve oğlu Şeyh Muhammed Nurullah'a yazmış olduğu bir mektubunda bolluk, bereket ve afiyetin zirvesinde olduğunu belirtmiştir. Bu güzel hallerin sebebini ise şu şekilde açıklamıştır: "*Allah'ın hamdi ve Rasulü'nün bereketi ayrıca mâlum olan bu kudsî vazifenin sırrı, ilim ve amelin, sünnet-i seniyyeye dört elle sarılmanın bereketi sayesinde.*"³³⁴

Şeyh Seydâ, Hız. Peygamber (s.a.v.)'e vahyin gelişini de şu şekilde düşünmektedir. Hız. Peygamber (s.a.v.)'in vahyi Cebrail (a.s.)'in kendisine inzâl etmesinden önce bu hükümleri Allah'tan aldığını belirtmiştir. Cebrail (a.s.)'in zâhiri bir vasıta olduğunu düşünmektedir. Bu düşünceye delil olarak da Askalani'nin *Mevâhibu'l-Ledunniyye* ve başka hadis kitaplarında bulunan şu hadis rivâyetini belirtmiştir: "*Rabbim bana sual etti, ben ona cevap veremedim. Şekilden ve sınırdan berî olarak iki elini iki omzuma koydu. Soğukluğunu boynumda hissettim. Beni evvelînin ve âhirînin ilmine vâris kıldı. Bana çeşitli ilimleri öğretti. Bir ilmi gizlememi emretti. Benden başka hiç kimsenin bunu kaldıramayacağını bana bildirdi*

³³⁰ Tebettül, tasavvufta müridin her şeyden yüz çevirip Allah'a yönelmesini ifade eden bir terimdir.

³³¹ Muhammed Ma'sûm, *Mektûbât*, s. 185.

³³² Yılmaz a.g.e. s. 56, 57.

³³³ Farkmî, *Mektubat*, s. 143.

³³⁴ Farkmî, *Mektubat*, s. 138.

ve bu konuda beni seçti. Bana Kuran'ı öğretti, Cebrail'de bana bunları anımsatıyordu. Bir ilmi de özel ve genel herkese tebliğ etmemi emretti.”³³⁵

Netice olarak Nakşibendî tarikâtında sünnete ittibâ, hak ile bâtili ayıran bir ölçüt olmuştur. Tasavvuf yolunda ilerlemek için Hz. Peygambere ittibâ etmek en önemli şartlardan biri olarak kabul edilmiştir. Şeyh Seydâ'da bu görüşte olduğunu hem eserlerinde hem de pratik hayatta göstermiştir.

I. Dünya Hayatı

Dünya Arapça bir kelime olup âhiretin mukâbilinde bu âleme işaret etmek için kullanılan bir kelimedir. Bulduğumuz âleme dünya denmesinin sebebi onun âhirete nisbetle çok yakın olmasıdır.³³⁶ Gazâlî'ye (ö.505/1111) göre dünya bir kimsenin zevk aldığı, meylettiği ve onun nasibi olan şeylerin ortak adıdır.³³⁷

Tasavvufî düşüncede bâkî olan âhiret hayatının fâni olan dünya hayatına tercih edilmesi tavsiye edilmiştir. Süflî bir hayattan ulvî bir hayata geçiş amaçlanmıştır. Sûfilerin dünyaya bakışı genellikle onun aldatici ve ayartıcı olduğuna dair olmuştur. Genel olarak insanı yaratılış amacından ve âhiret hayatından uzaklaştıran her çeşit araç dünya kavramıyla açıklanmıştır. Bir bakıma insan ile hakikat arasında bir perde olarak düşünülmüştür.

Şeyh Seydâ kaleme aldığı eser ve mektuplarında özellikle dünya hayatının aldatici ve geçiciliği ile ilgili uyarılarda bulunmuştur. Zamanın fitnelerinden korunmak ve tuzaklara düşmemek için takvâ yolunu tercih etmenin önemini belirtmiştir. Dünyayı ucu bucağı görünmeyen bir denize, ona meyleden kişileri de tamahkâr bir yüzücüye benzetmiştir. Nereye gitseler boğulacaklarını nereye varsalar helâk olacaklarını belirtmiştir. Müslümana yakışan hareketin; Allah'ın emir ve yasaklarına uymak, ona teslim olmak, dinî ve dünyevî işlerini ona ısmarlamak olduğunu belirtmiştir.³³⁸

³³⁵ Farkınî, *Mektubat*, s. 173.

³³⁶ Âsım Efendî, *Kâmûs Tercümesi*, c. 6, s. 5745.

³³⁷ Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, c. 1-4, İstanbul 1989, c. 3, s. 491.

³³⁸ Farkınî, *Mektubat*, s. 133.

O, mektup ve sohbetlerinde İmam Şafii'nin divanından şiirler de okumuş ve öğütlerde bulunmuştur. Bu divânda bulunan dünya ile ilgili şu beyti de sıklıkla belirtmiştir: “Allah'ın zeki ve uyanık kulları vardır. Dünyayı boşayıp fitnelerden sakındılar. Dünyaya derin bir nazarla bakıp, fark ettiler ki; burası diriler için gerçek bir vatan değildir. Onu derin ve tehlikeli bir deniz kabul edip, salih amelleri kurtuluş için gemi kıldılar.”³³⁹

Dünya muhabbetini terketmek, dünyayı terkedip, el etek çekmek anlamına gelmemelidir. Böyle bir hâl miskinliğe sebebiyet verir. Bu konuyu bir tercih meselesi olarak düşünmek gerekirse, dünya muhabbetini terkederek kişi, âhiret muhabbetini tercih etmiş demektir. Diğer bir ifadeyle Allah sevgisini dünya sevgisine tercih etmiş demektir. Seyyid Sıbgatullah Arvâsî bu meseleyi “*gayeyi araca tercih etmek*” olarak yorumlamıştır.³⁴⁰ Şeyh Seydâ gerçek hicretin kötü ve istenmeyen huylardan, iyi ve övülen huylara doğru olduğunu bildirmiştir. Bu hicrette bir nevi Allah'a ve Rasulüne hicret etmektir. İnsanın dünyanın aldatıcı süsü ve câzibesi içinde yaşamakta olduğunu; ancak bu süs ve câzibenin Allah'a ulaşmakta önemli bir engel teşkil ettiğini belirtmiştir.³⁴¹

Şeyh Seydâ dünya ve âhireti birbirine kuma olan iki kişiye benzetmiştir. Ona göre, cennet ile cehennem birleşmeyeceği gibi dünya ile âhiret de birleşmeyecek iki zıt kutuptur. Bunun aksine delil getirenlerin delillerini boş, safsata ve göz boyama olarak nitelendirmiştir.³⁴² Hem Allah'ı hem de dünyayı isteyen kişinin kötü ve çirkin bir hayal kurduğunu belirtmiştir.³⁴³ Halifesi Şeyh Fahreddin Arnâsî'ye yazmış olduğu bir mektupta da din ile dünyayı kazanmanın yollarını arayan kişiyi hırsıza benzetmiştir.³⁴⁴

Şeyh Seydâ, dünyanın fâni ve tükenip giden bir yer olduğunu her fırsatta belirtmiştir. Elde fırsat varken, hüsrana uğramadan tam manasıyla hazırlanmak

---

³³⁹ Farkınî, a.g.e. s. 155.

³⁴⁰ Arvâsî, *Minah*, s. 90.

³⁴¹ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 109.

³⁴² Farkınî, a.g.e. s. 145.

³⁴³ Farkınî, a.g.e. s. 147.

³⁴⁴ Farkınî, *Mektubat*, s. 148.

gerektiğini, bu hazırlığın da âhîret azığı olduğunu belirtmiştir. Âhîret için yapılan hazırlığı da kâmil iman, sağlıklı akîde ve sâlih amel olarak sıralamıştır.³⁴⁵

O, dünya hayatında, takvâ ve sâlih amelden başkasının kabirde fayda sağlamayacağını belirtmiştir. Gerisinin yokluk ve yorgunluktan ibâret, batıl ve boş işler olduğunu bildirmiştir. “*Nerede köşk sahipleri?*” “*Nerede hüküm süren efendiler?*” Diyerek dünya hayatının geçiciliğini vurgulamıştır. Aksi halde olanları dünyaya aldanmış ahmaklar olarak nitelendirmiştir.³⁴⁶

Sonuç olarak Şeyh Seydâ dünya hayatını derin ve tehlikeli bir deniz gibi düşünmüş ve dünya kavramını deniz metaforuyla açıklamıştır. Dünyaya meyleden ve ileriye düşünmeyen kimseleri de tamahkâr bir yüzücüye benzetmiştir. Bu denizden sağ salim karaya ulaşmanın yolunu da gemiye benzettiği salih amellerle ifâde etmiştir. Dünya hayatının tehlikesinden korunmanın en önemli yolunu da takva hayatı ve ölümü sıkça hatırlamak olarak bildirmiştir.

J. Nefs

Nefs “n-f-s” kökünden türemiş Arapça bir kelimedir. Sözlükte “ruh, can, kan, beden, kuvvetli nazar, bir şeyin varlığı, kendisi ve özü, azamet, izzet ve irâde” gibi anlamlara gelmektedir.³⁴⁷ Sûfiler nefis kelimesini çoğunlukla olumsuz ve kötü sıfatların kendisinde toplandığı varlık anlamında kullanmışlardır. Bu nedenle de nefisle mücâhede ve riyâzeti zaruri görmüşlerdir. Nefsle yapılan bu mücâdeleye de “cihad-ı ekber” adını vermişlerdir. Tarîkat şeyhleri, nefsin doğru olanı istemediği yanlış olana da meylettği hususunda ittifak etmişlerdir.³⁴⁸ “*Kim Rabbinin makamından korkmuş ve nefisini hevâdan men etmişse, muhakkak cennet, onun varacağı yerdir.*” âyet-i kerîmesi gereği nefsânî arzuların terbiyesinin, kötü arzu ve isteklerin terk edilmesiyle mümkün olabileceğini ifâde etmişlerdir.³⁴⁹

³⁴⁵ Farkınî, a.g.e. s. 162.

³⁴⁶ Farkınî, a.g.e. s. 162.

³⁴⁷ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, c. 3, s. 2741.

³⁴⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili*, 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 37.

³⁴⁹ Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, s. 205.

Şeyh Seydâ da; “Şeytanın yolunu tutmayın, nefs-i emmârenin yaldızlamalarına uymayın. O nefski âdilik ve alçaklık sahibidir, günaha ve isyana sevk edicidir.” diyerek nefsin aldatici tuzaklarına dikkat çekmektedir. Yine o, bir mektubunda; “Nefsi bolluğa teşvik edersen, teşvike gelir, ama azlığa alıştıırırsan kanaat eder.” diyerek nefsi terbiye etmek için uyarılarda bulunmuştur. Benzer bir uyarıyı da İmam Bûsırî Bürdiyye Kasîdesinde şöyle demiştir: “Nefs, süt emen çocuk gibidir. Eğer serbest bırakırsan, süt emmeye devam eder. Ama süttten kesmeye azmedersen, kesiliverir.”³⁵⁰

Şeyh Seydâ gerek sohbetlerinde gerekse mektuplarında nefsin tuzaklarına dikkat çekmiştir. Özellikle ibadetlerde Allahtan gayrısını düşünmekten nefsi uzaklaştırmak ve ihsan derecesinde ibadet etmek gerekliliğini belirtmiştir.

K. Zikir

Zikir, “hatırlamak, yâd etmek, anmak ve unutmamak” anlamlarına gelen Kur’ân kaynaklı bir tasavvuf kavramıdır. Bu kavram birçok mutasavvıf tarafından tasavvuf ve tarikat yolunun temel esası kabul edilmiştir.³⁵¹ Zikrin tasavvuf yolunda temel esas olmasını sağlayan özelliklerinden biri de belli bir vakte bağlı olmaksızın yapılabilmesidir. Bu da zikrin devamlılık ilkesine işaret etmektedir. Kur’an-ı Kerim’de “Onlar ki ayakta, oturarak ve yanları üzere yatarken Allah’i zikrederler.”³⁵² ayeti de bu devamlılığın sınırsızlığını ifade etmiştir.³⁵³

Kur’an-ı Kerim’de ki “İçinden, yalvararak ve korkarak âşikâre olmayan hafif bir sesle rabbini zikret de gafillerden olma!”³⁵⁴ ayet-i kerimesi de zikirsizliğin neticesini gafillik olarak ifade etmiştir. Kalplerin ancak Allah’ın zikri ile tatmin olup sükûnete ereceği de yine Kur’ân-ı Kerim’in dikkat çektiği hususlardan biri olmuştur.³⁵⁵

³⁵⁰ Farkınî, *Mektubat*, s. 146, 147.

³⁵¹ Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, s. 99.

³⁵² Âli İmran suresi, 3/191.

³⁵³ Yılmaz, a.g.e. s. 100.

³⁵⁴ A’râf suresi, 7/205.

³⁵⁵ Râd suresi, 13/28.

Zikir, Hadis-i Şerifler’de de çokça yer almış, aynı zamanda tavsiye ve teşvik edilmiş bir uygulamadır. Zikredenle zikretmeyen kişiler, ölü ile diri kimselere benzetilmiştir.³⁵⁶ Zikir ile ilgili bazı hadisler de şunlardır: “*Size amellerinizin en hayırlısını haber vereyimmi? Allah’ı zikretmek...*”³⁵⁷, “*Bir topluluk oturup Allah’ı zikrederse melekler onları kuşatır, rahmet onları kaplar...*”³⁵⁸, “*Cennet bahçelerini gördüğünüz zaman onlardan istifâde ediniz. Cennet bahçeleri zikir meclisleridir.*”³⁵⁹

Zikir, yapılış şekline göre ferdî ve toplu olarak da adlandırılmaktadır. Ferdî zikir, sayısı, şekli ve süresi bakımından mürşidin belirlediği bir vazifedir. Ferdî zikirler genellikle günlük ya da haftalık yapılan zikirlerdir. Müride verilen günlük zikre “vird” veya çoğulu ile “evrâd” adı verilmektedir.³⁶⁰

Toplu zikir, her tarikat tarafından ayrı ayrı adlandırılan ve farklı şekillerde icra edilen bir zikir türüdür. Meselâ bu tür zikre Mevlevîler semâ, Kâdirîler deverân, Nakşibendîler de hatme-i hâcegân gibi farklı isimler vermektedir.³⁶¹ Mutasavvıfların bir kısmı toplu zikri, cemâatle kılınan namaza benzetmek sûretiyle ferdî zikirden daha etkili görmüştür.³⁶² Şeyh Seydâ da bu konuda müridlerine toplu zikri tavsiye etmiştir. Kendisi de her gün sabah ve yatsı namazlarından sonra hatme-i hâcegânı bizzat okumuştur. Sağlığı elvermediği zamanlarda ise uygun olan halifelerinden birini görevlendirmiştir. Toplu zikre önem vermiş ve yapılmasını tavsiye etmiştir.³⁶³ Mürîdleri ziyaretine geldiği zaman onlara sorduğu en önemli sorulardan biri “*Hatmeye gidiyor musunuz?*” sorusu olmuştur. Bu soruya verilen olumlu cevaplar onu memnun etmeye yetmiştir.³⁶⁴

Şeyh Seydâ halifesi Şeyh Musa el- Mardinî’ye yazmış olduğu bir mektubunda; Ramazan ayı içerisinde hatme-i hâcegân uygulamasında zamansal olarak değişiklik

---

³⁵⁶ Buhârî, Deavât, 67.

³⁵⁷ Tirmizî, Deavât, 6.

³⁵⁸ Müslim, Deavât, 8.

³⁵⁹ İbn Mâce, Edeb, 53; Tirmizî, Deavât, 6.

³⁶⁰ Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, s. 104.

³⁶¹ Yılmaz, a.g.e. s. 109.

³⁶² Yılmaz, a.g.e. s. 108.

³⁶³ 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat; Farkınî, *Mektubat*, s. 208.

³⁶⁴ Farkınî, *Mektubat*, s. 209.

yapılmasını bildirmiştir. Bu değişiklik normal zamanda yatsı namazından sonra yapılan gece hatmesinin Ramazan ayı içerisinde ikindi namazından sonra yapılmasını içermektedir. Ramazan ayı bitince tekrar eski uygulama zamanına dönülmesi gerektiğini bildirmiştir.³⁶⁵

Halifelerinden Seyyid Şeyh Muhammed Beşir, Şeyh Seydâ'ya yazmış olduğu bir mektubunda; hatmeye gelipte yer bulamayan bir müridin ne yapması gerektiği ile ilgili bir sorusu üzerine Şeyh Seydâ cevaben şöyle demiştir: “*Hatmeye gelipte yer bulamadığı zaman, sükûnetle, huşû ve hudû ile, zillet içinde sabretsin. Zirâ kapısında zillet çekmek faydalıdır. Ta ki yer buluncaya kadar. Yer bulamazsa halkanın arkasında, miskinçe, hâlini Allah'a havale ederek beklemek ne tatlı. Belki o zaman en güzeli, en evlâsı yapılmış olur. Çile çekenlerin hâline sizin gibi miskinlerin hâline en uygun olanı da budur.*”³⁶⁶ Bu sözleriyle hatme-i hâcegân zikrinden tevâzu ve hiçlik duygularıyla, kendini ön plana çıkarmadan, manevî olarak istifâde edilmesini tavsiye etmiştir.

Köydeki müridleri için, daha hafif olması açısından genellikle İmâm Rabbâni el-Fârûkî'nin hatmesini tercih etmiştir. Kendi dergâh ve mescidinde ise Gucduvânî ve Behâi hatmesini okumuştur. Çoğu zaman da râbitadan sonra bir Fâtîha, üç İhlas-ı Şerifi okumayı yeterli görmüştür. Ardından da yarım saat ya da daha fazla zaman duâ etmiştir. Özellikle ileri yaşlarında bu şekilde uygulama yapmayı tercih etmiştir.³⁶⁷

Hatme-î Hâcegân ile ilgili de şu sözleri söylemiştir: “*Hatmeden kesilmek, müridin Allah'a olan seyrini geciktirir. Velez ki kendi başına çok zikretsin.*” Yine demiştir ki: “*Kalp kandil gibidir. Zikre devam etmek ona yağ koymak gibidir. Hatmeye gelmek ise, kibrit çakıp yakmak gibidir. Nur arayan için yağ ve kibrit kaçınılmaz iki ana maddedir.*”³⁶⁸ Şeyh Seydâ, çok acil işi olanların dışında kimsenin hatmeden geri kalmamasını istemiştir.

---

³⁶⁵ Farkınî, a.g.e. ss. 191, 192.

³⁶⁶ Farkınî, a.g.e. s. 185.

³⁶⁷ Farkınî, *Mektubat*, s. 209.

³⁶⁸ Farkınî, a.g.e. s. 214.

Zikir uygulaması yapılış şekline göre cehrî (açıktan) ya da hafî (gizli) olmak üzere de ikiye ayrılmıştır. Şeyh Seydâ, hafî yani sessiz zikrin yapılmasını tavsiye etmiştir. Hafî zikri; zikr-i celâl olarak ifade etmiş, bu zikrin dil ile değil kalp ile yapıldığını belirtmiştir. Ancak doyum noktasına ulaşan müridin ya da boş zamanlarında lisânı zikri yani cehrî zikri uygulayanların ayrıca bir kazanç elde edeceğini belirtmiştir. Bunu da kârlı bir ticarete benzetmiştir. Şeyh Seydâ, cehrî zikir için de mürîde günde yüz defa “*Lâ ilâhe illallah*” zikrini tavsiye etmiştir. Yine gün içinde yüz kere salavât-ı şerife, yüz kere istiğfar ve yüz kere kelime-i tevhidi, yapılacak cehrî zikir olarak belirtmiştir.³⁶⁹ Yine o, mürîde verilecek günlük dersleri, mürîdi dinleyerek her müridin kendi durumuna göre vermiştir. Hatta bazılarına sadece günde bir kez lafza-i celâli vird olarak vermiştir.³⁷⁰ Hâlidî Seydâî Tarîkatında zikir esnasında kişinin başını bir örtü ile örtmesi tavsiye edilmiş ancak zarûri olarak görülmemiştir.³⁷¹

Şeyh Seydâ müridlerinin letâif derslerinin değişimini belli bir sayı, zaman ya da gördüğü bir rüya üzerine değil, müridin davranışlarına, firâsetine ve basîretine göre değiştirmiştir. O, “*önemli olan, lâtifelerin üzerinden geçmek değil, aksine kalbi mâsivâdan boşaltmak ve muhabbetullah ile süslemektir. Yalnızca bir letâifi zikredip kalbi mâsivâdan temizlemiş ve muhabbetullaha ermiş bir mürid, sadece letâif geçen binlerce müridden daha hayırlıdır.*” diyerek, letâifleri sözde ya da yüzeysel olarak geçmek değil, özde ve içselleştirerek geçmenin önemine işaret etmiştir. Yine ona göre, letâifler içinde en önemlisi, kalp letâifidir. Geriye kalan ruh, sır, hafî ve ahfâ gibi letâifler tafsîlât ve tamamlayıcı olarak kabul edilmiştir.³⁷²

Şeyh Seydâ özellikle nefy u isbât diye bilinen tehlîl³⁷³ zikrine dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu zikrin hedeflere ulaştıran, kilitleri açan en doğru yol

³⁶⁹ Farkınî, a.g.e. s. 151, 152, 178.

³⁷⁰ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, ss. 191, 192, 193.

³⁷¹ Baz, a.g.e. s. 201.

³⁷² Farkınî, *Mektubat*, s. 210.

³⁷³ Kelime-i Tevhid zikri.

olduğunu ifade etmiştir. “*Keşke bütün örtülü kalpler bu zikirle amel etselerdi!*” diyerek de bu zikrin önemine işaret etmiştir.³⁷⁴

Şeyh Seydâ, zikir uygulamasında zamana da dikkat çekerek, kalp zikrinin en faziletli olduğu zamanın seher vakti olduğunu bildirmiştir. Daha sonra sabah vakti, ardından akşam ile yatsı namazı vakitlerinin arası, ardından ikinci namazı sonrası ve en son diğer vakitler diyerek zamana göre fazilet sıralamasında bulunmuştur. Şeyh Seydâ'nın çoğu zaman yaptığı zikrin hararetinden, geceleri Dicle Nehri'ne girip saatlerce içinde kaldığı belirtilmiştir. Tâ ki zikrin harâret hâli kendinden gidinceye kadar.³⁷⁵

Şeyh Seydâ, Halifesi Muhammed Emin Er'e yazmış olduğu bir mektubunda da ferdi zikrin nasıl yapılacağını şu şekilde izah etmiştir: “*Zikredecek kişi, iki rekât nafîle namaz kılar. Ardından kibleye doğru oturarak yirmi beş defa istiğfar eder, sonra kabulü için ve güzel hâtîme (son) için hem kendine hem şeyhine dua eder. Sonra bir Fâtiha üç İhlâs suresi okuyarak sevabını başta Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'e ve Nakşibendî sâdâtlarına hediye eder. Sonra gözlerini yumarak, dişlerini ve dudaklarını birbirine, dilini de damağına yapıştırıp, nefesini keserek istimdât eder. Sonra ölüm râbitasını, ondan sonrada şeyh râbitasını, Allah'ın huzuru râbitasına kalbini mâsivâullâh'tan temizleyerek yükselir. Bundan sonra gizli olan zikr-i kalbîye geçer. Sayısını tutar, sayısı ise beş bindir. Bine de mümkün olan diğer sayılara da müsâde edilir. Her yüz tesbihin başında, açıktan: “Allah'ım maksudum sen'sin, istediğimde Senin râzı olmandır.” sözünü, manâsını da göz önünde bulundurarak söyler.*”³⁷⁶

Zikirdeki amacın en mükemmel şekilde takvâyâ ulaşmak olduğunu belirten Şeyh Seydâ; talebelerine de zikrin mükâfatını cezâ gününde beklemelerini tavsiye etmiştir. Yine zikirle ilgili şu benzetmede bulunmuştur: “*Kalp, ev gibidir. Başkalarıyla uğraşmak topraklı yolların uçuşan tozları gibidir. Nasıl ki bir ev, her gün süpürülmezse tozları birikir ve temizlenmesi zorlaşır. Mürîdin durumu da*

³⁷⁴ Farkınî, a.g.e. s. 185.

³⁷⁵ Farkınî, a.g.e. ss. 154, 80, 119.

³⁷⁶ Farkınî, *Mektubat*, s. 152.

*aynen böyledir. Eğer kendine günlük evrâd edinmezse veya zikri azalırsa manevî gaflet pislikleri kalbi kaplar, temizlenmesi zorlaşır.”*³⁷⁷

Şeyh Seydâ, boş söz ve boş fiili de zikir açısından değerlendirince, bunların kalbi öldürdüğünü ve zikrin kalpte yer etmesini engellediğini belirtmiştir.³⁷⁸ Kendisi zikrin tasavvuf ve tarîkat uygulamalarında çok önemli bir yere sahip olduğunu gerek şahsında gerekse müridlerine tavsiyelerinde göstermiştir. O, sûfilerin zikrini bidat olarak kabul eden kişileri, ilimden ve irfandan uzak cahil kimseler olarak görmüştür. Ona göre İmam Şâzelî, İmam Nevevî, Abdulkadir Geylânî ve İbn-i Arabî'nin virdleri bulunmaktadır ve bunların büyük çoğunluğu ayet ve hadislerden alınmıştır.³⁷⁹

L. Cezbe

Zikir veya sohbet sırasında, ansızın yerinden sıçrayarak bağırarak kişi için kullanılan tâbirdir. Müridin kendisine hâkim olması, bağırması daha doğru bir davranıştır. Sürekli cezbe halinde kalanlarla düşüp kalkmak, doğru kabul edilmemiştir. Zira hallerini karşılardakilere giydirebilirler.³⁸⁰ Ancak diğer bir cezbe şekli vardır ki bu da tarîkat eğitiminde bir metod olarak uygulanmıştır. Şeyh Seydâ'da bu eğitim metodunu tercih eden şeyhlerden olmuştur.

Âtaullah el-İskenderî'nin *Hikem* adlı eserinde: “*Allah yoluna girerek sülûk eden sâlikler iki kısımdır. Biri sâlik-i meczûb diğeri ise meczûb-i sâliktir.*” diye ifade edilmiştir. Sâlik-i meczûb; sülûk mertebelerini bilgi yoluyla anlayıp sonra cezbeyle ermiş ve bilgiyle edindiği şeyleri bizzat görmüş ve yaşamış kimselerdir. Meczûb-i sâlik ise; önce cezbeyle düşmüş hakkın varlığında fâni olmuş ve Allah'ın varlığında var olmuş ve geçtiği sülûk mertebelerini bilgiyle öğrenmiş kimselerdir.³⁸¹ Sâlik-i meczûb, mahv ve fenâ ile tarîkat yolunu devam ettirenken, meczûb-i sâlikin ise sahv ve bekâ ile tarîkat yolunu devam ettirmeye çalışır.³⁸²

³⁷⁷ Farkınî, a.g.e. s. 209.

³⁷⁸ Farkınî, a.g.e. s. 210.

³⁷⁹ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu*, s. 95.

³⁸⁰ <http://tasavvufkitapligi.com/i/uploads/429779tasavvuf-terimleri-ve-deyimleri-sozluгу>, (17.12.2018).

³⁸¹ Hânî, *Behcetü's Seniyye*, s. 51.

³⁸² Hânî, a.g.e. s. 52.

Avârifü'l-maârif müellifi Ebû Hafs Ömer Suhreverdî, irşad için sülûk ve cezbeyle şart olarak kabul etmiştir. Kendisinde cezbe kabiliyeti bulunan sâlik-i meczûb ile cezbesi daha ağır basan meczub-i sâlikin olan kişilerin seyr-i sülûk neticesinde irşad ehliyetine sahip olabileceğini belirtmiştir.³⁸³

Nakşibendî Tarîkatı'nda bazı şeyhler, eğitim metodu olarak cezbe yolunu seçmişlerdir. Müridleri cezbe ile terbiye edip Hakk'a ulaştırdıkları için, bu usûle cezbe tarîki denilmiştir.³⁸⁴ Şeyh Seydâ'nın oğlu ve kendisinden sonraki halifesi Şeyh Nurullah iki türlü uygulamadan bahsetmiştir. Birincisi önce riyâzet hâsıl olur ardından vusûl gerçekleşir. İkincisi de tam tersi olarak önce vusûl gerçekleşir ardından ibadetler ve mücâhedeye rağbet artar şeklindedir. İlk uygulamayı sülûk; ikinciye ise cezbe olarak nitelendirmiştir.³⁸⁵ Şeyh Seydâ'nın da meczûb-i sâlikin meşrebinde bir mürşid olduğunu görmekteyiz.

Şeyh Nurullah, babası Şeyh Seydâ'nın tarîkatında bu iki uygulamadan cezbenin, sülûktan önce geldiğini belirtmiştir. Babası Şeyh Seydâ'nın meczubî sâlikinden olduğunu ve yaklaşık otuz sene cezbe hayatı yaşadığını ve ardından sülûka geçtiğini bildirmiştir. Bu yolun (cezbe) mertebeye daha üstün olduğunu da söylemiştir.³⁸⁶ Babası Şeyh Seydâ önce cezbe hâli yaşamış ardından o cezbenin etkisiyle mücadele ve mücadeleye devam etmiştir.

Şeyh Nurullah, Hâlidî Seydâî kolu olan bu tarîkatın fazla riyâzet ve sülûku gerektirmediğini belirtmiştir. Sebebini de “*Bu tarîkatta vusûl sülûk ile değil cezbe ile gerçekleşir*” diyerek açıklamıştır. Cezbenin gerçekleşmesini de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine ittiba etmenin bereketi olarak bildirmiştir.³⁸⁷

³⁸³ Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, s. 81.

³⁸⁴ <http://tasavvufkitapligi.com/i/uploads/429779tasavvuf-terimleri-ve-deyimleri-sozlugu>, (17.12.2018).

³⁸⁵ Nurullah el-Cezerî, *Tasavvufun Sırları*, s. 160.

³⁸⁶ Nurullah el-Cezerî, *Tasavvufun Sırları*, s. 160.

³⁸⁷ Nurullah el-Cezerî, a.g.e. ss. 160-161.

Şeyh Seydâ'nın sık sık cezbeye kapıldığı belirtilmiştir. Bu cezbenin etkisiyle kışın dondurucu soğukunda Dicle Nehrine girip saatlerce durduğu bazen de yazın aşırı sıcaklığında soba yaktığı anlatılmıştır.³⁸⁸

Şeyh Seydâ müridlerine hatmeyi ihmal etmemelerini tavsiye etmiş ve kendisi bizzat hatme-i hâcegân zikrini yaptırmıştır. Hatmelerde birçok müridin de cezbeye tutulduğu bildirilmiştir. Şeyh Seydâ gerçekleşen bu halleri tevâzu ile karşılamış ve “*Bu hâller, sizin samimiyetiniz ve bereketinizdir.*” diyerek açıklamıştır.³⁸⁹

Yatsı namazından sonra bir irşad seferinde zikre katılan bir müridin yaşadığı olay, Şeyh Seydâ'nın cezbeye bakışını daha net olarak açıklamıştır. O kişi, zikir halkası oluştuktan sonra zikir, def ve kasidelerle seslerin yükseldiğini bildirmiş ve kendisini Arasat Meydanı'nda toplanmış gibi hissetmiştir. Mürid kiminin hâl lisânı ile konuştuğunu, kiminin cezbeden kendinden geçerek döndüğünü, kiminin de yanmakta olan ateşe girmek için şeyhten izin istediğini bildirmiştir. Böyle bir ortamda Şeyh Seydâ ile konuşma fırsatını yakalayan bu kişiye Şeyh Seydâ: “Bu sofilere, cezbeye tutulmuş kişileri nasıl görüyorsun?” diye sormuştur. Mürid de cevaben; bazı fıkıh ve tefsir kitaplarını delil göstererek bu kitapların böyle halleri yalanladığını ve men ettiğini, bu durumların câiz olamayacağını söylemiştir. Bunun üzerine Şeyh Seydâ, cezbe dilinin diğer diller gibi dâimi olmadığını ve bu durumun cezbeye tutulan kişinin cezbesinin bir neticesi olduğunu belirtmiştir. Bu hâli inkâr eden fıkıh ve tefsir yazarlarının cezbeyi yaşamamaları nedeniyle anlamalarının da mümkün olmadığını belirtmiştir. Şeyh Seydâ bu dilin (cezbe) var olduğunu ve olaya bağlı olarak gerçekleştiğini bildirmiştir. Örnek olarak da eski mutasavvıflardan Şeyh İbrahim ed-Dusûkî' yi göstermiştir. Onun da bu lisânı (cezbe) konuştuğunu ve varlığını açıkladığını belirtmiştir. Yine o, Şeyh Nureddin el-Bırifkî'nin bir divânında hâl lisânıyla yazmış olduğu bir kasidesini de örnek göstermiştir.³⁹⁰

Sonuç olarak Şeyh Seydâ, cezbe ehli olan ve tarikatında cezbe ile eğitim yolunu izleyen bir şeyhtir. O, cezbeyi vusûle ulaştıracak en uygun ve hızlı yol olarak

---

³⁸⁸ Seydâ el-Cezerî, *Rabitada Usul*, s. 30.

³⁸⁹ Farkmî, *Mektubat*, s. 214.

³⁹⁰ Farkmî, a.g.e. s. 109.

görmüştür. Sadece kendinde değil müridlerinde de cezbe hâlinin sık sık olduğu görülmüştür. Şeyh Seydâ'nın etrafında bulunan cemaatin ya sükût ile beklediği ya da cezbeye kapıldığı aktarılmıştır.³⁹¹

M. Âyin, Semâ, Mûsikî

Tasavvuf ve tarikatlarda “toplu zikir” genel olarak “âyin” veya “semâ” adlarıyla ifade edilmiştir. Bu kavramlardan özellikle âyin zaman zaman çok eleştiriye muhatap olmuştur. Bu eleştiriler gerek hareket ve ritim ile yapılmasından gerekse mûsikî âletlerine olan tepkilerden ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Hıristiyan ve Mûsevî mabedlerinde yapılan ibadet törenlerine de “âyin” ya da “âyin-i rûhânî” adları verilmiştir. Bütün bunların oluşturduğu etkiler neticesinde olsa gerek ki; İslam inanç ve kültüründe “âyin” ifadesinin kullanılması çok hoş karşılanmamıştır. Bu düşüncenin çok doğru ve mantıklı bir yaklaşım olamayacağı belirtilmiştir. Asıl meselenin harf ve kelimeler değil, içerdiği anlamlar olduğu daha makul ve kabul edilebilir bir yaklaşımdır.³⁹²

Semâ, işitmek ve dinlemek anlamına gelen bir kelime iken zamanla mûsikî ve mûsikî sırasında yapılan ritmik hareketler anlamında da kullanılmaya başlanmıştır. İlk semâ uygulamalarının ilk sûfîlerden olan Seriyî Sakatî, Zünnûn Mısırî ve Cüneyd Bağdâdî tarafından yapıldığı belirtilmiştir. İlk devir tasavvuf klasiklerinin çoğu “semâ” konusuna yer vermiştir.³⁹³ Abdulkâdir Geylânî, “*semâ kalp ve ruhla yapılmalı*” demiştir. Suhreverdi’de; “*semâ kalbi ölü nefsi diri şekilde değil, kalbi diri nefsi ölü şekilde dinlemek gerekir. Kalbi ölü nefsi diri olanın semâ câiz olmaz*” diye ifade etmiştir.³⁹⁴

Tasavvuf çevrelerinde semâ ve mûsikî konularına genellikle olumlu bakılmıştır. Camilerin dışında tekkelerin inşa edilmesinin sebeplerinden biri de, camilere girmesinin olumlu karşılanmadığı mûsikî aletleriyle semâ ve zikir

---

³⁹¹ Farkınî, a.g.e. s. 100.

³⁹² Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, s. 105.

³⁹³ Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, s. 106.

³⁹⁴ Yılmaz, a.g.e. s. 110.

meclislerini tekke ortamında daha iyi uygulayabilmenin mümkün olduğu belirtilmiştir.³⁹⁵

Şeyh Seydâ bu konulara karşı çıkanların bir delil neticesinde değil, tamamen duygularının yönlendirmesi ve sûfilere olan buğzlarının gereği olduğunu belirtmiştir. Haramlığı ile ilgili bir delil bulunmamasına rağmen, tekfire varacak kadar eleştirmenin hata olduğunu ve Müslümanların kurmuş oldukları bu sistemleri yıkmaya yönelik bir anlayış olduğunu belirtmiştir.³⁹⁶

Tekke ve dergâhların ilâhi ve tasavvuf mûsikîsi eşliğinde zikir ve duygu ortamı oluşturması rûhî bir doygunluğa sebep olmuştur. Âyinler her tekke ve dergâha göre farklı gün ve zamanlarda uygulanabilmektedir. Bu farklılık zaman zaman dergâh adlarına bile yansımıştır. Kimine “Pazar tekkeleri” kimine de “Cuma tekkeleri” adı verilmiştir. Bu âyin ve toplu zikirler, yapılış şekillerine göre de farklı adlarla anılmışlardır. Meselâ Kâdirîler deverân, Mevlevîler semâ, Rifâî ve Sâdîler zikr-i kıyâm, Halvetîler darb-ı esmâ, Nakşibendîler hatm-i hâcegân, Yesevîler zikr-i erre, Celvetîler nısf-ı kıyâm, Şazelîler de hadra adı vermişlerdir.³⁹⁷

Şeyh Seydâ, tasavvuf ve tarikat ehlinin eleştirildiği bu konuyu; sûfilerin genel görüşüne uygun olarak icmâ ile câiz görmüştür. Ancak zikir yapan zâkirin kendinde oluşan vecdin lezzeti ile bunu yapması gerektiğini belirtmiştir. Yine ona göre, kıyâmî zikir, vecdin bir tezahürü olup yapılması câizdir. “İşler maksatlarına göre hükümlendirilir” Anlayışı gereği zikir esnasında ilahiler ve mûsikî aletleri ile ritim tutmayı caiz görülmüştür. Çünkü burdaki maksadın zikri güzelleştirmek ve zâkiri vecde getirmek olduğu belirtilmiştir. Zikir esnasında dönmeyi de gökte semâyı deverân eden meleklerle benzemek olarak belirtmiştir.³⁹⁸

Cizre dergâhı ve Serdahl dergâhı başta olmak üzere cehrî zikre ritim vermek için görevli Sofi İsmail, Sofi Osman Batur, Sofi Osman Damar gibi on kişiden fazla kişi bulunmuştur. Bu kişiler def/arabana gibi mûsikî aletlerini kullanmıştır. Cizreli

---

³⁹⁵ Yılmaz, a.g.e. s. 110.

³⁹⁶ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâi Kolu*, s. 100.

³⁹⁷ Yılmaz, a.g.e. s. 109.

³⁹⁸ Baz, *Şeyh Seydâ ve Seydâi Kolu*, s.100.

Molla Ahmed-i Alo, Seyyid Muhammed Şükrü Işıkcı, Molla Halil, Hafız Aşkın, Molla Şehmus gibi kişiler de hem müezzinlik yapan hem de zikir esnasında ilahi söyleyen kişiler olmuşlardır.³⁹⁹

N. Keşf ve Kerâmet

Keşf, gizli olan birtakım hususların zâhir ve açık olması, bazı örtülü ve karanlık olan şeylerin ortaya çıkmasıdır. Sır perdelerinin aralanmasıyla gayb olan bazı hususların meşhûd hale gelmesidir. Keşf, genellikle bazı riyâzat ve mücâhedeler sonucu bazı kâbiliyet ve melekelerin geliştirilmesi ve rûhi birtakım güçlerin ortaya çıkmasıdır. İfade ettikleri olağanüstülük bakımından keşf ile kerâmet aynı anlama gelse de kerâmet, daha yaygın kullanılan hissi ve mânevî yönü ağır olan bir olaydır.⁴⁰⁰ Tasavvuf anlayışında keşf ve keramet amaç değil belki vasıta olarak kabul edilmektedir. Halk tarafından keşf ve keramet bir kemâl alameti olmaktadır. Ancak keşf yerine göre kâfirden de, mülhiddenden de, müminden de, yoga yapandan da zâhir olmaktadır. Herkesten zâhir olabilen bu vâsıf, kemâl meselesinden ziyade bir isti'dâd meselesi olarak kabul edilmelidir.⁴⁰¹

Ehl-i İman olmayan kişide görülen olağanüstü haller keşf ve kerâmet değil, istidrâc veya sihir olarak adlandırılır.⁴⁰² Şeyh Seydâ'nın en büyük oğlu ve kendisinden sonraki halifesi olan Şeyh Nurullah, hak ve bâtil olabilecek bu iki grubu birbirinden ayırmak için şu tavsiyelerde bulunmuştur: “Eğer o şahsın şeriat üzere bir istikameti varsa, sünnet-i seniyyeye bağlıysa, huzuruna geldiği zaman kalpde bir meyil, cezbe ve Allah'a bir yöneliş husule geliyorsa o haktır. Aksi olursa bâtildir.” Yine Şeyh Nurullah, pederi Şeyh Seydâ'nın “Eğer bir kişinin havada uçtuğunu ve suda yürüdüğünü görerseniz bile, ekseri hallerinde sünnet-i seniyyeye uymuyorsa onu

³⁹⁹ Farkınî, *Mektubat*, s. 108; Muhammed Baki Seydâ, “*Nakşî Hâlidî Seydâî Postnişinler*”, ss. 61, 62.

⁴⁰⁰ Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, ss. 224, 225.

⁴⁰¹ Yılmaz, a.g.e. ss. 223, 224.

⁴⁰² Yılmaz, a.g.e. s. 225.

*hiçbir şey sayma. Böyle birinin eteğine yapışmak da câiz değildir.” dediğini ifade etmiştir.*⁴⁰³

Şeyh Seydâ’ya göre evliyanın kerâmeti haktır. Bu tasarrufları gerek hayatta gerekse vefatlarından sonra da devam edebilmektedir. Ona göre, Kur’an-ı Kerim’de “*Dünya hayatında da ahirette de onlar için müjde vardır...*”⁴⁰⁴ ayetinde belirtilen müjde kelimesi; Allah’ın insana normalin üzerinde bir lütuf olan kerâmeti vermesi olarak anlaşılmaktadır. Yani Allah velî kullarına normalin üzerinde lütuflar verebilmektedir. Bu lütuflar da keramet adıyla açıklanmaktadır.⁴⁰⁵

Allah’ın veli kullarında keşf ve kerâmet görülebilmektedir ve haktır. Ancak bir velinin mutlaka keşf ve kerâmet sahibi olması şartı da yoktur. Velayetin ve Allah’a yakınlığın göstergesi keşf ve kerâmet gibi şeyler değil, zühd, takva, ibadet ve Allah Rasulüne benzemek yani onunla aynîleşmektedir. Bunu destekleyen bir ifade de *Avârifü’l Maârif* eserinin müellifi Ebu Hafs Ömer Sühreverdî tarafından belirtilmektedir; kendilerinden harikulâde haller zuhur etmeyen kimselerin, hârîka gösterenlerden, daha üstün olduğunu; çünkü âriflerin en büyük kerametinin istikamet üzere yürümek olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰⁶ Şeyh Seydâ, sûfilere kerâmeti gizlemenin vacip olduğunu bildirmiştir. Ancak müridin itikâdını sağlamlaştırmak veya kendisine hâl galip olması gibi durumlarda kerâmet gösterilebileceğini belirtmiştir.⁴⁰⁷

Veliler, keşif ve ilham diye ifade edilen yollarla Allah Teâlâ’dan bazen özel bilgiler alabilirler. Güvenilirlik ve gerçerlilik açısından bu tür bilgilerin çeşitli dereceleri vardır. Bu tür bilgilerden yararlanmak için bunların Kur’an ve sünnetin açık ve net olan hükümlerine aykırı olmaması gerekmektedir. Ebu Saîd el-Harraz’ın

---

⁴⁰³ Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî, *Tasavvufun Sırları*, çev.: İbrahim Öztürk, Bursa 2007, ss. 158, 159.

⁴⁰⁴ Yunus Suresi, 10/64.

⁴⁰⁵ Baz, Şeyh Seydâ ve Seydâî Kolu, s. 111.

⁴⁰⁶ Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, s. 224.

⁴⁰⁷ Nurullah el-Cezerî, *Tasavvufun Sırları*, 159.

şu ifadeleri bu konuyu açıklamak için önemlidir: “Zâhirî hükümlere aykırı olan her bâtın bâtıldır.”⁴⁰⁸

Sûfiler genellikle kerâmeti, kevnî ve hakîkî olmak üzere iki kısımda ele alırlar. Kevnî kerâmet, havada uçmak, denizde yürümek ve içinden geçeni bilmek gibi durumları ifade eder. Hakîkî kerâmet ise ilim, ma’rifet ve ahlâkla ilgili olup insanlardaki kötü huyları giderip iyi huylar kazandırmaktır. Halkın i’tibâr ettiği kerâmet kevnî, sûfilerin i’tibâr ettiği kerâmet ise hakîkî keramettir.⁴⁰⁹ Ebu Yezid el-Bistamî şunları ifade etmiştir: “Bir adamın havada uçacak derecede keramet izhâr ettiğini görseniz bile Allah (c.c.)’ın şeriâtını edâda, hududu muhafazada, emir ve nehiyelerine uymada durumunu tesbit edinceye kadar ona aldanmayın.”⁴¹⁰ Mânevî kerâmetlerin maddî kerametlerden daha makbul olduğu görülmektedir.⁴¹¹

Kerâmetin gizliliği esas olduğundan sûfiler kerâmeti “hayz-ı ricâl” olarak tanımlamışlardır. Nasıl ki bir kadın özel hâli olan hayzı gizliyorsa, kerâmet sâhibi bir sûfi de aynı şekilde gizlemelidir.⁴¹² Şeyh Seydâ’nın kerâmet anlayışı da gizlilik esasına dayanmaktadır. Zaman zaman kerâmetler izhar etmiş olsa da bunların açığa çıkarılması ya da ifşâ edilmesi taraftarı olmamıştır. Övüldüğü ya da kerameti anlatıldığı zaman bundan hoşlanmayıp defalarca istiğfar etmiş ve şöyle demiştir: “Bu miskînin bir şeyi yok. Bu sizin bereketinizle hâsıl olmuştur. Veya silsiledeki meşayihın hüneridir. Allah’ın izniyle bunu yapmışlar ki, Allah’ın menfaat dilediği kimseler faydalansın.”⁴¹³ Cemaatine de keramete çok itibar etmemeleri ve keramet aramamaları hususunda telkinlerde bulunmuştur. Kerâmetten çok hoşlanmayan birisi olarak, en büyük kerâmetin istikâmet olduğu görüşünü savunan bir mutasavvıf olmuştur.⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Seydâ el-Cezerî, *Rabitada Usul*, s. 28.

⁴⁰⁹ Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, s. 227.

⁴¹⁰ Nurullah el-Cezerî, *Tasavvufun Sırları*, ss. 53, 54.

⁴¹¹ Seydâ el-Cezerî, *Rabitada Usul*, s. 28.

⁴¹² Yılmaz, *Tasavvuf Mes’eleleri*, s. 228.

⁴¹³ Farkınî, *Mektubat*, s. 210.

⁴¹⁴ 01/07/2018 tarihinde Samandıra İlim ve Sanat Vakfında Ömer Faruk Seyda ile yapılan mülâkat.

SONUÇ

Şeyh Muhammed Said Seydâ el-Cezerî, 20.yy. sonu ile 21.yy. ortalarına kadar yaşamış, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yetişmiş önemli sûfilerden birisidir. Doğum yeri olan Cizre'ye nisbetle el-Cezerî olarak bilinmekle beraber daha çok Seydâ lâkabıyla meşhur olmuştur. Ömrünün bir dönemini Musul'da geçirmiş olsa da genel olarak Cizre Botan bölgesinde hayatını sürdürmüş ve yine orada vefat etmiştir.

Şeyh Seydâ Osmanlı devletinin son yılları ile Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış önemli bir müderris ve sûfidir. Yaşadığı dönem siyâsî, ekonomik, sosyal ve dinî açıdan zor şartlara sahip olmasına rağmen medrese ve dergâh çalışmalarını başarılı bir şekilde sürdürmüştür. Şeyh Seydâ Nakşibendî-Hâlidî yolunda ciddi bir tecdid yapmamış olmasına rağmen Nakşî-Hâlidî-Seydâî kolu olarak anılmıştır. Bunun sebebi olarak da Şeyh Hâlidî Cezerî'den sonra ki dönemlerde Cizre'de önemli bir tarikat çalışmasının yapılması ve geniş çevrelerde tanınması olarak görmekteyiz. Seydâî kolunun tanınması ve yayılmasında Şeyh Seydâ faktörünün yanında kendinden sonraki postnişin olan oğlu Muhammed Nurullah Seydâ'nın da büyük etkisi olmuştur.

Şeyh Seydâ ilmî ve tasavvufî eğitimlerini ağabeyleri ve dayıları tarafından almıştır. İlk medrese eğitimini dayısı Abdülhakim ed-Dırşeviden almış o vefat edince ağabeyi Siracuddin el-Cezerîden eğitim almaya devam etmiştir. Tasavvufî eğitim ve icâzetini de büyük ağabeyi Muhyiddin el-Cezerî'den almıştır.

Şeyh Seydâ'nın hayatındaki önemli dönemlerden birisi de 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılma süreci olmuştur. Bu süreçte ailesiyle birlikte mecburi olarak Musul'a göç etmiş ve zor şartlarda yaklaşık üç sene yaşamıştır. Bu sürecin sona ermesiyle birlikte memleketi Cizre Botan bölgesinde tekrar irşad faaliyetlerine devam etmiştir.

Şeyh Seydâ'nın tasavvufî görüşlerini gerek yazmış olduğu eserlerden gerekse talebe ve halifelerine göndermiş olduğu mektuplardan öğrenmekteyiz. Bu eser ve mektuplarda kendi görüşlerini ifade etmekle beraber âyet-i kerîmelere, hadîs-i şeriflere ve geçmişteki sûfilerin görüşlerine de atıf yapmıştır.

Onun tasavvuf ve tarikat anlayışında şeriatla beraber ibadet, salih amel ve ilmî bilginin ön plana çıktığını görmekteyiz. Şeriat tarikat dengesinde hassas olduğu ve sünnete ittibâ etmeyi çok önemseydiği de yazmış olduğu mektuplarında öne çıkmaktadır.

Şeyh Seydâ tasavvufu farz-ı ayn olan bir ilim olarak kabul etmiş ve bu ilmi kaleme satırlara yazılan bir ilim değil zikirle sadırlara yazılan bir ilim olarak görmüştür. Söylemden eyleme geçmeyen ve kendisini tasavvuf ehlî olarak tanıtan kişileri de eleştirmiştir.

Ona göre gerçek şeyh ve mürşitlerin üzerinde durması gereken en temel konu tevhitdir. Bir mürşidin başta kendi içindeki ve daha sonra müridin gönlündeki tevhide aykırı hallerin giderilmesi için uğraşmasını mürşidin en başlıca görevi olarak kabul etmiştir.

Şeyh Seydâ râbita konusunda da çok açıklamada bulunmuş. Amacına uygun yapılması durumunda faydalı ve gerekli bir uygulama olduğunu savunmuştur. Hatta bu konuyu detaylı olarak ele aldığı *ed-Dâbita fir-Râbita* (rabitada usul) adlı bir eser de kaleme almıştır.

Keşf ve kerâmet konuları hakkında da onun görüşü müsbet olmuştur. Evliyânın kerâmetini hak olarak kabul etmiş, ancak o bu durumları amaç olarak değil araç olarak görmüştür. Kerâmeti gizlemenin esas olduğunu belirtmiş ve en büyük kerâmetin istikamet olduğu görüşünü benimsemiştir.

Tasavvuf ve tarikat uygulamalarının temel unsurlarından biri olarak gördüğü zikrî çokça tavsiye etmiş ve çoğu zaman Hatme-i Hâcegân uygulamasını bizzat kendisi yaptırmıştır. Müritlerine özellikle hafî (gizli) zikri tavsiye etmiştir. Zikirden amacın da takvâya ulaşmak olduğunu belirtmiştir.

Birçok mektubunda dünyanın fâniliği ve aldatıcılığından bahsetmiştir. Bâki olan ahiret hayatının fâni olan dünya hayatına tercih edilmesini tavsiye etmiştir. Ona göre cennet ile cehennem birleşmeyeceği gibi dünya ve ahiret hayatı da birleşmeyecek iki zıt kutuptur.

Şeyh Seydâ teslimiyet hakkında da uyarılarda bulunmuş ve İslam dinine giren kimsenin Allah'a teslimiyet göstererek ilerleyebileceği gibi tarıkata giren müridin de mürşidine teslimiyetle ilerleyebileceğini belirtmiştir.

Şeyh Seydâ cezbe ehlî olan ve tarikatında da cezbe ile eğitimi seçen bir sûfidir. O, cezbeyle vusule ulaştıracak en uygun ve hızlı yol olarak kabul etmiştir.

Mûsikî konusunu da sufilerin genel görüşüne uygun olarak icmâ ile câiz görmüştür. Zikir esnasında ilahiler ve mûsikî aletleri ile ritim tutmanın câiz olduğunu belirtmiş ve bunun sebebini de zikri güzelleştirmek ve zâkiri vecde getirmek olarak açıklamıştır.

Şeyh Seydâ, sadece ibadet yönünü geliştiren, kendini ibadet ve zikre veren biri olmaktan ziyâde ilmî çalışmaları ve faaliyetleri olan ve bunu destekleyen bir kişiliğe sahip olmuştur. Hayatının sonuna kadar, kelâmıyla ve kalemiyle insanları tasavvufî ve ilmî açıdan irşad etmekten geri durmayan ve bu çizgide yaşamını sürdüren bir sûfi olmuştur. Şeyh Seydâ el-Cezerî önemli bir Nakşî Hâlidî şeyhi olmasının yanında ilmî ve ahlakî şahsiyeti ile çevresine tesir etmiş bir sûfidir.

Günümüz insanının, içinde bulunduğu maddî manevî buhranları aşmasında hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşlerini incelemeye çalıştığımız Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî'yi tanımamızın ve görüşlerinden istifade etmesinin faydalı olacağı inancındayız.

KAYNAKLAR

- ADAK, Abdurrahman, “SEYDA, Muhammed Said”, *DIA*, c.37.
- ARAS, Ramazan, “Kürt Toplumunda Şeyhler ve Müslüman Hristiyan İlişkilerine Etkileri: Şeyh Seydâ Örneği”, *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, İstanbul 2012.
- ÂSİM EFENDİ, *el-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsül-Muhît Tercümesi*, haz.: Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, c. 1-6, İstanbul 2013.
- BAZ, İbrahim, “İnsanın Zaman ve Mekânla İlişkisi Bağlamında “Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2015.
- BAZ, İbrahim, “Şeriat ve Tarikatta Rehber: Şeyh Fethullah Verkanisi”, *İlim ve İrfan Dergisi*, İstanbul 2015, yıl: 3, sayı:29.
- BAZ, İbrahim, Şeyh Muhammed Said Seydâ el- Cezerî ve Hâlidî Seydâî Kolu, İlahiyat Yayınları, Ankara 2016.
- BAZ, İbrahim, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Güneydoğuda Bir İrfan Merkezi: Serdahl Tekkesi ve Külliyesi, yıl: 2011/2, cilt:2, sayı: 2.
- BAZ, İbrahim, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Mevlânâ Hâlid-î Bağdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Hâlid-î Cezerî ve Basret Dergâhı, yıl: 2013/2 sayı:32.
- BEDİR, Murteza, “Sünnet”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, c. 38.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2009.
- ÇUBUKÇU, Asri; “Ebû Sa'd (Saîd) İyâz b. Ganm b. Züheyr el-Fihri”, *DİA*, İstanbul 2001, c. 23.

- EI-ARVÂSÎ, Seyyid Sıbgatullah, *Minah*, (çev: Siraceddin Önlüer), Semerkand Yayınları, İstanbul 2014
- EI-BAĞDADÎ, Hâlid, *Mektubât-ı Mevlâna Hâlid*, der.: Esad Sahib, haz.: Dilaver Selvi, Kemal Yıldız, Ümran Yayınları, İstanbul 1993.
- EI-BAĞDADÎ, Hâlid, *Risale-i Halidiye, Mecd-i Tâlid, Şemsü'ş-Şümus*, haz: Yakup Çiçek, Sey-Tac yay., İstanbul 2004.
- EI-CEZERÎ, Şeyh Muhammed Said Seydâ, (ED-DABITA FÎ'R-RABITA) RABITADA USUL, (çev. Celal Yıldız, Emekli Mardin Müftüsü), Zaman Yayıncılık, İstanbul 2009.
- EI-FARKINÎ, Şeyh Abdussamed Bin Muhammed Saîd Halidî; *Mektubat*, (çev. İbrahim Öztürk), 2. Baskı, Bursa 2015.
- EI-HÂNÎ, Muhammed B. Abdullah, Behcetü's Seniyye, (çev. Siraceddin Önlüer) Semerkand Yayınları, İstanbul 2012
- ER, İbrahim Halil; *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Alimi*, Meed Yayınları, Ankara 2014.
- GAZÂLÎ, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev.: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, c. 1-4. İstanbul 1989.
- GÜNDÜZ, İrfan, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbîta", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1992, sayı:7-10.
- KARA, Mustafa; *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, Bursa 2001.
- KAYA, M. Fatih- Ömer Faruk Tokat, "Emin Saraç Hocaefendiyle Yakın Geçmişe Dair Mülakat-2", *Rıhle*, Nisan-Haziran 2010.
- KORKUT, Ramazan, "Halidî Tasavvuf Geleneğinde Fıkıh Ve Tasavvuf İlişkisi: Seyda Muhammed Emin el-Hayderî Medresesi Örneği", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Elazığ 2017, sayı: 53.

- MA'SÛM, Muhammed Ubeydullah b. Muhammed, *Mektûbât: Hazînet-ül Meârif*, çev.: Süleyman Kuku, Alioğlu Yayınevi, İstanbul 2015.
- SAĞLAM, Mühtan, "Sadık Yalsızıuçanlarla Tasavvuf Söyleşisi", İstanbul 2010, www.sadikyalsizuçanlar.net, (01/01/2018).
- SEYDÂ, İrşad, "Şeyh Seydâ el-Cezerî ve Bediüzzaman Said Nursî ile Münasebetleri", <http://haberinkapisi.com> (10.04.2016)
- SEYDÂ, Muhammed Nurullah el-Cezerî, *Tasavvufun Sırları* (çev. İbrahim Öztürk, Şanlıurfa Merkez Vaizi), Bursa-İnegöl, 2007.
- TÂHÎ, Abdurrahman, *İşaretler*, der.: İbrahim Çokreşî, haz.: Mehmet Ildırar, Sey-Tac Yayınları, Adıyaman 2000.
- TAN, Y. Selman, *Altınoluk dergisi*, Sami Efendi'den hukukçuya dört öğüt, Aralık 2017, sayı:382.
- TOKHTAROV, Midat; "Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî Hayatı, Eserleri ve Fikirleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- TUNCEL, Metin; "Cizre", *DİA*, İstanbul, 1993, c.8.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Sohbet" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, c. 37.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvufun Dili*, 2. Baskı, İstanbul 2016.
- YILMAZ, Hasan Kâmil, *Tasavvuf Mes'eleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2004.
- YÜCE, Abdulhakim; "Cizreli (Serdehlli) Şeyh Seyda", *Yeni Ümit Dini İlimler ve Kültür Dergisi*, Yıl: 25, Sayı: 95, Ocak-Şubat-Mart 2012.
- YÜKSEL, Müfid; Yenişafak Gazetesi, "Tarihimizde Kürt Mutasavvıflar", *Köşe Yazıları*, 3 Ocak 2013.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://haberinkapisi.com/tr-TR/kose-yazilari/29259/bir-gonul-sultani-cizreli-seyh-seyda>. (11.07.2016).

<http://tasavvufkitapligi.com/i/uploads/429779tasavvuf-terimleri-ve-deyimleri-sozlugu> (17.12.2018).

<https://www.ilkehaber.com/yazi/said-ramazan-el-buti-10180.htm> (23.07.2018).

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/mufityuksel/tarihimizde-kurt-mutasavviflar-31132>. (01.08.2018).

EKLER

EK-1. Resimler

Şeyh Muhammed Saîd Seydâ el-Cezerî'nin Kabri.

Şeyh Seydâ'nın Oğlu ve 6.Postnişin Muhammed Nurullah Seydâ el-Cezerî'nin Kabri

Şeyh Seydâ'nın Tarikat İcâzetini Aldığı Ağabeyi Şeyh Muhyiddin el-Cezerî'nin Kabri.

Şeyh Seydâ'nın İlim İcâzetini Aldığı Ağabeyi Şeyh Siracuddin el-Cezerî'nin Kabri.

Şeyh Seydâ el-Cezerî'nin Türbesi.

Şeyh Seydâ'nın Cemaate Namaz Kıldırıktan Sonra Çekilen Bir Fotoğrafi

Talebe ve Müridleriyle Beraber Çekilen Bir Fotoğrafi.

Ömrünün Son Yıllarında Ait Bir Fotoğraf

Şeyh Seydâ'nın Odası